

**TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ
ÇELTİK ORTAK PİYASA DÜZENİNE
UYUMUNUN PİYASALARA VE
SAMSUN İLİ ÇELTİK İŞLETMELERİNE
ETKİLERİNİN ARAŞTIRILMASI
ELİF YURDAKOŞ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI**

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ
ÇELTİK ORTAK PİYASA DÜZENİNE UYUMUNUN
PİYASALARA VE SAMSUN İLİ ÇELTİK İŞLETMELERİNE
ETKİLERİNİN ARAŞTIRILMASI**

ELİF YURDAKOŞ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARIM EKONOMİSİ ANA BİLİM DALI**

**DANIŞMAN
YARD.DOÇ.DR. MEHMET BOZOĞLU**

SAMSUN - 2009

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Bu çalışma jürimiz tarafından 25/09/2009 tarihinde yapılan sınav ile Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof.Dr. H. Alper GÜZEL

Üye: Yard.Doç.Dr. Mehmet BOZOĞLU

Üye: Yard.Doç.Dr. Kürşat DEMİRYÜREK

ONAY:

Yukarıda imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

25/09/2009

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ÖZET

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÇELTİK ORTAK PİYASA DÜZENİNE UYUMUNUN PİYASALARA VE SAMSUN İLİ ÇELTİK İŞLETMELERİNE ETKİLERİNİN ARAŞTIRILMASI

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girişinin uygulanan tarım politikaları ve piyasalara önemli etkileri söz konusu olacaktır. Uyumun olası etkilerinin ortaya konulması ise yaşanacak olumsuzlukların önüne geçilebilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Araştırmada, Türkiye’nin Avrupa Birliği’nin çeltik politikalarına uyumunun makro ve mikro düzeydeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmayla ilgili veriler, ulusal ve uluslar arası kurum ve kuruluşların kayıtları, yayınlamış ve yayınlanmamış araştırmalar ile birlikte Samsun ilinde çeltik yetiştiren tarım işletmeleri arasından tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemine göre seçilen 59 çeltik işletmesinden anket yöntemiyle elde edilmiştir. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne 2014 yılı veya 2023 yılında katılmasının çeltik piyasaları ve topluma etkilerinin neler olacağı, statik kısmi denge analiziyle ortaya konulmuştur. Üyeliğin işletmelere etkilerinin ortaya konulmasında ise geleneksel politika analizi yaklaşımından yararlanılmıştır. Üyelik durumunda, Türkiye’de uygulanan mevcut destekleme alım ve prim sisteminden, üretimden bağımsız çapraz uyum koşullarının yerine getirileceği tek ödeme sistemine geçilecektir. Dış ticarete lisans uygulaması ile birlikte üye ülkelere karşı gümrükler sıfırlanacak, üçüncü ülkelere karşı ise daha düşük bir tarife uygulanacaktır. Taraflar arasında çeltik piyasasının serbestleştirilmesinin etkisiyle, 2014 ve 2023 yılları için üretimde yaklaşık %17 azalış, ihracatta %17 ve yurt içi tüketimde %16’lık ve %9’luk bir artışın yaşanacağı tahmin edilmektedir. İthalatta ise, 2014 yılında %221, 2023 yılında ise %72’lik bir artış beklenmektedir. Çeltik piyasalarının 2014 yılında serbestleştirilmesi tüketicilerin refahında 123 milyon €, hükümetin refahında ise 16 milyon € artış oluştururken, üreticilerin refahında 90 milyon €’luk bir azalış oluşturmaktadır. Ticaretin serbestleştirilmesi toplumun refahını 49 milyon € artırmaktadır. Piyasaların 2023 yılında serbestleştirilmesi ise tüketicilerin refahında 100 milyon € ve hükümetin refahında 13 milyon € artış oluştururken, üreticilerin refahında 62 milyon €’luk bir azalış oluşturmaktadır. Bu durum, toplum refahını 51 milyon € artırmaktadır. Üyelikle birlikte Samsun ili çeltik işletmelerinin gelirlerinde 13 bin €’luk bir azalış oluşacağı tahmin edilmiştir. Türkiye’nin üyelik öncesinde piyasalarda rekabet koşullarını sağlayacak, üreticilerin etkili bir şekilde örgütlenmesini sağlayacak, çevreye ve insan sağlığına duyarlı üretim standartlarını yaygınlaştıracak, üretimde verim ve kalitenin artmasıyla birlikte üretim maliyetlerini azaltacak, etkin bir şekilde üretim gerçekleştiren işletmelerin gelirlerinde yaşanacak azalışları telafi edebilecek politika araçlarını devreye sokması gerekli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupa Birliği, Çeltik, Ortak Piyasa Düzeni, Entegrasyon, Kısmi Denge Analizi

ABSTRACT**IMPACT ANALYSIS OF TURKEY'S ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION ON THE RICE COMMON MARKET ORGANIZATION AND RICE ENTERPRISES IN SAMSUN PROVINCE**

Turkey's accession to the European Union will have a significant impact on the agricultural policies and markets. Putting forward the possible impacts of the integration is crucial for precluding the negativeness caused by the integration. In this study, it was intended to point out macro and micro level effects of Turkey's compliance with the rice policy of the European Union. Research data were obtained from national and international institutions and organizations, published and unpublished studies. In addition, survey was applied to 59 rice enterprises which were selected by the stratified random sampling method in Samsun province. The market and welfare effects of Turkey's accession to the European Union in 2014 or 2023 were analyzed by the method of static partial equilibrium. In addition, the effects of membership on business enterprise were analyzed by the traditional policy analysis approach. If Turkey becomes an EU member, the current intervention and premium systems that applied in Turkey will be converted to the single payment system that is compulsory to meet the cross-compliance rules. With the license application in foreign trade, the tariff will not enforced the other member countries, but will enforced the third world countries at a lower level. With the effects of rice market liberalization between the parties, it is estimated that rice production will decrease approximately 17%, rice export will increase 17% and domestic consumption will increase 16% and %9 by the years 2014 and 2023. It is estimated that rice import will increase 221% in 2014 and 72% in 2023. Liberalization of rice market will result in an increase of € 123 million in the consumers welfare and € 16 million in the government welfare, but also it will result in a decrease of € 90 million in the producers welfare. Then, it will increase € 49 million in the social welfare of Turkey. As for the liberalization of rice markets in 2023, it will have an increase of € 100 million in the consumers welfare and € 13 million in the government welfare, but it will have a decrease of € 62 million in the welfare of producers. However, it will increase € 51 million in the social welfare of Turkey. Unfortunately, the membership would decrease in the income of rice farms in Samsun about € 13 thousands. Before the membership, Turkish Government should comply with the current policies with the European Union's policies and provide competition conditions in rice markets. In addition, it should be organized producers effectively and harmonize with the production standards related with environmental and human health. Moreover, it should reduce production costs, increase production efficiency and product quality. Government support should focused on decreasing efficiency of the rice farms.

Keywords: Turkey, European Union, Rice, Common Market Organization, Integration, Partial Equilibrium Analysis

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans eğitimim süresince ve tez çalışmamın bütün aşamalarında bana gösterdiği ilgi ve destekleri için danışmanım Yard. Doç. Dr. Mehmet BOZOĞLU'na ve Tarım Ekonomisi Bölümündeki diğer hocalarıma,

Tezin başlangıcından bitiş aşamasına kadar her konuda yardımına koşan arkadaşım Ömer TOZLU'ya,

Anket aşamasında benden değerli yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Murat SAĞLAM'a,

Alan çalışmasında anket sorularına büyük bir sabırla verdikleri cevaplardan ve misafirperverliklerinden dolayı araştırma kapsamında görüşülen tüm çeltik üreticilerine,

Eğitimimin her aşamasında bana her türlü desteği veren sevgili annem Rabia YURDAKOŞ, babam Arif YURDAKOŞ ve ağabeyim Fatih YURDAKOŞ'a,

Tez süreci boyunca her konuda bana içtenlikle destek olan eşim Serkan YÖRÜK'e teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
ÇİZELGELER LİSTESİ	xi
1. GİRİŞ	1
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
2.1. Ekonomik Entegrasyon ve Aşamaları.....	4
2.2. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri.....	7
2.3. AB'ye Uyum Sürecinde Tarım Politikaları.....	8
2.4. Kısmi Denge Analizi.....	9
3. ARAŞTIRMANIN İLGİLİ LİTERATÜR İÇİNDEKİ YERİ.....	10
4. ARAŞTIRMA TASARIMI VE METODOLOJİSİ.....	12
4.1. Araştırmanın Amacı	12
4.2. Araştırmanın Soruları.....	13
4.3. Araştırmanın Hipotezleri.....	14
4.4. Araştırmanın Değişkenleri	15
4.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	17

4.6. Verilerin Toplanması	17
4.7. Örnekleme Metodu ve Büyüklüğü	18
4.8. Verilerin Analizinde İzlenen Yöntem	19
4.8.1. Kısmi Denge Analizinde İzlenen Yöntem	20
5. DÜNYA ÇELTİK PİYASASINDA TÜRKİYE VE AB’NİN YERİ	26
5.1. Dünya Çeltik Piyasası	26
5.1.1. Dünya Çeltik Ekim Alanları, Üretim ve Verimi	26
5.1.2. Dünya Pirinç Dış Ticareti.....	29
5.1.3. Dünya Pirinç Tüketimi.....	32
5.2. Türkiye’nin Çeltik Piyasası.....	33
5.2.1. Türkiye’nin Çeltik Ekim Alanı, Üretim ve Verimi	33
5.2.2. Türkiye’nin Dış Ticareti.....	38
5.2.3. Türkiye’nin Pirinç Tüketimi	43
5.3. AB’nin Çeltik Piyasası.....	43
5.3.1 AB’nin Çeltik Ekim Alanı, Üretim ve Verimi	43
5.3.2. AB’nin Dış Ticareti.....	48
5.3.3. AB’nin Pirinç Tüketimi.....	53
6. TÜRKİYE ve AB’NİN ÇELTİK/İRİNÇ POLİTİKALARI	54
6.1. Türkiye’nin Çeltik/Pirinç Politikası	54
6.1.1. İzne Bağlı Üretim.....	54
6.1.2. Destekleme Alımları	55
6.1.3. Prim Ödemesi.....	59
6.1.4. Standart Uygulaması	60
6.1.5. Gümrük Vergisi ve Tarife Kontenjanı	61

6.1.6. Tercihli Ticaret Anlaşmaları	64
6.2. AB'nin Çeltik/Pirinç Politikası	64
6.2.1. Çeltik Ortak Piyasa Düzeni	64
6.2.2. Müdahale Alımları ve Referans Fiyat Uygulamasına Geçiş	66
6.2.3. Pirince Özel Ödeme	68
6.2.4. Tek Ödeme Planı	69
6.2.5. İhracat ve İthalat Lisansı	70
6.2.6. Standart Uygulaması	70
6.2.7. Gümrük Vergileri	71
6.2.8. İhracat iadesi ve Vergisi	72
6.2.9. Tercihli Ticaret Anlaşmaları	72
6.3. Türkiye'nin AB Çeltik Ortak Piyasa Düzenine Uyum Çalışmaları	73
7. SAMSUN'UN SOSYO-EKONOMİK YAPISI	78
7.1. Genel Ekonomik Yapı	78
7.2. Tarımsal Yapı ve Üretim Durumu	79
7.2.1. Arazi Varlığı ve Kullanımı	79
7.2.3. Bitkisel Ürünler Ekim Alanı, Üretim ve Verim Durumu	81
7.2.4. Hayvan Varlığı	81
8. ÇELTİK İŞLETMELERİNE AİT ARAŞTIRMA BULGULARI	82
8.1. Çeltik Çiftçilerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri	82
8.1.1. Nüfus Varlığı, Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Durumu	82
8.1.2. Nüfusun Eğitim Durumu	83
8.1.3. Nüfusun İşsizlik Durumu	84
8.1.4. Yabancı İşgücü Kullanımı	84

8.1.5. Çiftçilerin Kredi/Borç Kullanım Durumu	85
8.1.6. Çiftçilerin Örgütlenme Düzeyi.....	86
8.1.7. Çiftçilerin Sosyal Güvenlik Durumu	87
8.1.8. Yayım Hizmetlerinden Faydalanma Durumu	87
8.1.9. İşletmelerde Yaşanan ve Olası Göçler	88
8.1.10. İşletmenin Devri Konusundaki Düşünceler	89
8.2. Çeltik İşletmelerinin Yapısal Özellikleri	90
8.2.1. Arazi Varlığı ve Mülkiyet Yapısı.....	90
8.2.2. Arazi Kullanım ve Üretim Durumu	91
8.2.3. Hayvan Varlığı	93
8.3. Çeltik Üretim Sistemi.....	93
8.3.1. Münavebe Durumu.....	93
8.3.2. Çeltik Ekim Alanı, Üretim ve Verim Durumu.....	95
8.3.3. Tohumluk Kullanımı ve Temini.....	97
8.3.4. Gübre Kullanımı.....	99
8.3.5. Tarım İlacı Kullanımı.....	100
8.3.6. Çeltik Üretiminde Yaşanan Sorunlar	102
8.4. Çeltik Üretiminde Fiziki Girdi Kullanımı, Maliyet ve Karlılık Durumu.....	103
8.5. Çeltiğin Pazarlanması.....	105
8.6. Tarımsal Destekleme Politikalarından Yararlanabilme Durumu.....	107
8.6.1. Girdi Destekleri.....	109
8.6.2. Doğrudan Gelir Desteği	109
8.6.3. Alternatif Ürün Desteği, Prim Uygulaması, Organik Tarım Desteği.....	109
8.6.4. Hayvancılık Destekleri.....	110

9. ÇELTİK ORTAK PİYASA DÜZENİNE UYUMUN ETKİLERİ	111
9.1. Politika Etkileri	111
9.2. Üretim, Ticaret ve Tüketim Etkileri.....	113
9.3. Refah Etkileri	116
9.4. Çeltik İşletmelerine Etkileri	117
10. SONUÇLAR	120
11. ÖNERİLER	124
12. KAYNAKLAR	127
13. EKLER	137
14. ÖZGEÇMİŞ	150

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACP/OCT	: Afrika, Karayip, Pasifik Ülkeleri ve Deniz Aşırı Ülkeler
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
BBHB	: Büyükbaş Hayvan Birimi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EC	: Avrupa Topluluğu
EEC	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Topluluğu
EİB	: Erkek İşgücü Birimi
EUROSTAT	: Avrupa Ülkeleri İstatistik Kurumu
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
FEOGA	: Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu
GATT	: Tarifeler ve Ticaret Genel Antlaşması
OGT	: Ortak Gümrük Tarifesi
OPD	: Ortak Piyasa Düzeni
OTP	: Ortak Tarım Politikası
NATO	: Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
TEAE	: Tarım Ekonomisi Araştırma Enstitüsü
TEFE	: Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
TKB	: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
TKK	: Tarım Kredi Kooperatifi
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TMMOB	: Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası
TASM-AB	: Türkiye Bölgesel Tarım Sektörü Modeli
TPA	: Tarım Ürünleri Piyasası Ödeme Ajansı
USDA FAS	: Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı Dış Tarım Servisi

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1. Ticaretin serbestleştirilmesinin kısmi denge etkileri	24
Şekil 5.1. Başlıca ülkelerin dünya çeltik üretimindeki payları	28
Şekil 5.2. 2007 yılı itibariyle başlıca üretici ülkelerin çeltik verim düzeyleri	29
Şekil 5.3. Yıllara göre Türkiye çeltik ekim alanındaki gelişmeler	35
Şekil 5.4. Yıllara göre Türkiye’de çiftçi eline geçen fiyatlardaki reel gelişmeler	36
Şekil 5.5. Yıllara göre Türkiye çeltik üretim miktarındaki gelişmeler	36
Şekil 5.6. Yıllara göre Türkiye çeltik verimindeki gelişmeler.....	37
Şekil 5.7. Türkiye'nin çeltik ve pirinç ithalatındaki gelişmeler	38
Şekil 5.8. Yıllara göre AB'nin çeltik ekim alanındaki gelişmeler.....	45
Şekil 5.9. Yıllara göre AB'nin çeltik üretim miktarındaki gelişmeler	47
Şekil 5.10. Yıllara göre AB'nin çeltik verimindeki gelişmeler	48
Şekil 5.11. Yıllara göre AB’nin pirinç ithalat ve ihracat miktarındaki gelişmeler	51
Şekil 5.12. 2008 yılı itibariyle Türkiye, AB ve ABD’nin çeltik ihracat ve ithalat fiyatları	53
Şekil 6.1. TMO'nun çeltik alımları ve toplam üretimdeki gelişmeler.....	56
Şekil 6.2. TMO’nun çeltik alım fiyatlarındaki reel gelişmeler	59
Şekil 7.1. Samsun ilinde ürünlerin tarımsal gelir içindeki payları	80
Şekil 8.1. İncelenen işletmelerde çeltiğin piyasaya sürüldüğü aylar	106
Şekil 9.1. Türkiye’nin 2014 yılı itibariyle Çeltik OPD’ne uyumunun piyasa ve refah etkileri	114
Şekil 9.2. Türkiye’nin 2023 yılı itibariyle Çeltik OPD’ne uyumunun piyasa ve refah etkileri	115

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 2.1. Ekonomik entegrasyon türleri ve özellikleri.....	5
Çizelge 4.1. Araştırmanın değişkenleri ve ölçümlerinde kullanılacak araçlar.....	16
Çizelge 4.2. BBHB hesaplamasında kullanılan katsayılar	19
Çizelge 4.3. EİB hesaplanmasında yaş gruplarına göre kullanılan katsayılar	20
Çizelge 4.4. Çeltik fiyat esneklikleri.....	21
Çizelge 5.1. Dünya çeltik ekim alanı ve üretimi	27
Çizelge 5.2. Dünya pirinç ihracatı.....	30
Çizelge 5.3. Dünya pirinç ithalatı	31
Çizelge 5.4. 2008 yılı itibariyle başlıca ülkelerdeki toplam ve kişi başına pirinç tüketimi	32
Çizelge 5.5. 2008 yılında bölgeler itibariyle çeltik ekim alanı, üretim ve verim düzeyleri.....	33
Çizelge 5.6. Türkiye'nin çeltik ekim alanı, üretim ve verimindeki gelişmeler.....	34
Çizelge 5.7. 2000-2008 yılları Türkiye'nin çeltik/ pirinç ithalatı ve değeri	39
Çizelge 5.8. Türkiye çeltik ithalat miktarı ve değeri.....	40
Çizelge 5.9. Türkiye pirinç ithalat miktarı ve değeri	41
Çizelge 5.10. Türkiye'nin toplam çeltik ve pirinç ihracatı	42
Çizelge 5.11. Türkiye'de yıllara göre çeltik tüketimi	43
Çizelge 5.12. AB'nin çeltik ekim alanı, üretim ve verimindeki gelişmeler.....	44
Çizelge 5.13. AB üyesi ülkelerin çeltik ekim alanları	45
Çizelge 5.14. AB üyesi ülkelerin çeltik üretimleri.....	46
Çizelge 5.15. AB üyesi ülkelerin çeltik verimleri.....	47
Çizelge 5.16. AB'nin pirinç ithalatındaki gelişmeler.....	49
Çizelge 5.17. AB'nin pirinç ihracatındaki gelişmeler.....	50
Çizelge 5.18. Türkiye ve AB'nin çeltik/pirinç dış ticaret dengesi	51
Çizelge 5.19. Türkiye ve AB çeltik/pirinç ticaret dengesi	52
Çizelge 6.1. Yıllara göre TMO'nun çeltik alımlarının üretime oranları	55
Çizelge 6.2. Yıllar itibariyle emanet ve yerinde emanet alım miktarları	57
Çizelge 6.3. Yıllara göre TMO'nun çeltik alım cari ve reel fiyatları.....	58
Çizelge 6.4. Çeltiğe ödenen prim miktarları	60

Çizelge 6.5. Yıllar itibariyle Türkiye'nin çeltik ve pirince uyguladığı gümrük vergisi oranları	62
Çizelge 6.6. Tarife kontenjanına tabii olan ürünler ve uygulanacak gümrük vergisi oranları	63
Çizelge 6.7. Çeltik OPD'ne tabi ürünlerin listesi.....	65
Çizelge 6.8. AB'de müdahale alımlarından sorumlu ödeme kurumlarından bazıları.....	66
Çizelge 6.9. AB'nin çeltik müdahale alım fiyatları	67
Çizelge 6.10. AB ülkelerinde pirince verilen özel yardımlar ve esas alınan temel alanlar.....	68
Çizelge 6.11. AB'de çeltik için kalite standartları	70
Çizelge 6.12. AB'de çeltiğe uygulanan gümrük vergisi oranları.....	71
Çizelge 6.13. AB'nin Tercihli Ticaret Anlaşmaları	73
Çizelge 6.14. Çeltik alım dönemleri	75
Çizelge 6.15. Çeltikte asgari kabul miktarı.....	76
Çizelge 7.1. Samsun ilinin arazi varlığı ve dağılımı	79
Çizelge 7.2. Tarım arazisi üretim alanının kullanım durumuna göre dağılımı	80
Çizelge 7.3. Önemli ürünlerin 2006 yılı ekiliş alanları ve yıllık üretim miktarları	81
Çizelge 8.1. İncelenen işletmelerdeki nüfus varlığı	82
Çizelge 8.2. İncelenen çeltik işletmelerinin sahiplerinin eğitim durumu	83
Çizelge 8.3. İncelenen çeltik işletmelerindeki işsizlik durumu.....	84
Çizelge 8.4. İncelenen işletmelerdeki kredi kullanım durumu	85
Çizelge 8.5. Üreticilerin örgütlere üyelik durumu	86
Çizelge 8.6. İncelenen işletmelerde hane halkının sosyal güvence durumu	87
Çizelge 8.7. İncelenen işletmelerin yayım hizmetlerinden faydalanma durumu	88
Çizelge 8.8. Köyden kente yaşanan göçlerin nedenleri	89
Çizelge 8.9. İşletme sahiplerinin işletmenin devri konusundaki düşünceleri	90
Çizelge 8.10. Mülkiyet şekline göre genel arazi büyüklükleri.....	90
Çizelge 8.11. Sulama suyunun temin edilme şekli	91
Çizelge 8.12. Çeltik üreten işletmelerde yetiştirilen ürünler.....	92
Çizelge 8.13. Büyükbaş hayvan ırkı	93
Çizelge 8.14. Münavebe durumu	94
Çizelge 8.15. İncelenen işletmelerde çeltiğin ekim nöbetine alındığı ürünler	95

Çizelge 8.16. İncelenen işletmelerin 2005-2007 dönemindeki çeltik ekim alanı, üretim ve verimleri	95
Çizelge 8.17. İncelenen işletmelerin çeltik yetiştirme nedenleri	96
Çizelge 8.18. İncelenen işletmelerde kullanılan tohumluk çeşitleri	97
Çizelge 8.19. İncelenen işletmelerin çeltik tohumunu temin ettikleri yerler	98
Çizelge 8.20. İncelenen işletmelerde kullanılan gübre miktar ve çeşitleri	99
Çizelge 8.21. İncelenen işletmelerin kimyasal gübreyi temin yeri	100
Çizelge 8.22. Kullanılan kimyasal ilaç çeşitleri ve miktarları	101
Çizelge 8.23. Çeltik üretiminde karşılaşılan sorunlar	102
Çizelge 8.24. İncelenen işletmelerde çeltik üretiminde fiziki girdi kullanımı ve üretim maliyeti.....	104
Çizelge 8.25. Çeltik üretiminde net gelir ve gelir-gider oranları	105
Çizelge 8.26. İncelenen işletmelerin çeltiğin pazarlanmasında yaşadıkları sorunlar....	107
Çizelge 8.27. Uygulanan destekleme politikalarından faydalanma durumu.....	108
Çizelge 9.1. Türkiye ve AB’de çeltiğe uygulanan politikaların karşılaştırılması	111
Çizelge 9.2. Türkiye’nin AB’ye katılımın çeltik piyasalarına etkisi	116
Çizelge 9.3. Türkiye’nin AB’ne katılımının refah etkileri	117
Çizelge 9.4. 2007 yılı itibariyle AB ve Samsun ili çeltik işletmelerinin temel göstergeleri.....	118

1. GİRİŞ

Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki ilişki, 31 Temmuz 1959'da Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) yaptığı tam üyelik başvurusu ile başlamıştır. AET Bakanlar Konseyi'nin başvuruyu kabul etmesi akabinde, 12 Eylül 1963 tarihinde tam üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak Ankara Anlaşması imzalanmış ve bunu 1970 yılında imzalanan Katma Protokol izlemiştir. Bu iki belgeyle Türkiye ile Topluluk ilişkileri başlatılmış ve 17 Aralık 2004 tarihli Avrupa Konseyi Sonuç Bildirgesi sonrasında tam üyelik yolundaki süreç halen devam ettirilmektedir. AB'ye entegrasyonda en zorlanılacak sektörün tarım olduğu ifade edilebilir şöyle ki; Türkiye ile AB'nin tarım sektörleri arasında hem yapısal, hem de idari yönden önemli farklılıklar mevcuttur. Türkiye'ye AB'ye tam üyelik yolunda ivme kazandırabilmek için tarım sektörleri arasındaki yapısal uyumun sağlanması ve uygulanan politikalar arasındaki farklılıklarının giderilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin AB tarım politikasına uyum sağlaması için diğer tüm tarımsal ürünlerle birlikte insanların temel besin maddelerinden biri olan çeltik ürününde de AB Ortak Piyasa Düzenine (OPD) uyumun sağlanması tarımsal açıdan üyelik yolunda atılacak önemli adımlardan biridir.

Çeltik yeryüzünün her kıtasında yetiştirilmekte olup, Çin, Hindistan, Endonezya ve Bangladeş çeltik üretiminde en önemli ülkelerdir. Çeltik üretiminin büyük bölümünün gelişmekte olan ülkelere sağlanmasına karşın, bu ülkelerde verimlilik gelişmiş ülkelere oranla oldukça düşüktür. Türkiye ve AB ise pirinçte kendine yeterli olmayıp, net ithalatçı konumdadır. Bu durum üretimin teşviki ve pirinçte kendine yeterliliğin sağlanabilmesi açısından çeltik/pirinç politikalarını önemli kılmaktadır.

Bu araştırma ile Türkiye'nin AB'nin çeltik Ortak Piyasa Düzenine uyumunun piyasalara ve Samsun ilindeki çeltik işletmelerine etkilerinin neler olacağı değerlendirilecektir. Araştırmada kısmi denge analiziyle AB'ye katılımın Türkiye'deki çeltik/pirinç fiyatları, üretimi, tüketimi, ihracatı ve ithalatı ile birlikte, üretici, tüketici, hükümet ve toplum refahına etkilerinin nasıl olacağı ortaya konulacaktır. Buradan hareketle, araştırmaya yön verecek genel soru "AB'nin çeltik OPD'ne uyumun piyasalara etkisi ve refah etkileri nasıl olacaktır?" olarak belirlenmiş olup, araştırma AB'ye üyeliğin özellikle üreticilerin refahında önemli bir azalışa sebep olacağı hipotezi çerçevesinde yön kazanmıştır.

Türkiye'deki çeltik ekim alanlarının %21'i, çeltik üretiminin ise %20'si Karadeniz bölgesine ait olup, bu bölgede çeltik yetiştirilen en önemli il Samsun'dur. Samsun ili, Türkiye'deki çeltik üreten iller arasında Edirne'den sonra ikinci sırada gelmektedir. Samsun ilinin seçilmesinde etkili olan bir diğer faktör ise, çeltik üretiminin bazı köylerde uzun yıllardır yaygın olarak yapılıyor olması ve işletmelerin işledikleri tarım arazisinin yarısından fazlasını çeltik ekim alanlarının oluşturmasıdır.

AB'ye uyumun Türkiye'nin tarım ürünleri piyasalarına etkilerini ortaya koyan çeşitli araştırmalar yapılmış olmasına rağmen, uyumun etkisini özellikle çeltik işletmesi bazında araştıran herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle elde edilen araştırma bulguları ve sonuçlarının, olası AB üyeliğinin çeltik işletmelerine ve piyasalara etkisinin neler olacağı konusunda fikir vereceği ve bu anlamda alınması gereken önlemler konusunda yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

AB'nin çeltik OPD'ne uyum ve etkilerinin ortaya konulabilmesi bakımından her şeyden önce Dünya çeltik piyasasının yapısı ve işleyişi ile birlikte bu piyasa içinde AB ve Türkiye'nin yerinin ortaya konulabilmesi büyük önem taşımaktadır. AB ve Türkiye'de uygulanan çeltik politikalarının piyasalara önemli etkileri söz konusu olup, bu etkiler ve üyelikle birlikte politikalarda yaşanacak değişimin ortaya konulması ise bir diğer önemli noktayı oluşturmaktadır. Politikalarda değişikliğe gidilmesinin gerek iç ve gerekse de dış piyasalara önemli etkileri söz konusu olabilecektir. Bu etkilerin önceden tahmin edilebilmesi, uyum ile birlikte gerekli önlemlerin en etkin bir şekilde alınabilmesi bakımından önem arz etmektedir. Uyumun makro düzeyde etkileri yanında işletmelere önemli etkileri olabilecektir. Bu etkilerin ortaya konulabilmesi için de işletmelerin yapısal özellikleri ile birlikte sosyo-ekonomik özellikleri, çeltik üretim sistemleri, maliyet ve karlılık durumu gibi özelliklerin ortaya konulabilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, araştırma ana hatlarıyla on bir bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırma genel hatlarıyla tanıtılmıştır. İkinci bölümde araştırmanın kavramsal çerçevesi ortaya konularak, ekonomik entegrasyon kavramına değinilmiş, Türkiye-AB ilişkileri ile AB'ye uyum sürecinde tarım politikaları ve kısmi denge analizi kavramı açıklanmıştır. Üçüncü kısımda ise araştırmanın ilgili literatür içindeki yeri açıklanarak, diğer araştırmalardan içerdiği farklılıklar ortaya konulmuştur. Dördüncü bölümde araştırmada izlenen plan ve yöntem açıklanmış, yararlanılan örnekleme metodu ve büyüklüğü, veri analizinde izlenen yöntemlerden bahsedilmiştir. Beşinci bölümde Dünya, Türkiye ve AB çeltik piyasaları ayrı ayrı incelenerek Dünya

çeltik piyasasında Türkiye ve AB'nin yeri ortaya konulmuş, ayrıca AB'ye üyelik durumunda Türkiye'nin AB çeltik/pirinç piyasasındaki yerinin ne olacağı araştırılmıştır. Altıncı bölümde Türkiye ve AB'nin çeltik/pirinç politikaları incelenmiş, bu bölüm aradaki farklılıkların belirlenerek politika etkilerinin ortaya konulması açısından temel oluşturmuştur. Yedinci bölümde Samsun ilindeki tarım işletmelerinin genel özelliklerine değinilmiştir. Sekizinci bölümde ise inceleme yapılan çeltik işletmelerinin sosyo-kültürel özellikleri, yapısal özellikleri ve çeltik üretim sistemi gibi özellikleri ile maliyet yapısı üzerinde durulmuştur. Sekizinci bölüm, alan çalışmasında tespit edilen bilgilerle AB çeltik işletmelerinin yapısal bir takım özelliklerini karşılaştırma yoluyla üyeliğin çeltik işletmelerinde yaratacağı etkilerin tahmin edilmesine kaynak teşkil etmiştir. Dokuzuncu bölümde kısmi denge analizinde tespit edilen sonuçlardan yola çıkarak uyumun üretim, ticaret, tüketim ve refahta ne gibi değişimlere yol açacağı ve uygulanan politikalar ile çeltik işletmelerine ne gibi etkilerinin olacağı açıklanmıştır. Onuncu bölümde araştırmanın sonuçlarına, on birinci bölümde ise önerilerine yer verilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde tez konusuyla ilgili temel kavramların ortaya konulması amacıyla “ekonomik entegrasyon” ve “kısmi denge analizi” kavramları açıklanmıştır. Bununla birlikte, Türkiye ve AB ilişkilerinde yaşanan sürece değinilerek gelinen aşama ortaya konulmuş olup, AB’ye uyum sürecinde tarım politikalarının önemi vurgulanmıştır.

2.1. Ekonomik Entegrasyon ve Aşamaları

Ekonomik entegrasyon kavramının temelinde, farklı ülke ekonomileri arasındaki engellerin kaldırılarak, malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı vardır. Ekonomik entegrasyon; entegrasyona katılan ekonomiler arasında mal ve hizmet akımlarını serbestleştirmek ve ticaretteki tarifeleri ve diğer kısıtlamaları ortadan kaldırarak ortak bir pazar oluşturmak olarak tanımlanmaktadır (Mujezinoviç, 2006). Günümüzde gelişmiş ülkelerin yanı sıra Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler de ekonomik entegrasyon hareketine katılmaktadırlar. Ekonomik entegrasyondan ülkelerin beklentileri farklı olmaktadır. Gelişmiş ülkeler, yüksek üretim düzeyine karşın iç pazarın yetersizliği nedeniyle pazarını genişletmeye çalışırken, gelişmekte olan ülkeler ekonomik kaynaklarını birleştirmek yoluyla sanayileşme hızlarını yükseltmeye çalışmaktadırlar (Mujezinoviç, 2006; Seyidoğlu (2001)’den)

İki veya daha fazla ülke arasındaki ekonomik entegrasyon hareketi, sınırlı sayıda mallar üzerindeki gümrük tarife indiriminden, kapsamlı ekonomik entegrasyonların kurulmasına kadar ilerleyen bir süreçtir. Birleşme derecelerine göre ekonomik entegrasyonlar; İktisadi İşbirliği Anlaşmaları, Serbest Ticaret Anlaşmaları, Gümrük Birliği, Ortak Pazar ile Ekonomik ve Parasal Birlik aşamalarından oluşmaktadır.

Çizelge 2.1’de ekonomik entegrasyonun türleri ve özellikleri görülmektedir. Ekonomik entegrasyonun İktisadi İşbirliği aşamasında; sadece belirli ürünlerin ithalatında daha düşük oranlı ithalat vergileri uygulamaktadırlar. İktisadi İşbirliği Anlaşmaları, iki taraflı ve çok taraflı yapılabilmektedir (Mujezinoviç, 2006; Bayraktutan ve Bayraktar (2004)’den). İkili Anlaşmalarda; iki ülke ihtiyaç duydukları malları karşılıklı olarak daha ucuza temin etme konusunda anlaşarak tercihli ticaret düzeni oluştururlar. Çok Taraflı Anlaşmalarda temelde, tercihli bir ticaret düzeni

kurmak amaçlanmakla birlikte, bazen bölgesel ya da evrensel ticaretin daha iyi işlemesi ve hedeflenen alanda ticaretin gelişmesi de amaçlanmaktadır.

Çizelge 2.1. Ekonomik entegrasyon türleri ve özellikleri

Ekonomik Entegrasyon Şekilleri	Serbest Ticaret	Ortak Gümrük Tarifesi	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	Ekonomi Politikalarında Uyum
İktisadi İşbirliği Anlaşmaları	+	-	-	-
Serbest Ticaret Anlaşmaları	+	-	-	-
Gümrük Birliği	+	+	-	-
Ortak Pazar	+	+	+	-
Ekonomik ve Parasal Birlik	+	+	+	+

+ (var); - (yok)

Kaynak: Mujezinoviç, 2006

Ekonomik entegrasyonun ikinci aşaması olan Serbest Ticaret Anlaşması; üye ülkelerin aralarındaki ticaret engellerini yani tarife ve miktar kısıtlamalarını ortadan kaldırarak malların serbestçe dolaşımını sağlarken, üçüncü ülkelere karşı da her ülkenin kendi özel dış ticaret politikalarını uygulamaya devam ettirmesini öngörür (Şanlı, 2004). Bu serbestleşme, AB örneğinde olduğu gibi, tüm ekonomik faaliyetlerde geçerli olabileceği gibi, belirli bir mal grubu veya sektör için oluşturulabilir.

Üçüncü aşamada Gümrük Birliği gelmektedir. Gümrük Birliği'nde üye ülkeler arasında her türlü ticaret yasakları ortadan kaldırılırken, üçüncü ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaktadır (Şanlı, 2004; Kara, (1996)'dan). Türkiye-AB Gümrük Birliği, salt bir ekonomik entegrasyon modeli olmanın ötesinde, Türkiye'nin AB ile bütünleşme hedefine yönelik ortaklık ilişkisinin önemli bir aşamasını oluşturmaktadır.

Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği; iki taraf arasında sanayi ürünlerindeki ve işlenmiş tarım ürünlerinin sanayi payındaki gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarının kaldırılarak üçüncü ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulanması şeklindeki geleneksel gümrük birliği ilişkisinden çok daha ötesine geçen yükümlülükler içermektedir. Söz konusu yükümlülüklerin bir kısmının Gümrük Birliği'nin resmen tamamlandığı 1 Ocak 1996 tarihinde, bir kısmının ise belirlenen geçiş süresi içinde tamamlanması öngörülmüştür. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın kapsadığı başlıca alanlar şu şekilde özetlenebilir (<http://www.ikv.org.tr>, 14.06.2009):

- Ortak Ticaret Politikası – Ortak Gümrük Tarifesi'ne (OGT) uyum, tercihli ticaret anlaşmaları ve otonom rejimlere uyumu,
- Ticarete teknik engellerin kaldırılması – teknik mevzuat uyumu,
- Yasal düzenlemeler – fikri ve sınai mülkiyet hakları, rekabet kuralları ve kamu alımları,
- Kurumsal işbirliği – Gümrük Birliği Ortak Komitesi, Gümrük İşbirliği Komitesi, teknik komiteler, danışma ve karar usulleri.

Ekonomik entegrasyonun dördüncü aşaması olan Ortak Pazar ise üye ülkeler arasında gümrük birliğinin tüm unsurlarına ilave olarak emek, sermaye, girişimcilik gibi üretim faktörlerinin de serbest dolaşımı önündeki tüm engellerinin kaldırıldığı bir entegrasyon türüdür (Mujezinoviç, 2006).

Ekonomik entegrasyonun son aşaması olan Ekonomik ve Parasal Birlik; malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımının yanı sıra, üye ülkelerin kendi ulusal para birimleri arasında sabitleştirilmiş kurları, ortak para biriminin kabulü yanında para politikalarının tek bir uluslararası merkezden yönetilmesini ve ortak hedeflere ulaşılması için gerekli olan para ve maliye politikalarının uyumlaştırılması konularını da içermektedir (Mujezinoviç, 2006; Bayraktutan ve Bayraktar (2004)'den). Bugün İktisadi Birlik aşamasına ulaşan ilk entegrasyon hareketi “Avrupa Birliği” adını almıştır.

2.2. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana yüzünü batıya çevirmiş ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa kıtasında hızla gelişmekte olan uluslararası örgütlenme çabaları içinde yer almıştır. Türkiye, 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne, 1952 yılında ise Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü'ne (NATO) katılmıştır. Bu doğrultuda, AET'nun 1958 yılında kurulmasının ardından, 31 Temmuz 1959 tarihinde Topluluğa ortaklık başvurusunda bulunmuştur. AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin yapmış olduğu başvuruyu kabul ederek üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanmasını önermiş ve 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması'nın 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmesiyle Türkiye-AB ortaklık ilişkisi başlamıştır (<http://www.ikv.org.tr>, 12.06.2009).

Ankara Anlaşması, Türkiye'nin üyeliği hedefine yönelik olarak "hazırlık dönemi", "geçiş dönemi" ve "son dönem" olmak üzere üç devreden oluşan bir entegrasyon modeli öngörmüştür. İlk dönem, anlaşmanın yürürlüğe girdiği 1 Aralık 1964 tarihi itibarıyla başlamış olup, taraflar arasındaki ekonomik farklılıkları azaltmaya yönelik "Hazırlık Dönemi"nde, Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemiştir. Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle, hazırlık dönemi sona ermiş ve "Geçiş Dönemi" ne ilişkin koşullar belirlenmiştir. Bu dönemde, taraflar arasında sanayi ürünleri, tarım ürünleri ve kişilerin serbest dolaşımının sağlanması ve Gümrük Birliği'nin tamamlanması öngörülmüştür. Türkiye, "Geçiş Dönemi" nde, AB'den ithal ettiği sanayi ürünlerine uyguladığı gümrüklerini 12-22 yıllık listeler dahilinde kademeli olarak azaltarak sıfırlamayı ve Topluluğun OGT'ne uyum sağlama yükümlülüğü üstlenmiştir (<http://www.ikv.org.tr>, 12.06.2009).

AB-Türkiye ilişkileri, 1993 tarihinde Gümrük Birliği müzakerelerinin başlaması ile yeni bir boyut kazanmıştır. İki yıllık müzakerelerden sonra Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararıyla Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girmiştir. AB Komisyonu tarafından 13 Ekim 1999 tarihinde açıklanan Türkiye için ikinci İlerleme Raporu'nda Türkiye'ye üyelik perspektifi verilmesi önerilmiş ve bunun sonucunda Aralık 1999'da toplanan Helsinki Zirvesi'yle Türkiye, AB'ye üyeliğe aday ülke olarak kabul edilmiştir (www.tobb.org.tr, 12.06.2009). 17 Aralık 2004 tarihli Avrupa Konseyi'nin Sonuç Bildirgesiyle de tam üyelik yolunda halen devam etmekte olan bir sürece girilmiş ve 3 Ekim 2005 tarihinde yapılan Katılım

Konferansı ile resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlanmıştır. Müzakerelerin başlamasıyla birlikte siyasi kriterlere ilaveten ekonomik kriterler ve özellikle müktesebat uyumu da ön plana çıkmaktadır. Katılım Müzakere Fasılları 35 başlık altında sınıflandırılmış olup, tarım ve kırsal kalkınma 11. faslı oluşturmaktadır. Tarım ve kırsal kalkınma başlığı Fransa tarafından dondurulması talep edilip Kıbrıs sorunu yüzünden askıya alınan 8 başlık arasında bulunmaktadır (www.abgs.gov.tr, 30.06.2009).

2.3. AB'ye Uyum Sürecinde Tarım Politikaları

Üyelik yolunda devam eden müzakere sürecinde tarım konusunun ağırlıklı ve zor bir konu olacağı öngörülmektedir. Bunun temel sebebi, Avrupa Birliği'nin tarıma yönelik mevzuat fazlalığının yanı sıra, Türkiye ile AB tarımı arasında bir çok yapısal ve piyasalara yapılan müdahaleler açısından önemli farklılıkların bulunmasıdır. AB'ye oranla nüfusun büyük bir bölümü tarım sektöründe çalışmakta olup, tarımsal işletmeler küçük ve çok parçalı, bölgeler arasındaki tarımsal yapılar ve gelir dağılımı ciddi farklılıklar göstermektedir. Tarım sektörü ağırlıklı olarak aile işgücüne dayanmakta olup, tarım sektöründe çalışanların eğitim düzeyi düşük, verimlilik, kalite ve maliyet sorunları egemendir. Var olan koşullar nedeniyle AB'nin Ortak Tarım Politikası (OTP)'na uyumun oldukça zor olacağı ifade edilebilir. Bütün bu yapısal farklılıklara rağmen, Türkiye mevcut tarımsal yapısını OTP ile uyumlaştırmak, tarımın gelişmesi için gerekli yapısal değişiklikleri gerçekleştirmek durumundadır.

AB'de OTP, 1961 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. İlk başta OTP'nin temel hedefinin Topluluğu temel ürünlerde kendine yeterliliği sağlamak olmasına rağmen, 1980'li yıllarda ise artan stok fazlasıyla birlikte aşırı üretim, bütçe yükünün dengelenmesi ve yapısal önlemler temel politika araçlarını oluşturmuştur. 1990'lı yılların başlarından itibaren ise AB üretim sorununu çözmüş, arz fazlasını ortadan kaldırmaya yönelik olarak destekleme politikalarını geliştirmiştir. Gündem 2000 olarak adlandırılan reform süreci ile birlikte destekler verimi artırmaya yönelik olmaktan çıkarak, üreticinin refah düzeyini yükseltmek, bu arada kırsal kalkınma, çevre ve kalite politikalarını öne çıkarmak amaçlı olmaya başlamıştır. Bu değişimde Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ileri tarım müzakereleri de etkili olmuştur.

2.4. Kısmi Denge Analizi

İktisadi olayları etkileyen faktörlerin çokluğu, kontrol edilemeyenleri ve bunlar arasındaki ilişkilerin karmaşıklığı, iktisadi olaya basitleştirici varsayımlarla yaklaşılmasını gerektirmektedir. Kısmi denge analizi de, bu tip basitleştirici varsayımlara dayandırılmaktadır. İktisadi olaylar analiz edilirken, bazı değişkenlerin değişmeden kaldığı kabul edilmektedir. Örneğin bir malın fiyatının nasıl oluştuğu, kısmi denge analizi ile incelenebilmektedir. Fiyatın oluşumunda o malın arz ve talebinin etkili olduğu kabul edilerek, diğer mal ve hizmetlerin fiyatları ile olan karşılıklı etkiler dikkate alınmaz. Bu şekilde kısmi denge analiziyle, bir mal veya hizmetin piyasada fiyatının oluşması, diğer piyasalardan tecrit edilerek incelenmesi kısmi denge analizi olarak ifade edilmektedir (Şahin, 1997). Dinler (2003)'e göre kısmi denge analizi; bir malın arzını veya talebini etkileyen çok sayıda faktörün analiz dışı bırakılarak, ekonomik olayların sadece bir kısmının göz önüne alınmasıyla yapılan analiz olarak tanımlanmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN İLGİLİ LİTERATÜR İÇİNDEKİ YERİ

Türkiye ekonomisinde çok önemli bir yeri olan tarım sektöründe AB'ye uyum, üyelik sürecinde atılacak en önemli adımlardan biridir. Bu durum, AB'ye üyelik sürecinin başlamasıyla birlikte araştırmaların bu yöne kaymasında etkili olmuştur. Türkiye'nin ekolojik özelliklerinin çeltik yetiştiriciliğine çok elverişli olmasına rağmen üretimin yurtiçi tüketimi karşılayamaması çeltik işletmeleri ile uygulanan politikaların analizini gerekli kılmaktadır. Çeltik ile ilgili literatür taraması yapıldığında; hem üretim, hem politika hem de işletmelerin analizine yönelik çeşitli araştırmaların yapıldığı tespit edilmiştir.

Türkiye'de çeltik konusunda yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde; verimin artırılması, ilaç kullanımı ve etkileri, üretimde kullanılan tohum çeşitleri gibi teknik konularda yapılan çok sayıda çalışmanın varlığı anlaşılmaktadır (Toksall 1991; Kıran 1992; Özcan 2004; Damar 2006; Tatar 2006; Avcı 2007; Karataş 2007; İnan 2007). Bununla birlikte, farklı tarım ürünlerini yetiştiren işletmelerin ekonomik ve yapısal analizine yönelik bir çok çalışmanın varlığına (Çelen 1989; Çakır 1989; Kutsal 1990; Dağlıoğlu 2005) rağmen, çeltik işletmelerini ekonomik açıdan değerlendiren tek çalışmaya (Zan 2004) rastlanmıştır.

Türkiye ve AB'de uygulanan tarım politikalarını genel hatlarıyla ortaya koyan çalışmaların (Bayraç 1988; Aras 1989; Gürler 1989; Uysal 1990; Doğan 1991; Şantay 1991; Kurtyılmaz 1993; Yiğit 1995; Başkurt 1999; Tamyürek 2000; Konyalı 2001; Atak 2001; Serin 2002; Atabey 2003) fazlalığına rağmen, bu araştırmalarda politikaların uyumunun ekonomik etkilerinin nasıl olacağı konusuna yer verilmemiştir. Yapılan literatür taramasında, Türkiye ile birlikte AB ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi ülkelerde çeltikte uygulanan üretim, fiyat ve pazar politikalarının nasıl olduğunu ortaya koyan yalnızca bir araştırmaya rastlanmıştır (Gaytancıoğlu 1997).

Politika değişikliklerinin etkilerinin ortaya konulmasında genel denge ve kısmi denge gibi yaklaşımlardan yararlanılmaktadır. Araştırma konusundaki yabancı literatür incelendiğinde; Breisinger ve Yokogawa (2003)'nın Japonya'da politika reformları önündeki engelleri ve pirinç ticaretinde daha fazla saydamlık için neler yapılması gerektiğini ortaya koyduktan sonra, kısmi denge analizi yardımıyla ticaretin serbestleştirilmesi etkilerinin neler olacağını, yerel pazarlardaki eksik rekabetin ve tarım sübvansiyonlarının AB'nin Doğu Ülkelerinin refahına etkisini ortaya koymuştur. Ciaian

ve Swinnen (2006) ile Gohin ve Moschini (2006), genel ve kısmi denge analizinden yararlanarak, AB'nin OTP desteklemelerinin aşamalı olarak azaltılmasının etkilerini saptanmaya çalışmışlardır. Bununla birlikte; Kavcic ve Erjavec (2000) ile Bojnec ve Munch (2000) AB'nin OTP'ye uyumun Slovenya'ya etkilerini kısmi denge analizinden yararlanarak ortaya koymuşlardır.

Türkiye'nin katılımının etkileri konusundaki literatür incelendiğinde; Bazı çalışmalarda (Ertuğrul 1992; Açıklık 1993; Serdengeçti 1994; İnkaya 2001; Çetin 2002; Günbüz 2003; Bayraklı 2004; Uçtu 2005) Türk tarımının AB OTP'na uyumun etkileri ve rekabet gücü gibi konuların genel tartışmalarına yer verilirken, bazı çalışmalarda (Soydal 1999; Güler 2006) ise ele alınan spesifik bir ürün bazında piyasa düzenine uyumun etkileri değerlendirilmiştir. Burrell ve Oskam (2005) ise katılımın genel anlamda ekonomik ve politika etkilerinin neler olacağını araştırmışlardır. Grethe (2003) ve Grethe (2005) ise kısmi denge analizinden yararlanarak Türkiye'nin AB OTP'na uyumunun çeşitli tarım ürünlerinin piyasalarına etkilerini ortaya koymuş, ancak analizlerinde çeltik ürününe yer vermemiştir. Çakmak ve Kasnakoğlu (2001), AB üyeliğinin tarım sektörüne etkilerini Türkiye Bölgesel Tarım Sektörü Modeli (TASM-AB) yardımıyla ortaya koymuşlardır. Yurdakul vd (1999) AB'ye katılımın sığır eti yurt içi fiyatlarına etkisini ortaya koymuşlardır. Atıcı ve Kenedy (1999) ise mısır, pamuk, yağ bitkileri, şeker, tütün, buğday, süt, kuzu eti, kümes hayvanları ve çeltik ticaretinin serbestleştirilmesinin kısmi denge yardımıyla etkilerini araştırmışlardır. Bozoğlu (2009) da, kısmi denge analizi yönteminden yararlanarak Türkiye'nin AB'nin OPD'ne uyumunun hem Türkiye, hem de AB'nin piyasalarına etkilerinin neler olacağını ortaya koymuştur. Bununla birlikte Yavuz ve Gaytancıoğlu (2009), henüz yayımlanmamış olan çalışmalarında katılımın çeltik piyasalarına makro düzeyde etkilerini kısmi denge yardımıyla ortaya koymuşlardır. Buna karşın, çeltik OPD'ne uyumunun çeltik piyasaları ile birlikte özellikle çeltik işletmelerine etkilerini ortaya koyan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Planlanan bu araştırmayla belirtilen eksikliğin giderilmesi mümkün olabilecektir.

4. ARAŞTIRMA TASARIMI VE METODOLOJİSİ

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın amacı, araştırmaya yön veren sorular, hipotezler, araştırma değişkenleri ve araştırma aşamasında karşılaşılan sınırlılıklara ile ilgili bilgi verilmektedir. Böylelikle AB'ye uyumun etkilerinin saptanması için izlenen yol ve ölçüm aşamasında kullanılan metodoloji ortaya konulmaktadır. AB'ye uyumun piyasalara ve Samsun ili çeltik işletmelerine ne ölçüde etki edeceğinin saptanması açısından araştırma tasarımı ve metodoloji bölümü büyük önem taşımaktadır.

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin AB'nin çeltik Ortak Piyasa Düzenine uyumunun piyasalara ve Samsun İlindeki çeltik işletmelerine olası etkilerinin neler olacağını ortaya konulmasıdır. Bu temel amaç kapsamında belirlenen alt amaçlar ise şunlardır:

- Türkiye ve AB'nin dünya çeltik piyasalarındaki yerinin ortaya konulması,
- Türkiye ve AB'nin çeltik politikalarındaki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konulması,
- Türkiye'nin AB'ye uyumu sonucunda çeltik politikalarında meydana gelecek değişikliklerin belirlenmesi,
- Samsun İli çeltik işletmeleri ile AB'ye üye ülkelerdeki çeltik işletmelerindeki farklılıkların ortaya konulması,
- AB'nin çeltik OPD'ne uyumunun Türkiye'nin çeltik piyasalarına etkilerinin belirlenmesi,
- AB'nin çeltik OPD'ne uyumun Samsun İlindeki çeltik işletmelerine etkilerinin belirlenmesi,
- AB'nin çeltik OPD'ne uyumun üretici, tüketici, hükümet ve toplum refahına etkilerinin belirlenmesi ve
- AB'nin çeltik OPD'ne uyumu sürecinde karşılaşılabilecek problemler ve bunları aşma yolunda alınması gereken önlemlerin belirlenmesidir.

Belirlenen temel amaç ve alt amaçlar ışığında AB üyeliğinin Türkiye'nin çeltik piyasalarına ve Samsun ilindeki çeltik işletmelerine etkilerinin neler olacağı değerlendirilecektir. Samsun ilinin çeltik üretiminde önemli bir potansiyele sahip olması nedeniyle, araştırmanın bu bölgede yapılması Türkiye'deki çeltik işletmelerinin genel durumu hakkında fikir vermesi açısından önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, Samsun'da bazı köylerde çeltik üretiminin uzun yıllardır yaygın olarak yapılıyor olması ve işletmelerin işledikleri tarım arazisinin yarısından fazlasını çeltik ekim alanlarının oluşturması da araştırmanın bu İlde yapılmasında etkili olmuştur.

4.2. Araştırmanın Soruları

Bu bölümde araştırmanın ortaya çıkmasında etkili olan ve araştırmanın amacını oluşturan sorular ortaya konulmaktadır. Sorular, açıklamalar, ilişkiler, karşılaştırmalar, tahminler, genellemeler ve teorilerle ilgilenen araştırmaların amacı belirlendikten sonra, belirlenen amaca ulaşmak ve bilimsel bilgiye yön vermek amacıyla araştırma sorularının sorulması gerekmektedir. Araştırma soruları belirlendikten ve henüz soruların cevaplarına ulaşmadan önce araştırmacı kendi hipotezlerini ortaya koymaktadır. Daha sonra ise çeşitli istatistiksel yöntemler aracılığıyla hipotezlerin test edilir ve bunun akabinde araştırma soruları açıklık kazanır. Bu noktada daha sonraki araştırmacılara yol göstermesi açısından elde edilen sonuçlara göre genellemeler yapılması yoluna gidilmektedir.

Buna göre bu araştırmanın ortaya çıkmasına neden olan ve araştırmaya yön veren temel araştırma soruları aşağıda belirtilmiştir:

- Dünyada çeltik ekim alanları, üretimi ve verimi ne kadardır?
- Çeltik üretimi yapan ülkeler arasında ekim alanı, üretim ve verim açısından Türkiye ve AB'nin yeri nedir?
- Dünya çeltik ticaretinde öncü olan ülkeler hangileridir ?
- Dünya çeltik ticaretinde Türkiye ve AB'nin yeri nedir?
- Dünya pirinç tüketimi ne kadardır, Türkiye ve AB'nin pirinç tüketimi diğer ülkelere göre nasıldır?

- Türkiye çeltik ekim alanı, üretimi ve veriminde yıllara göre nasıl bir gelişim yaşanmıştır?
- Türkiye çeltik ve pirinç ithalat ve ihracatında yıllara göre değişim nedir?
- Türkiye çeltik ve pirinç ticaretini hangi ülkelerle yapmaktadır?
- AB çeltik ve pirinç ithalat ve ihracatında yıllara göre değişim nedir?
- AB çeltik ve pirinç ticaretini hangi ülkelerle yapmaktadır?
- Türkiye ve AB birbirlerinden ne miktarda ithalat ve ihracat yapmaktadır?
- Türkiye’de çeltikte uygulanan politikaları nelerdir?
- AB’nin çeltik OPD nasıl işlemektedir?
- Türkiye ve AB’nin çeltik politikaları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?
- Türkiye’nin AB’ye uyum konusunda mevcut çalışmaları nelerdir?
- Samsun ili tarım işletmelerinin genel özellikleri nelerdir?
- İnceleme yapılan Samsun ili çeltik işletmelerinin sosyo-kültürel ve yapısal özellikleri nelerdir?
- İnceleme yapılan Samsun ili çeltik işletmelerinin çeltik üretim sistemleri nasıldır?
- İnceleme yapılan Samsun ili çeltik işletmelerinin çeltik üretim maliyeti ve karlılık durumu nasıldır?
- İnceleme yapılan Samsun ili çeltik işletmelerinin yapılan destekleme politikalarından yararlanabilme durumları nedir?
- AB çeltik OPD’ne uyumun Samsun ilindeki çeltik işletmelerine etkileri neler olacaktır?
- AB çeltik OPD’ne uyumun piyasalara, üreticilere, tüketicilere ve toplum refahına etkisi ne olacaktır?

4.3. Araştırmanın Hipotezleri

Bu bölümde öncelikle tespit ettiğimiz araştırma sorularına cevap aranması için, alana ilişkin daha önce yapılmış kısıtlı çalışmalar ile üreticilerle yapılan anket ve mülakat sonuçlarına göre oluşturulan araştırma hipotezleri belirtilmektedir. Araştırma kapsamında ortaya konulan bu hipotezler şunlardır:

- Türkiye AB'ye üye olması durumunda birliğin önemli çeltik üreticisi ülkelerinden biri olacaktır.
- Türkiye ve AB'deki çeltik işletmeleri arasında yapısal ve ekonomik açıdan önemli farklılıklar vardır.
- Türkiye ile AB'de uygulanan çeltik politikaları arasında önemli farklılıklar vardır.
- AB'nin çeltik OPD'ne uyumu Türkiye'nin uyguladığı çeltik politikalarını tamamıyla değiştirecektir.
- Türkiye'nin AB'ye üye olması durumunda çeltik fiyatları düşecektir.
- Türkiye'nin AB'ye üye olması durumunda üretim sistemleri değişecektir.
- Türkiye'nin AB'ye üye olması durumunda tüketicilerin refahı artacaktır.
- AB'ye uyum sonucunda Samsun ili çeltik üreticilerinin gelirlerinde azalma olacaktır.
- AB'ye uyum sonucunda Samsun ili çeltik üreticilerinin üretiminde azalma olacaktır.
- Türkiye'nin çeltik üretim maliyeti AB'ye göre yüksektir.
- AB'ye uyum sonucunda çeltik ve pirinç ithalatı artacaktır.
- AB'ye uyum sonucunda AB'den yapılan çeltik ve pirinç ithalatı artacaktır.
- AB'ye uyum sonucunda AB'ye yapılan çeltik ve pirinç ihracatı artacaktır.

4.4. Araştırmanın Değişkenleri

Bu bölümde araştırmada yer alan sorular ve hipotezlerin test edilmesinde kullanılan değişkenler ve değişkenlerin ölçümünde kullanılan ölçüm yöntemleri Çizelge 4.1'de gösterilmektedir. Araştırma değişkenleri, daha önceden açıklanan amaçlar ve soruların açığa kavuşturulması amacıyla ortaya konulan çeşitli bağımlı ve bağımsız değişkenlerden meydana gelmektedir. Böylelikle belirtilen bu değişkenler ve değişkenlerin ölçümünde kullanılacak araçlardan yararlanılarak araştırma sorularına yanıt aranması ve hipotezlerin sınanması yoluna gidilmiştir.

Çizelge 4.1. Araştırmanın değişkenleri ve ölçümlerinde kullanılacak araçlar

Kavram ve Değişken	Ölçüm Aracı
Dünya, Türkiye ve AB'nin çeltik ekim alanı, üretim ve verimi	ha, ton, ton/ha
Dünya, Türkiye ve AB'nin ihracat ve ithalat miktarları, ihracat ve ithalat fiyatları, pazar payları	ton, \$/ton, %
Pirinç tüketimi	kg
Türkiye ve AB'nin çeltik politikasının araçları	İç ve dış piyasaya yönelik araçlar
Çiftçilerin Sosyo-ekonomik Özellikleri	
• Yaş	Ortalama, oran, frekans
• Eğitim durumu	Ortalama, frekans
• Nüfus	Ortalama
• Nüfusun cinsiyet yapısı	Oran, frekans
• İktisaden aktif nüfus	Oran
• Yabancı işgücü kullanımı	Ortalama, oran, frekans
• Örgütlenme düzeyi	Kişi sayısı, oran
• Sosyal güvence durumu	Oran, frekans
• İşsizlik durumu	Oran
• Göç durumu	Oran, frekans
İşletmelerin Ekonomik Unsurlarına Ait Değişkenler	
• Arazi büyüklüğü	da, ortalama
• Arazi mülkiyeti	da, oran
• Arazi tasarruf durumu	da, oran
• Hayvan varlığı	Adet, oran
• Üretim miktarı	Kg, ton
• Verim durumu	Kg/da
• Gelir düzeyi	TL, oran
Türkiye ve AB'nin Çeltik Piyasalarına İlişkin Sonuçlar	Oran, ortalama, endeks, TL, €, da, ha, ton
Türkiye ve AB'nin Çeltik Politikalarına İlişkin Sonuçlar	Oran, endeks, TL, €, da, ha, ton
AB'ye Uyumun İşletmelere ve Piyasalara etkisi ile ilgili sonuçlar	Kısmi Denge Analizi

4.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Alan araştırmalarında; zamanın darlığı, mali imkanlarının yetersizliği ve alana ulaşım konusunda zorlukların yaşanması gibi sınırlılıklar yaşanmaktadır. Bu araştırmada da zaman dışındaki konularda sınırlılıklarla karşılaşmıştır. Veri toplama yöntemi olarak tercih edilen mülakat çalışmaları dışında, deneklerin sorulara açıklıkla cevap vermelerini ve çekinmemelerini sağlamak için sesli ve görsel kayıtların kullanılmaması da araştırmanın diğer sınırlılıkları içerisinde gösterilebilir. Mülakatlar esnasında araştırmacıdan çekinmeye bağlı olarak, bazı deneklerin ürün gelir kalemlerini düşük ve ürün gider kalemlerini yüksek gösterme çabası içine girdikleri tespit edilmiştir.

4.6. Verilerin Toplanması

Araştırma alanı ve popülasyonun belirlenmesinde gerekli olan veriler, Samsun Tarım İl Müdürlüğü'nün Çiftçi Kayıt Sisteminden temin edilmiştir. Araştırmanın birincil verileri, çiftçiler ile yüz yüze anket yapılarak toplanan verilerden oluşmuştur.

Araştırma ile ilgili ikincil veriler ise konu ile ilgili yayınlanmış yerli ve yabancı literatür, Türkiye İstatistik Kurumunun verileri, Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (TKB), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), Avrupa Ülkeleri İstatistik Kurumu (EUROSTAT), Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı Dış Tarım Servisi (USDA FAS) gibi kurum ve kuruluşların web sayfaları ve ilgili dokümanları, resmi gazeteler ve ilgili kanunlar ile yerli ve yabancı bazı kurumların bilgi edinme biriminden elde edilmiştir.

Bu araştırmanın birincil verilerinin çeltik işletmelerinden derlenmesinde anket ve mülakat yöntemi kullanılmıştır. Anketlerin mülakat yöntemi ile doldurulmasının tercih edilmesinde, insanların yazılı olarak ifade etmekten kaçındığı ve erindiği bazı düşüncelerini, karşılık görüşme yoluyla daha rahat ve kolay şekilde aktarması etkili olmuştur. Soruların hazırlanması aşamasında ise araştırmanın temel ve alt amaçları göz önünde bulundurulmuştur.

Anket formunun ilk bölümünde işletme sahibine ait genel bilgilerin akabinde öncelikle çeltik üretimi ile ilgili bilgiler yer almıştır. Daha sonra işletmelerin sosyo-

ekonomik niteliklerini belirlemeye yönelik sorular sorulmuş ve çeltik üretimi yanında işletmede üretilen diğer ürünler hakkında da bilgi toplanmıştır. Son olarak işletmelerle ilgili genel bilgilerin yanında devlet desteklerinden yararlanma durumuna ilişkin sorulara yer verilmiştir.

4.7. Örneklemeye Metodu ve Büyüklüğü

Araştırmada ana kitleyi, Samsun ilinin Bafra, Vezirköprü, Alaçam, 19 Mayıs, Salıpazarı, Yakakent, Tekkeköy, Terme ve Çarşamba ilçelerindeki çiftçi kayıt sistemine kayıtlı olan ve çeltik üretimi yapan 2296 adet işletme oluşturmuştur.

Örnek işletme sayısı, tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemlerinden biri olan Neyman yöntemine göre aşağıdaki formül yardımıyla bulunmuştur (Yamane, 1967).

$$n = \frac{(\sum N_h S_h)^2}{N^2 D^2 + \sum N_h S_h^2}$$

Formülde; n örnek hacmini, N ana kütleye dahil işletme sayısını, N_h h tabakasındaki işletme sayısını, S_h h tabakasının standart sapmasını ifade etmektedir ve $D^2 = d^2/z^2$ eşitliği ile hesaplanmaktadır. Bu eşitlikte d ortalama izin verilen hata payını, z standart normal dağılım tablosunda istenen güven derecesini gösteren değeri ifade etmektedir.

Formüle göre ana kitleyi meydana getiren işletmeler, arazi varlığına göre normal dağılım gösteren üç tabakaya ayrılmıştır.

Araştırmada ortalama izin verilen hata payı %10 olup, %90 güven aralığında örnek hacmi 59 olarak hesaplanmıştır. Her bir tabakaya giren örnek sayısı (n_h), tabakalara ait standart sapma ile orantılı olarak aşağıdaki formül ile hesaplanmıştır.

$$n_h = \frac{N_h S_h}{\sum N_h S_h} . n$$

Buna göre birinci tabakada yer alan 1706 işletmeden 28'i, ikinci tabakada yer alan 405 işletmeden 6'sı ve üçüncü tabakada yer alan 185 işletmeden 25'i örneğe girmiştir.

Ana kütleli oluşturulan işletmeler arasından hangileriyle görüşüleceğinin belirlenmesinde tesadüfi sayılar tablosundan yararlanılmıştır. Örnek hacminin %25'i kadar yedek işletme belirlenmiş ve asil işletmelere ulaşamadığı veya görüşmek istemeyen işletmelerin olduğu durumlarda bu işletmelerle anketler yapılmıştır.

4.8. Verilerin Analizinde İzlenen Yöntem

İncelenen işletmelerde doldurulan anket formları kontrol edilmiş ve daha sonra "SPSS" (Statistics Package of Social Science) bilgisayar paket programına girilerek analize hazır hale getirilmiştir. Bunun yanı sıra araştırmada anket yoluyla elde edilen verilerin değerlendirilmesinde yüzde, aritmetik ortalama gibi tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır.

İşletmelerde mevcut iş ve irat hayvanları aşağıdaki değerler kullanılarak Büyükbaş Hayvan Birimi (BBHB) cinsinden ifade edilmişlerdir (Çizelge 4.2).

Çizelge 4.2. BBHB hesaplamasında kullanılan katsayılar

Hayvan cinsi	BBHB	Hayvan cinsi	BBHB
Öküz	1,20	Koyun	0,20
İnek	1,00	Kuzu	0,05
Boğa	1,40	Keçi	0,10
Buzağı	0,20	Oğlak	0,05
Dana	0,50	Koç	0,12
Düve	0,70	Kümes Hayvanları	0,004
Tosun	0,70	At	1,35

Kaynak : Erkus vd., 1995

Araştırmada cari veriler, 2008 baz yılı Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE) serisi esas alınarak reele dönüştürülmüştür.

İşletmelerin mevcut iş gücü, Erkek İş Gücü Birimi (EİB) cinsinden hesaplanmıştır. Çalışılabilir nüfusun erkek iş gücü birimine dönüştürülmesinde Çizelge 4.3'deki katsayılar kullanılmıştır (Erkuş ve Demirci, 1985).

Çizelge 4.3. EİB hesaplanmasında yaş gruplarına göre kullanılan katsayılar

Yaş	Erkek	Kadın
7-14	0,50	0,50
15-49	1,00	0,75
50-+	0,75	0,50

Gayri safi üretim değeri; çeltik üretimi sonucunda elde edilen bitkisel ürün miktarının çiftçi eline geçen ortalama fiyatla çarpılması sonucu bulunmuştur. Çeltikten elde edilen net gelir, gayri safi üretim değerinden çeltik üretim maliyetinin çıkartılması sonucu bulunmuş, karlılık oranı ise gayri safi üretim değerinin birim çeltik maliyetine oranlanmasıyla elde edilmiştir.

İşletme masrafları, sabit ve değişken masrafların toplamı ile bulunmuştur. Değişken masrafların tespitinde çeltik üretiminde toprak hazırlığı, bakım, hasat ve harman aşamalarının maliyeti ayrı ayrı hesaplanmış ve buna alet makine değişken masrafi ile döner sermaye faizi eklenmiştir.

4.8.1. Kısmi Denge Analizinde İzlenen Yöntem

Arz ve talep esneklikleri, herhangi bir politika değişikliğinin refah etkilerinin hesaplanmasında önemli rol oynamaktadır. Fiyat esnekliklerinden yararlanarak herhangi bir politika değişikliğine bağlı yaşanan fiyat değişmesinin üretim, ithalat, ihracat ve yurt içi tüketime etkileri hesaplanabilmektedir. Türkiye'nin çeltik ithalat ve ihracat fiyat esneklikleri, araştırma kapsamında oluşturulan ekonometrik modellerden en küçük kareler yöntemine göre tahmin edilmiştir. Çeltik piyasası modellerine ait zaman serileri 1980-2008 dönemini kapsamaktadır. Pirincin yurt içi tüketim esnekliği Akbay vd (2008), çeltik üretim esnekliği ise Yavuz ve Gaytancıoğlu (2009)'un araştırmasından

temin edilmiştir. Türkiye'nin AB'nin çeltik OPD'ne uyumunun piyasalar, üretici, tüketici, hükümet toplumun refahına etkilerinin ortaya konulmasında; çeltik üretim esnekliği 0,57, ithalat fiyat esnekliği -0,382, ihracat fiyat esnekliği -0,548, yurt içi talep esnekliği -0,67 olarak alınmıştır (Çizelge 4.4).

Çizelge 4.4. Çeltik fiyat esneklikleri

	Fiyat esnekliği
Üretim	0,570***
İthalat	-0,382*
Yurt içi tüketim	-0,510**
İhracat	-0,548*

* Araştırmacının hesaplaması

** Akbay vd., 2008

*** Yavuz ve Gaytancıoğlu, 2009.

Türkiye'nin çeltik ithalat ve ihracat fiyat elastikiyetinin tahmini, zaman serisi verilerinden yararlanılarak, SPSS 12.0 programı kullanılarak yapılmıştır. Türkiye'nin çeltik ithalat ve ihracat fiyat elastikiyetinin tahmin edilmesinde değişik matematiksel kalıplar denenmiş ve sonuçta bütün ilişkileri en iyi çift-logaritmik kalıbın açıkladığı belirlenmiştir.

Çift-logaritmik kalıp;

$$\text{Log } Y = \text{Log } a + b_1 \text{ Log } X_1 + b_2 \text{ Log } X_2 + \dots + b_n \text{ Log } X_n$$

eşitliğiyle gösterilir (Ertek 1987). Bu kalıpta b_i ($i=1,2,\dots,n$), değişkenlere ait regresyon katsayılarını ve aynı zamanda değişkenlerin üretim elastikiyetlerini göstermektedir. Çoklu regresyon denkleminin kısmi regresyon katsayılarının varyansı ($S_{b_i}^2$); $S_{b_i}^2 = S_e^2 \times C_{ij}$ 'dir. Bu formülde; S_e^2 denklemin varyansını, C_{ij} , ters matrisin köşegeni üzerinde ve i 'inci satır ve j 'inci sütunda bulunan elemanı göstermektedir. Katsayıların standart hatası ise; $S_{b_i} = \sqrt{S_{b_i}^2}$ dir. b_i katsayısının testi; $t_{b_i} = \frac{b_i}{S_{b_i}}$ formülü yardımıyla yapılmakta ve hesaplanan t_{b_i} değeri, t tablosundan n-k serbestlik derecesini gösteren satır ile istenilen önem derecesine ait sütunun kesiştiği yerdeki t değeri ile karşılaştırılmaktadır.

Çoklu belirleme katsayısı (R^2), bağımlı değişkendeki değişmelerin yüzde ne kadarının seçilen bağımsız değişkenlerle açıklanabildiğini gösterir.

$$R^2 = \frac{\sum_{i=1}^n (\hat{Y}_i - \bar{Y})^2}{\sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2} = \frac{b' X' Y - \frac{1}{n} (\sum Y)^2}{\sum Y^2 - \frac{1}{n} (\sum Y)^2}$$

Regresyon analizinde birden çok açıklayıcı değişkenin, bağımlı değişken üzerinde etkili olup olmadığını anlamak için F testi uygulanır. Bütün açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini test edebilmek için başlangıç hipotezi;

$$H_0 = b_2 = b_3 = \dots \dots \dots b_n = 0$$

şeklinde formüle edilir. Alternatif hipotez, parametrelerin bir bütün olarak sıfırdan farklı oldukları ve dolayısıyla tümüyle ele alındıklarında bağımsız değişkeni açıklayabildikleri şeklinde belirtilir. Bunu için gerekli formül;

$$F = \frac{R^2}{1 - R^2} \frac{n - k}{k - 1}$$

olacaktır.

Araştırmada çeltik ithalat modeli aşağıdaki şekilde tahmin edilmiştir.

$$\text{Ln}\dot{\text{ÇİTHMİK}} = 20,197 + 0,608 \text{ Ln EURKUR} - 0,382 \text{ Ln}\dot{\text{ÇİTHFİY}}$$

Modelde; $\dot{\text{ÇİTHMİK}}$ çeltik ithalat miktarını (ton); EURKUR Euro kurunu (TL/Euro), $\dot{\text{ÇİTHFİY}}$ ise çeltik ithalat fiyatını (Euro/ton) göstermektedir. Modelin sabit ve değişkenleri %0,1 istatistik düzeyinde önemli bulunmuşlardır. Düzeltilmiş R^2 değeri 0,701 olup, bu değer çeltik ithalat miktarındaki değişimin %70,1'inin Euro kuru ve çeltik ithalat fiyatındaki değişmelerle açıklanabildiğini göstermektedir. Modele ait F istatistiği ise 33,900 olup, bu model istatistiki olarak %0,1 düzeyinde anlamlıdır.

Araştırmada çeltik ihracat modeli aşağıdaki şekilde tahmin edilmiştir.

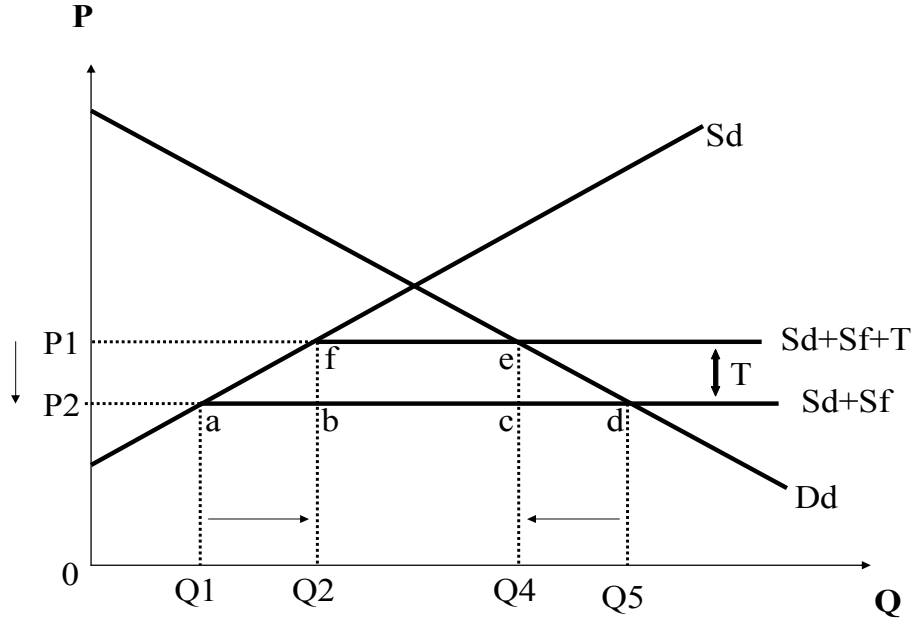
$$\text{Ln}\dot{\text{ÇİHRMİK}}=16,911+0,583 \text{ LnEURKUR} - 0,548 \text{ Ln}\dot{\text{ÇİHRFİY}} + 0,177 \text{ Ln DUNÇFİY}$$

Modelde; $\dot{\text{ÇİHRMİK}}$ çeltik ihracat miktarını (Euro/ton); EURKUR Euro kurunu (TL/Euro), $\dot{\text{ÇİHRFİY}}$ çeltik ihracat fiyatını (Euro/ton), DUNÇFİY Dünya çeltik fiyatını (Euro/ton) göstermektedir. Modelin sabit, Euro kuru ve çeltik ihracat fiyatı %0,1, Dünya çeltik fiyatı ise %2 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Düzeltilmiş R^2 değeri 0,942 olup, bu değer çeltik ithalat miktarındaki değişimin %94,2'sinin Euro kuru, çeltik ihracat fiyatı ve Dünya çeltik fiyatındaki değişimlerle açıklanabildiğini göstermektedir. Modele ait F istatistiği ise 65,072 olup, bu model de %0,1 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur.

Araştırmanın AB'ye katılımın çeltik piyasalarına etkileri konusundaki kantitatif sonuçlar, karşılaştırmalı statik kısmi denge analizinden yararlanılarak elde edilmiştir. Kısmi denge analizinin; anlaşılması ve kullanımının kolay olması, az veriye ihtiyaç duyması, anahtar değişkenlerle ilgili az varsayım ihtiyacı duyması ve sonuçlarının politikalar arasındaki farklılıkları vurgulaması şeklinde avantajları bulunmaktadır (Niemi, 2005). Bu araştırmada, çeltik piyasasının serbestleştirilmesinin statik etkileri araştırılmıştır. Statik etki analiziyle, serbest ticaret fiyatının uygulanmasının üretici ve tüketicilerin rantına etkilerinin nasıl olacağı ortaya konulur. Üretici rantı, üreticilerin ürünü satmak isteyeceği fiyat ile sattığı fiyat arasındaki farkı, tüketici rantı ise, tüketicilerin ödemeye hazır oldukları fiyatla ödedikleri fiyat arasındaki farkı ifade etmektedir. Üretici, tüketici ve hükümet rantının toplamı da, sosyal (toplum) rantı ifade etmektedir (Tweeten, 1989).

Araştırmada Türkiye'deki üreticiler, tüketiciler, hükümet ve toplumun rantları, 2014 ve 2023 yıllarında Türkiye'nin AB'ye üye olmadığı ve üye olduğu senaryolara göre ayrı ayrı hesaplanmış ve üyeliğin etkileri ortaya konulmuştur. Araştırmada kısmi denge ile ilgili analizin yapılmasında; Türkiye ile AB arasında çeltik ticaretinin serbestleştirilmesiyle her iki taraf arasında uygulanan tarife ve ihracat teşviklerinin kaldırılacağı, AB'nin çeltik OPD ve OGT'ne uyum sağlanacağı varsayılmıştır. Türkiye'nin AB'ye üyeliği ile birlikte halen pirinç ithalatında uyguladığı %45'lik gümrük vergisini AB ülkelerine karşı sıfırlayacak ve serbest ticaret anlaşması bulunmayan üçüncü ülkelere karşı da düşürecektir. Buna bağlı olarak da Türkiye'deki

çeltik fiyatları da AB fiyat düzeyine düşecektir. Üyelik durumunda her iki taraf arasında ihracat teşviki aracından yararlanma durumu olmadığı gibi, öngörülen tarihlerde DTÖ anlaşmasına göre ihracat teşviklerinin tamamen kaldırılması kararı alınmıştır.

Şekil 4.1. Ticaretin serbestleştirilmesinin kısmi denge etkileri

AB'ye katılımının kısmi denge yaklaşımına göre Türkiye'nin çeltik piyasası ve refahına etkileri Şekil 4.1'deki gibi açıklanabilir. Şekilde S_d ve D_d, çeltiğin yurt içi arz ve talep eğrileridir. P fiyatı, Q miktarı, S_f ise ithalat arzını göstermektedir. Hükümet, çeltik dış ticaretine T düzeyinde bir tarife uygulandığında, arz ve talep eğrileri e noktasında kesişmekte ve yurt içi fiyat P₁'de oluşmaktadır. Bu fiyattan Q₂ kadar çeltik üretilir ve Q₄-Q₂ kadar çeltik ithal edilir. Hükümetin çeltik ithalatından "bcef" kadar bir gümrük geliri söz konusu olacaktır. Üyelikle birlikte AB üyelerine karşı çeltikte uyguladığı tarifeyi sıfırlayacaktır. Gümrük tarifesinin sıfırlanmasıyla Türkiye'nin çeltik piyasasında fiyatlar, AB fiyat düzeyine (P₂) düşecektir. Fiyatların P₂'ye düşmesinin etkisiyle yurt içi çeltik üretimi Q₁'e düşecek, toplam talep Q₄'den Q₅'e çıkarken, ithalat da Q₄-Q₂'den Q₅-Q₁'e çıkacaktır. Çeltik fiyatlarının P₁'den P₂'ye düşmesinin etkisiyle üreticilerin rantında "P₁faP₂" kadar bir azalış yaşanırken, tüketicilerin rantında "P₁edP₂" kadar bir artış olacaktır. İthalatta yaşanan artışa rağmen, tarifenin sıfırlanacak

olmasından dolayı gümrük geliri de olmayacaktır. Yani hükümetin gümrük gelirlerinde “bcef” alanı kadar bir kayıp yaşanacaktır. Türkiye’nin uyguladığı çeltik politikasının AB’nin çeltik OPD’ne uyumlandırılacak olmasından dolayı hükümetin çeltiğe yönelik harcamaları da sınırlanacaktır. Bununla birlikte, çapraz uyum şartlarını yerine getirebilen üreticiler AB’nin sağladığı doğrudan yardımlardan yararlanabilecektir. Hükümetin refahındaki değişme ise çeltiğe yönelik yapmış olduğu desteklerin düzeyi (kazancı) ile gümrük gelirlerinde yaşanan azalışa bağlı pozitif veya negatif olacaktır. Üretici, tüketici ve hükümet refahındaki değişimlerin toplamı da toplumun refahındaki değişimi oluşturacaktır. Ticaretin serbestleştirilmesinin etkisiyle Türkiye’nin sosyal refahındaki toplam değişimin pozitif olması beklenmektedir.

Araştırmada Türkiye’nin çeltik üretim, ithalat, ihracat ve yurt içi tüketim miktarı ile fiyatları en yüksek R^2 ’yi veren fonksiyonlardan yararlanılarak 2014 ve 2023 yılları için tahmin edilmiştir (Ek 1). Aynı yaklaşıma göre AB’nin fiyatları da tahmin edilmiştir. Daha sonra araştırmacının ve diğer araştırmacıların hesapladıkları esnekliklerden de yararlanılarak statik kısmi denge yaklaşımına göre AB’ye katılımın piyasalara ve sektörün paydaşlarına etkileri ortaya konulmuştur.

5. DÜNYA ÇELTİK PİYASASINDA TÜRKİYE VE AB'NİN YERİ

Bu bölümde, dünyadaki çeltik üreticisi ülkelerle birlikte Türkiye ve AB'nin çeltik ekim alanları, üretimleri, verimleri ve tüketim miktarları ortaya konulmuş, ihracat ve ithalat verileri incelenmiştir. Buradan yola çıkarak Türkiye ve AB'nin çeltik dünya çeltik piyasasındaki yeri ortaya konulmuş ve Türkiye ile AB çeltik piyasaları kendi aralarında karşılaştırılmıştır.

5.1. Dünya Çeltik Piyasası

5.1.1. Dünya Çeltik Ekim Alanları, Üretim ve Verimi

Dünya çeltik ekim alanları incelendiğinde, 2006 yılında yaklaşık 156 milyon ha'lık bir alana çeltik ekimli yapıldığı görülürken, bunun 2007 yılında yaklaşık %4'lük bir artışla 157 milyon ha'a çıktığı anlaşılmaktadır. Çeltik ekim alanlarının yaklaşık %28'i Hindistan, %19'u Çin, %8'i Endonezya ve %7'si de Bangladeş'te bulunmaktadır. Aynı yıllar için dünya çeltik üretimi ise sırasıyla; 644 milyon ton ve 652 milyondur. Dünya çeltik üretiminde yaklaşık %29'luk pay ile en büyük üretici Çin olup, bunu %22 ile Hindistan, %9 ile Endonezya ve %7 ile Bangladeş takip etmektedir (Çizelge 5.1). Çeltik ekimi ve üretiminin yaygın olduğu ülkelerin ortak özelliği, bu ülkelerin nüfuslarının fazla ve beslenmelerinde pirincin temel ürün olmasıdır. Bu ülkeler, ürettikleri ürünün tamamına yakını kendi ihtiyaçlarını karşılamada kullanmaktadırlar.

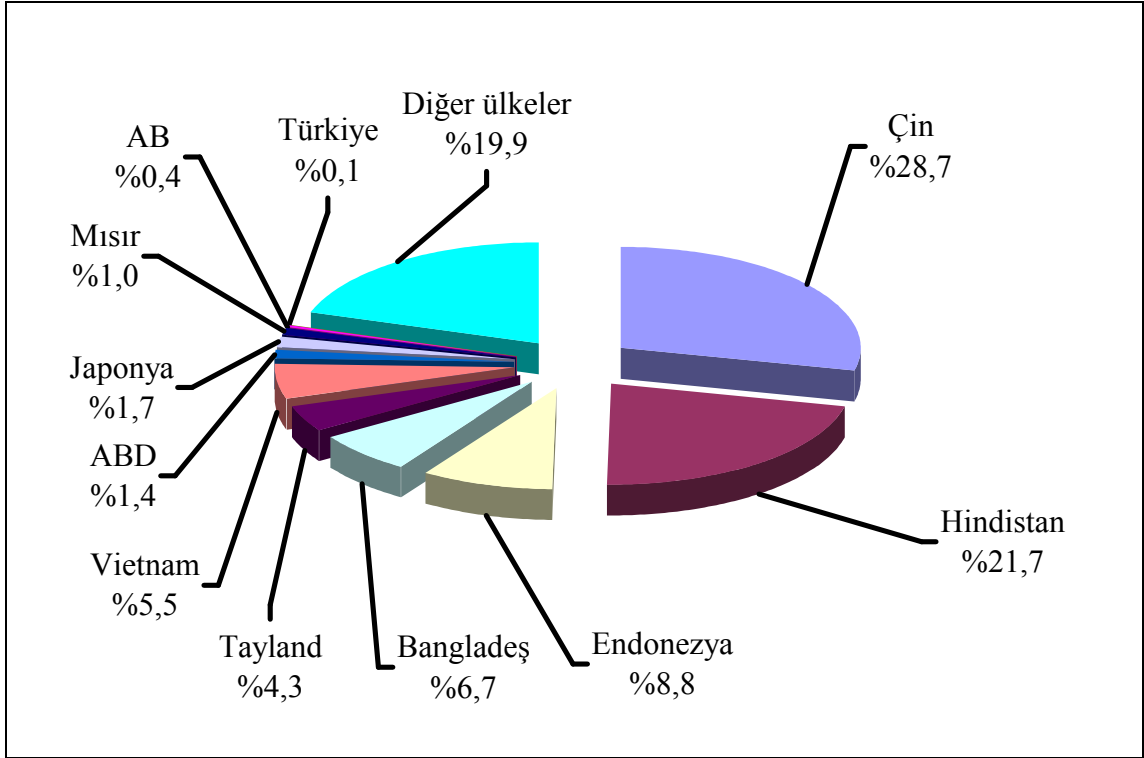
Çizelge 5.1. Dünya çeltik ekim alanı ve üretimi

Ülkeler	Ekim Alanı				Üretim			
	2006		2007		2006		2007	
	Miktar (bin ha)	Oran (%)	Miktar (bin ha)	Oran (%)	Miktar (bin ton)	Oran (%)	Miktar (bin ton)	Oran (%)
Çin	29.463	18,9	29.495	18,8	184.128	28,6	187.040	28,7
Hindistan	43.617	27,9	44.000	28	139.137	21,6	141.134	21,7
Endonezya	11.786	7,5	12.166	7,8	54.455	8,5	57.049	8,8
Bangladeş	11.200	7,2	11.200	7,1	43.504	6,8	43.504	6,7
Tayland	10.073	6,4	10.360	6,6	29.269	4,5	27.879	4,3
Vietnam	7.324	4,7	7.305	4,7	35.827	5,6	35.567	5,5
ABD	1.142	0,7	1.112	0,7	8.788	1,4	8.956	1,4
Japonya	1.688	1,1	1.678	1,1	10.695	1,7	10.970	1,7
Mısır	671	0,4	668	0,4	6.755	1	6.665	1
AB	401	0,3	422	0,3	2.574	0,4	2.729	0,4
Türkiye	99	0,1	94	0,1	696	0,1	648	0,1
Diğer ülkeler	38.828	24,8	38.464	24,5	128.234	19,9	129.615	19,9
Toplam	156.292	100	156.964	100	644.062	100	651.756	100

Kaynak : <http://faostat.fao.org/>, 12.03.2009

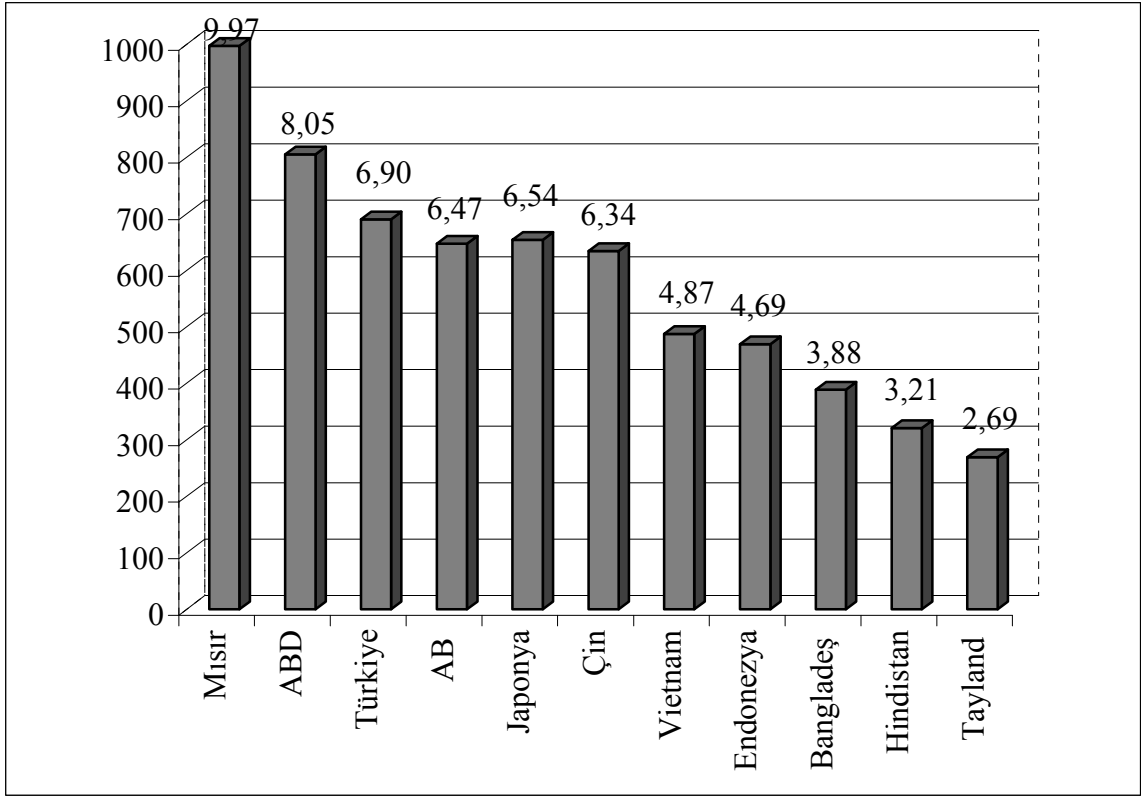
* Türkiye verileri TMO (2009)'dan, AB verileri Eurostat (2009)'dan alınmış olup, toplam rakam bu verilere göre revize edilmiştir.

AB ve Türkiye'nin 2007 yılı itibariyle dünya çeltik üretimindeki payları sırasıyla; %0,4 ve %0,1 gibi düşük oranlarda kalmıştır (Şekil 5.1).

Şekil 5.1. Başlıca ülkelerin dünya çeltik üretimindeki payları (%)

Dünyadaki önemli üretici ülkelerin 2007 yılındaki çeltik verim düzeyleri Şekil 5.2'de verilmektedir. 2007 yılında Dünya'da dekara en yüksek çeltik verimini 9,97 ton ile Mısır almakta olup, bunu 8,05 ton ile ABD takip etmektedir. ABD'nin hemen ardından 6,90 ton ile Türkiye gelmekte olup, 2008 yılında verimliliğin yaklaşık %18 artış göstererek 8,16 ton/ha olması beklenmektedir. Aynı yılın verim sıralamasında 6,47 ton ile AB, Türkiye'den sonra dördüncü sırada gelmektedir. Türkiye'de çeltik verimliliği AB'ye göre %7 daha fazladır. Ekim alanı ve üretimde ön sıralarda yer alan Endonezya, Bangladeş ve Hindistan'ın düşük teknoloji kullanımlarının etkisiyle verim düzeyleri düşüktür.

Şekil 5.2. 2007 yılı itibariyle başlıca üretici ülkelerin çeltik verim düzeyleri (ton/ha)

5.1.2. Dünya Pirinç Dış Ticareti

Yıllara göre değişmekle birlikte dünyada 391 milyon ton civarında pirinç¹ üretilirken, bu üretimin yaklaşık %6-7'si (29-32 milyon tonu) dünya ticaretine konu olmaktadır (Çizelge 5.2). Bu oranın düşük olmasının en önemli nedeni, pirincin en büyük üretici olan Asya ülkelerinde temel besin maddesi olmasıdır. Hatta bu ülkelerde bazı yıllar görülen kuraklıklar, özellikle Endonezya, Bangladeş ve Çin gibi üretici ülkeleri de ithalata zorlamaktadır (Gaytancıoğlu, 2007).

¹ Çeltik üretimi % 60 randıman üzerinden pirinç eş değeri olarak ifade edilmiştir.

Çizelge 5.2. Dünya pirinç ihracatı

Ülkeler	2006		2007		2008	
	Miktar (bin ton)	Oran (%)	Miktar (bin ton)	Oran (%)	Miktar (bin ton)	Oran (%)
Tayland	7.376	25,01	9.557	29,81	10.016	33,74
Vietnam	4.705	15,95	4.522	14,10	4.649	15,66
ABD	3.307	11,21	3.029	9,45	3.500	11,79
Hindistan	4.537	15,38	6.301	19,65	3.300	11,12
Pakistan	3.579	12,14	2.696	8,41	3.000	10,11
Çin	1.216	4,12	1.340	4,18	945	3,18
Uruguay	812	2,75	734	2,29	775	2,61
Brezilya	291	0,99	201	0,63	500	1,68
Arjantin	487	1,65	436	1,36	450	1,52
Mısır	958	3,25	1.209	3,77	450	1,52
Japonya	200	0,68	200	0,62	200	0,67
AB-27*	144	0,49	139	0,43	150	0,51
Diğer	1.880	6,37	1.701	5,30	1.752	5,90
Toplam	29.492	100,00	32.065	100,00	29.687	100,00

Kaynak: <http://www.fas.usda.gov/>, 14.03.2009

* USDA FAS'ın verileri işlenmiş pirinç üzerinden verildiğinden bu veriler <http://exporthelp.europa.eu/> verilerine göre düşüktür.

Dünya pirinç ihracatında 2006-2008 dönemindeki gelişmeler Çizelge 5.2'den incelendiğinde; en önemli ihracatçı konumundaki Tayland'ın payının %34 olduğu, bu ülkeyi %16 ile Vietnam'ın, %12 ile ABD'nin, %11 ile Hindistan'ın ve %10 ile Pakistan'ın takip ettiği görülmektedir. ABD'nin çeltik üretimindeki payına göre pirinç ihracatındaki payı oldukça yüksektir. AB (27) ülkeleri, 139-150 bin tonluk pirinç ihracatı karşılığında dünya ihracatından %5,1 pay almakta ve bunu da genellikle kendi üye ülkeleri arasında yapmaktadırlar.

Türkiye ise çok az miktarda ve daha çok pirinç şeklinde ihracat yapabilmektedir. Farklı ülkelere 2007 yılında yaklaşık 1.180 ton pirinç ihraç edilmiş ve karşılığında yaklaşık 1.5 milyon \$ döviz elde edilmiştir. Ancak, 2008 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tahmini verilerine göre ihracat miktarının neredeyse 7 katlık bir artışla 8.034 ton olarak gerçekleştiği ve karşılığında 7.8 milyon \$ döviz elde edilmiştir. 2009 yılında ise bu miktarın 10.000 tona kadar çıkacağı tahmin edilmektedir (Yazılı görüşme TÜİK, 2009).

Çizelge 5.3. Dünya pirinç ithalatı

Ülkeler	2006		2007		2008	
	Miktar (bin ton)	Oran (%)	Miktar (bin ton)	Oran (%)	Miktar (bin ton)	Oran (%)
Filipinler	1.791	6,07	1.900	5,93	2.500	8,42
Bangladeş	531	1,80	1.570	4,90	1.600	5,39
Nijerya	1.600	5,43	1.550	4,83	1.600	5,39
AB-27*	1.083	3,67	1.342	4,19	1.450	4,88
İran	1.251	4,24	1.144	3,57	1.100	3,71
Arabistan	1.448	4,91	958	2,99	1.015	3,42
Irak	1.306	4,43	613	1,91	975	3,28
Malezya	886	3,00	739	2,30	955	3,22
Japonya	681	2,31	700	2,18	700	2,36
ABD	633	2,15	695	2,17	700	2,36
Endonezya	539	1,83	2.000	6,24	500	1,68
Brezilya	691	2,34	684	2,13	410	1,38
Çin	654	2,22	472	1,47	250	0,84
Türkiye	217	0,74	192	0,60	218	0,73
Diğer	16.181	54,87	17506	54,60	15714	52,93
Toplam	29.492	100,00	32.065	100,00	29.687	100,00

Kaynak: <http://www.fas.usda.gov/>, 14.03.2009; Yazılı görüşme TMO, 2009

* USDA FAS'ın verileri işlenmiş pirinç üzerinden verildiğinden bu veriler <http://exporthelp.europa.eu/> verilerine göre çok aşağıda kalmaktadır.

Dünya ülkeleri arasında en fazla ithalat yapan ülke Filipinler'dir. Dünyanın 2008 yılındaki ithalatının %8.42'sini bu ülke gerçekleştirmiştir. Filipinler'i %5,39'luk payla Bangladeş ve Nijerya izlemektedir. Bangladeş 2006 yılında 531 bin ton olan pirinç ithalatını üç katına çıkararak en çok pirinç ithalatı yapan ülkeler arasına girmiştir. AB ülkeleri de 2008 yılında 1.45 milyon tonluk ithalatla yaklaşık %5'lik bir paya sahip olmuş ve bu payı yıllar itibariyle pek farklılık göstermemiştir. Türkiye'nin dünya pirinç ithalatındaki payı %0.6-%0.7 kadardır (Çizelge 5.3). Türkiye'nin 1984'te 20 bin ton olan pirinç ithalatı –tohumluk çeltiktir- (Gaytancıoğlu, 2007), 2008 yılında on kattan fazla bir artışla 218 bin tona çıkmıştır.

5.1.3. Dünya Pirinç Tüketimi

Dünya pirinç tüketimi, 1997 yılında 383 milyon tondan yıllık yaklaşık %1,3'lük artışla günümüzde 432 milyon ton'a kadar ulaşmıştır (<http://www.cbi.eu> ,15.03.2009). Kişi başına tüketimin en yüksek olduğu ülke, yıllık yaklaşık 223 kg ile Vietnam'dır. Bu ülkeyi 192 kg ile Bangladeş, 158 kg ile Endonezya takip etmektedir. Türkiye ve AB'nin pirinç tüketimi ise diğer ülkelere oranla oldukça düşüktür (Çizelge 5.4).

Çizelge 5.4. 2008 yılı itibariyle başlıca ülkelerdeki toplam ve kişi başına pirinç tüketimi

Ülkeler	Toplam Tüketim (1000 ton)	Nüfus (1000 kişi)	Kişi Başına Tüketim (kg)
Vietnam	19.506	87.375	223
Bangladeş	30.516	158.665	192
Endonezya	36.550	231.627	158
Çin	127.450	1.324.462	96
Hindistan	90.360	1.134.303	80
Mısır	3.660	75.498	48
İran	3.175	71.208	45
Nijerya	4.650	148.093	31
ABD	3.975	304.326	13
Türkiye	558*	71.517	8
AB	3.255	499.000	7

Kaynak: <http://www.fas.usda.gov/>, 14.03.2009 verilerinden hesaplanmıştır.

* Türkiye'nin toplam pirinç tüketimi toplam çeltik tüketimi olan 930.000 tonun, 0,6 randıman oranıyla çarpılması sonucu bulunmuştur.

5.2. Türkiye'nin Çeltik Piyasası

5.2.1. Türkiye'nin Çeltik Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

Türkiye, çeltik tarımı için oldukça uygun bir ekolojiye sahiptir. Buna karşın, ülkedeki sulama imkânlarının yetersizliği ve çeltik fiyatlarında yaşanan istikrarsızlıklar, üretimin ülke ihtiyacını karşılayamaması sonucunu doğurmaktadır. Türkiye'de 2008 yılı itibariyle yaklaşık 92 bin ha alanda çeltik üretimi yapılmıştır. Çeltik ekim alanlarının %68'i Marmara Bölgesinde bulunmakta, bu bölgeyi %21 ile Karadeniz, %5 ile İç Anadolu ve %5 ile Güney Doğu Anadolu bölgeleri izlemektedir (Çizelge 5.5).

Çizelge 5.5. 2008 yılında bölgeler itibariyle çeltik ekim alanı, üretim ve verim düzeyleri

Bölgeler	Ekim Alanı		Üretim		Verim (ton/ha)
	Miktar (ha)	Oran (%)	Miktar (ton)	Oran (%)	
Marmara	62.015	68	544.467	71	8,78
Karadeniz	19.243	21	146.320	20	7,60
İç Anadolu	4.915	5	35.957	5	7,32
Akdeniz	940	1	5.044	1	5,37
G.Doğu Anadolu	4.760	5	20.308	3	4,27
Doğu Anadolu	360	0	904	0	2,51
Toplam	92.233**	100	753.000*	100	8,16

Kaynak : Yazılı görüşme TMO, 2009

* TÜİK 3. Tahmini

** TÜİK projeksiyonu

Türkiye'de çeltik tarımı 31 ilde yapılmakla birlikte, en çok ekim alanı Edirne, Samsun, Çorum, Sinop, Kastamonu ve İzmir'de bulunmaktadır (Gül, 2003). Üretim miktarı açısından da Marmara Bölgesi % 71'lik oranlara birinci sırada yer almakta, onu yine Karadeniz (%20) ve İç Anadolu Bölgesi (%5) takip etmektedir. Bölgeler arası çeltik verimliliğine baktığımızda ise Marmara Bölgesi veriminin (8,78 ton/ha) aynı yılın Türkiye ortalamasından (8,16 ton/ha) büyük olduğu görülmektedir. Karadeniz

Bölgesi'nde hektar başına 7,6 ton çeltik alınırken, bu miktar İç Anadolu Bölgesi'nde 7,32 ton'dur. Diğer bölgelerde ise iklim ve üretim koşulları sebebiyle verimliliğin daha da düşük olduğu görülmektedir (Çizelge 5.5).

Çizelge 5.6. Türkiye'nin çeltik ekim alanı, üretim ve verimindeki gelişmeler

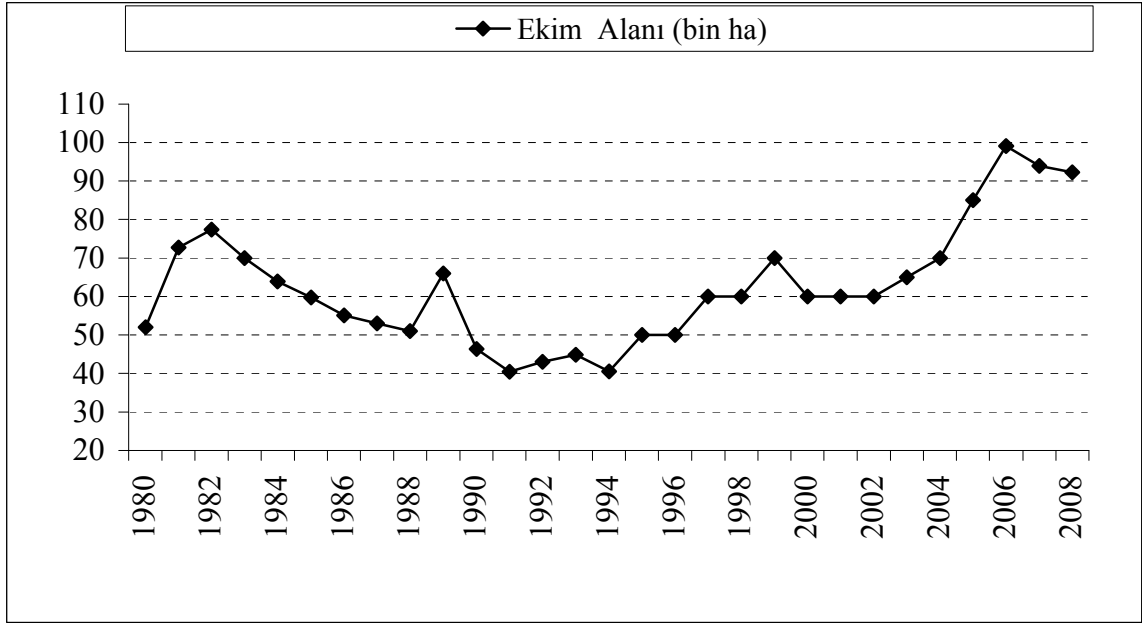
Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (ton)	Verim (ton/ha)
1980	52.000	238.300	4,58
1981	72.750	330.200	4,54
1982	77.350	350.000	4,52
1983	70.000	315.000	4,50
1984	63.948	280.000	4,38
1985	59.780	270.000	4,52
1986	55.000	275.000	5,00
1987	53.000	275.000	5,19
1988	50.974	262.500	5,15
1989	66.000	330.000	5,00
1990	46.348	230.000	4,96
1991	40.400	200.000	4,95
1992	42.978	215.000	5,00
1993	44.842	225.000	5,02
1994	40.500	200.000	4,94
1995	50.000	250.000	4,00
1996	50.000	280.000	5,10
1997	60.000	280.000	5,00
1998	60.000	320.000	5,25
1999	70.000	340.000	5,23
2000	60.000	350.000	6,03
2001	60.000	360.000	6,10
2002	60.000	360.000	6,00
2003	65.000	372.000	5,72
2004	70.000	490.000	7,00
2005	85.000	600.000	7,05
2006	99.100	696.000	7,02
2007	93.900	648.000	6,90
2008	92.233**	753.000*	8,16

Kaynak : Gaytancıoğlu, 2007(1980-1994); TMO, 2007 (1995-2003);

Yazılı görüşme TMO, 2009 (2004-2008)

* TÜİK 3. tahmini ** TÜİK projeksiyonu

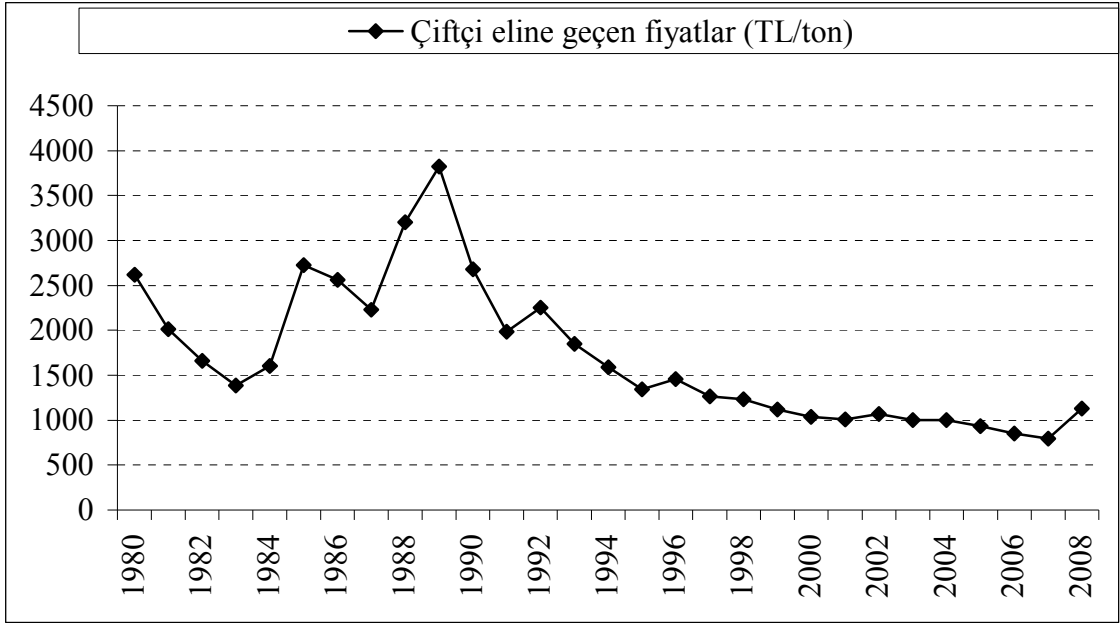
Çizelge 5.6'da Türkiye'deki çeltik ekim alanları, üretim ve verimindeki 1980-2008 yılı arası yaşanan değişimler görülmektedir.

Şekil 5.3. Yıllara göre Türkiye çeltik ekim alanındaki gelişmeler

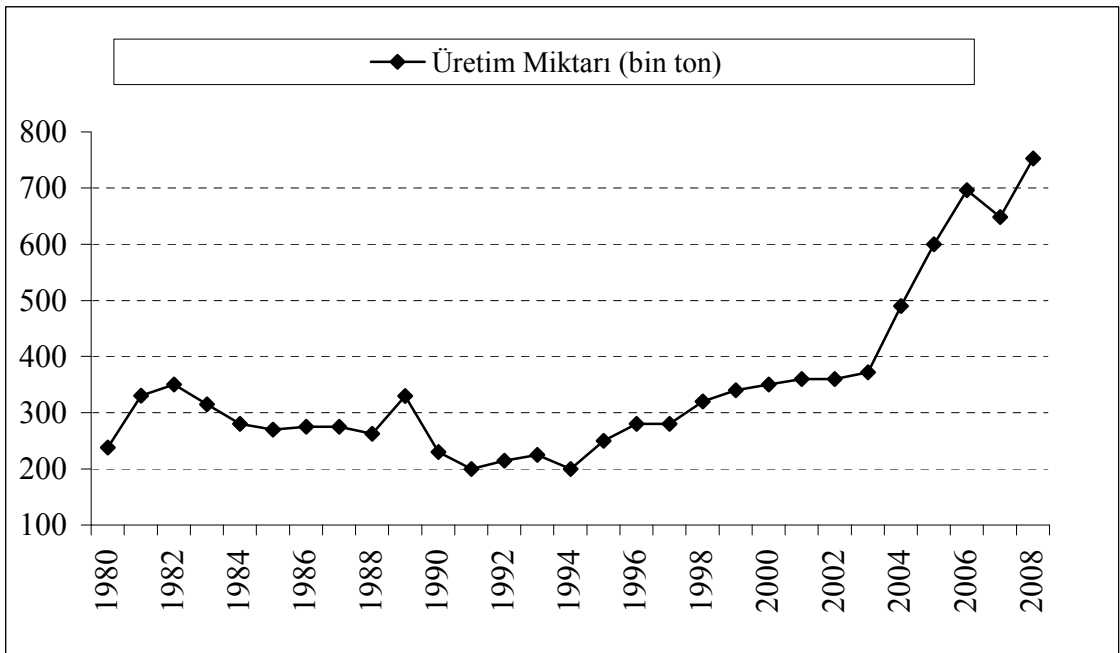
Türkiye’deki çeltik ekim alanlarında 1982-1994 döneminde yaşanan azalış trendi, 1995’ten itibaren artışa geçerek 2008 yılında 92 bin ha’a ulaşmıştır (Şekil 5.3). Gaytancıoğlu (2007) ise Türkiye’deki çeltik ekim alanlarının bu rakamın da üstünde olduğunu belirtmektedir. Çeltik ekim alanlarının düşük gösterilmesinde, çiftçilerin Çeltik Komisyona daha az “sıhhi ruhsat ücreti” ödemek istemesinin etkisi bulunmaktadır.

Çeltik ekim alanlarında yaşanan azalışlarda, genellikle çeltik fiyatlarındaki düşüşlerin etkili olduğu ifade edilebilir. Şekil 5.4’de görüldüğü gibi özellikle 1988’den sonra çiftçi eline geçen reel fiyatlarda önemli ölçüde azalış olmuştur. Bu durum, 1982-1994 yılları arasındaki çeltik ekim alanlarındaki daralmanın önemli sebeplerinden biri olarak gösterilebilir.

Şekil 5.4. Yıllara göre Türkiye’de çiftçi eline geçen fiyatlardaki reel gelişmeler

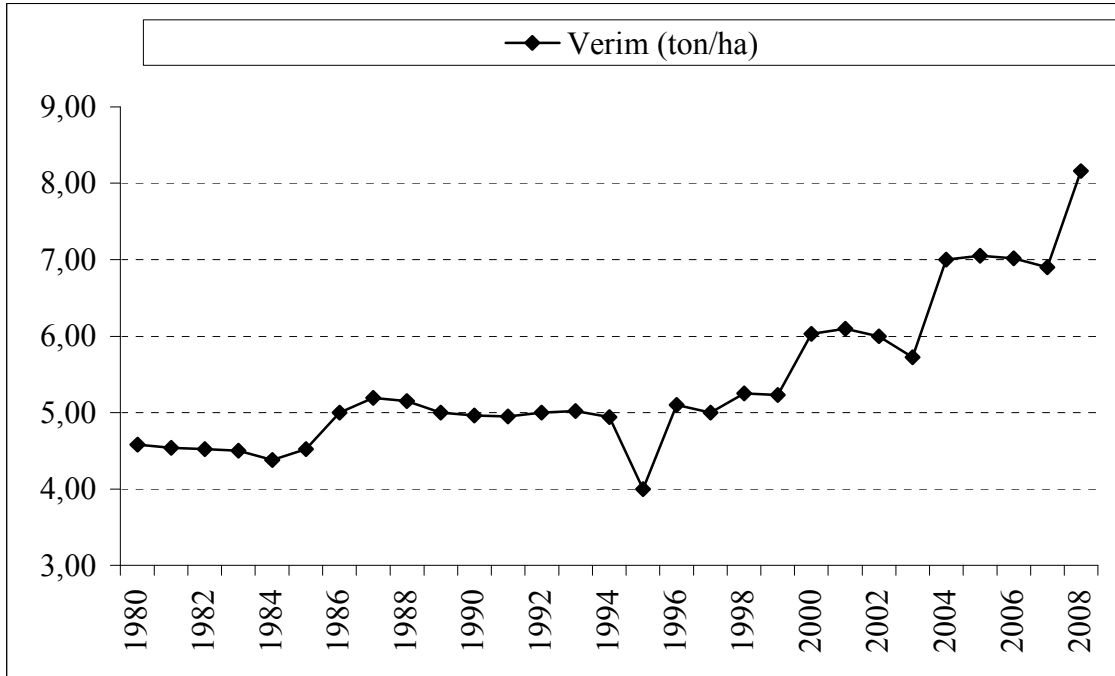
Doksanlı yılların ikinci yarısından itibaren çeltik ekim alanlarında yaşanan artışların ise az da olsa pirinç tüketimindeki artış, arazi özelliği nedeniyle üretilebilecek alternatif ürünlerin az olması ve düşen fiyatlara rağmen üreticilere alım garantisi verilmesi gibi sebeplerden kaynaklandığı ifade edilebilir.

Şekil 5.5. Yıllara göre Türkiye çeltik üretim miktarındaki gelişmeler

Türkiye'deki çeltik ekim alanlarında 1994 yılına kadar yaşanan azalışın etkisiyle çeltik üretiminde de azalış olmuştur. Bu yıldan sonra ise gerek ekim alanlarının artması gerekse de verimlilikte yaşanan artışın etkisiyle üretim 2008 yılında 753 bin tona çıkmıştır (Şekil 5.5).

Türkiye'de 2008 yılı itibariyle çeltik verimi 8.16 ton/ha olup, bu rakam dünya ortalaması 4,15 ton/ha'nın neredeyse iki katıdır. Çeltik verimi özellikle 1990'lı yılların sonundan itibaren artmıştır. Bu artışta, Osmancık-97 tohumluğun kullanılmaya başlanmasıyla (Gaytancıoğlu, 1997) birlikte, üretimde gelişmiş diğer teknolojilerin kullanılmasının etkisi bulunmaktadır (Şekil 5.6).

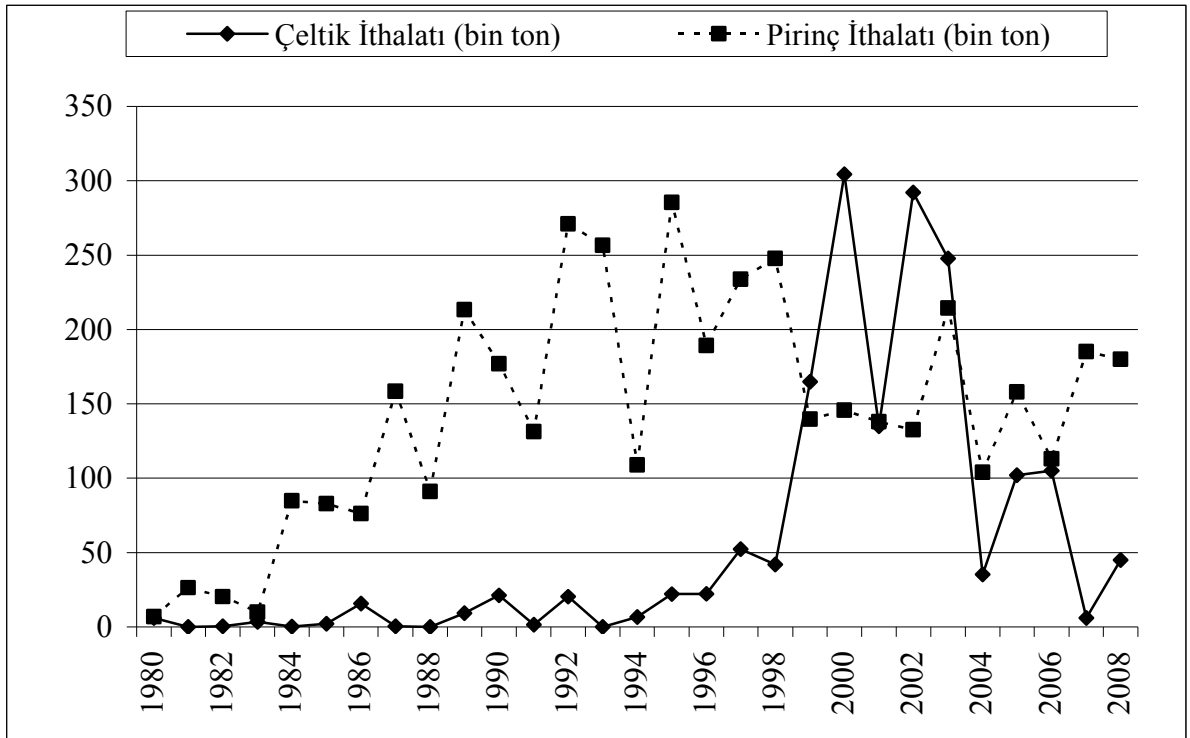

Şekil 5.6. Yıllara göre Türkiye çeltik verimindeki gelişmeler

Türkiye'nin 2007 yılı çeltik verimliliği (6,90 ton/ha) benzer ekolojiye sahip AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında; İspanya ile neredeyse aynı düzeyde (6,89 ton/ha), Yunanistan'dan ise (7,81 ton/ha) %11 düşük olduğu anlaşılmaktadır. Önceki yıllara göre Türkiye'nin verimlilik açısından Avrupa'nın önemli çeltik üreticisi ülkeleriyle rekabet edebilir duruma geldiği görülmektedir (Şekil 5.6). Buna karşın, Türkiye'deki çeltik yetiştiriciliğinde diğer bazı ülkelere (ABD, Avusturya ve İtalya) göre daha fazla iş gücü harcanmasının etkisiyle üretim maliyetleri artmakta, bu da verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir (TKB, 2002).

5.2.2. Türkiye'nin Dış Ticareti

Türkiye, çeltik ve pirinçte net ithalatçı konumdadır. Türkiye, 1990'lı yılların sonuna kadar dalgalanan bir artışla önemli miktarlarda pirinç ithal ederken, bu dönemdeki çeltik ithalatı düşük düzeylerde kalmıştır. 1999-2003 döneminde 300 bin tona kadar çıkan çeltik ithalatına karşın, pirinç ithalatı 250 bin tonlardan 150 bin tonlara kadar düşmüştür. 2008 yılında ise 180 bin ton pirinç ve 45 bin ton çeltik ithal edilmiştir (Şekil 5.7). Çeltik ithalatındaki artışlarda, çeltiğin işleme fabrikalarının ham maddesini oluşturması ve ülkemizdeki çeltik fabrikalarının daha yüksek kapasiteyle çalıştırılmalarının istenmesinin etkili olduğu ifade edilebilir.

Şekil 5.7. Türkiye'nin çeltik ve pirinç ithalatındaki gelişmeler

Çizelge 5.7. 2000-2008 yılları Türkiye'nin çeltik/ pirinç ithalatı ve değeri (bin ton)

Yıllar	Çeltik	Kargo	Pirinç	Kırık Pirinç	Toplam Çeltik Karşılığı*	Toplam Pirinç Karşılığı**	Toplam İthalat Tutarı (bin \$)
2000	304	0,2	147	0	548	330	84.367
2001	135	0	138	0	364	219	47.908
2002	292	3	131	1	515	309	66.688
2003	248	11	214	1	619	372	100.147
2004	35	26	104	0,4	241	145	54.130
2005	102	42	158	0	417	251	83.992
2006	105	54	113	0	360	217	73.327
2007	6	5	185	0	319	192	111.392
2008	45	15	180	0	363	218	162.697
Ortalama	141	17	152	0,27	416	250	87.183

Kaynak : Yazılı görüşme TMO, 2009

*Pirinç karşılığı hesaplanırken; Kargo için 0,75 katsayısı, Çeltik için ise 0,6 katsayısı esas alınmıştır.

**Çeltik karşılığı hesaplanırken; Kargo için 1,25 katsayısı, Pirinç için ise 1,66 katsayısı esas alınmıştır.

Çizelge 5.7 incelendiğinde 2000-2008 yılları arasında ortalama olarak yaklaşık 141 bin ton çeltik, 152 bin ton pirinç, 17 bin ton kargo ve 156 ton da kırık pirinç ithalatı yapılmıştır. 2008 yılında ise 45 bin ton çeltik, 15 bin ton kargo ve 180 bin ton pirinç ithalatı yapılmış olup, toplam ithalat değeri yaklaşık 162,7 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu miktarların çeltik karşılığı 363 bin ton, pirinç karşılığı ise 218 bin ton'a tekabül etmektedir.

Çizelge 5.8. Türkiye çeltik ithalat miktarı ve değeri

Ülkeler	2006			2007			2008*		
	Miktar (ton)	Değer (bin \$)	Oran (%)	Miktar (ton)	Değer (bin \$)	Oran (%)	Miktar (ton)	Değer (bin \$)	Oran (%)
İtalya	32	18	0,03	30	21	0,76	0	0	0,00
Bulgaristan	2.527	655	2,43	969	335	24,40	205	72	0,51
Rusya	5.476	1.475	5,26	2.973	1.011	74,84	0	0	0,00
ABD	96.085	26.337	92,28	0	0	0,00	40.219	17.778	99,49
Toplam	104.120	28.484	100,00	3.972	1.366	100,00	40.425	17.850	100,00

Kaynak : Yazılı görüşme TÜİK, 2009

* 2008 bilgileri geçicidir.

Çizelge 5.8 incelendiğinde Türkiye'nin çeltik ithalatının neredeyse tamamını (%96-99) ABD'den yaptığı görülmektedir. ABD'den sonra çeltik ithalatında Bulgaristan ve Rusya (%2-5) gelmektedir. 2008 yılında Rusya'dan çeltik ithalatı yapılmamış olup, 2006 ve 2007 yıllarında ise İtalya'dan az miktarda çeltik tohumluğu ithalatı yapılmıştır.

Çizelge 5.9. Türkiye pirinç ithalat miktarı ve değeri

Ülkeler	2006			2007			2008*		
	Miktar (ton)	Değer (bin \$)	Oran (%)	Miktar (ton)	Değer (bin \$)	Oran (%)	Miktar (ton)	Değer (bin \$)	Oran (%)
Mısır	137.555	45.199	81,64	153.859	87.259	80,22	65.700	37.571	32,92
İtalya	13.295	8.415	7,89	28.515	18.739	14,87	49.399	46.383	24,75
ABD	-	-	-	51	55	0,03	43.724	39.233	21,91
Pakistan	46	31	0,03	276	165	0,14	5.309	3.132	2,66
Arjantin	4.644	2.173	2,76	-	-	-	250	150	0,13
Uruguay	4.200	1.957	2,49	3.358	2.009	1,75	4.906	4.139	2,46
Vietnam	4.044	1.151	2,40	885	505	0,46	950	647	0,48
Yunanistan	2.217	691	1,32	-	-	-	139	111	0,07
Rusya	-	-	-	2.045	734	1,07	4.883	1.973	2,45
Bulgaristan	700	202	0,42	-	-	-	87	46	0,04
İran	591	189	0,35	-	-	-	-	-	-
Tayland	535	291	0,32	1.382	970	0,72	22.874	20.464	11,46
Hindistan	-	-	-	884	574	0,46	321	238	0,16
Makedonya	525	210	0,31	307	238	0,16	177	147	0,09
İspanya	-	-	-	216	124	0,11	460	414	0,23
Fransa	-	-	-	-	-	-	165	145	0,08
Diğer	140	111	0,08	19	11	0,01	231	147	0,12
Toplam	168.491	60.620	100,00	191.796	111.384	100,00	199.574	154.940	100,00

Kaynak : Yazılı görüşme TÜİK, 2009

* 2008 bilgileri geçicidir.

Türkiye'nin 2006 ve 2007 yıllarındaki pirinç ithalatının %80-81'lik kısmı Mısır'dan yapılmışken, bu ülkenin 2008 yılındaki payı %33'e düşmüştür. İtalya'nın

pirinç ithalatındaki payı yıllar itibariyle artarak, 2008 yılında yaklaşık %25'lik oranla Mısır'ın hemen ardından gelmiştir. 2006 ve 2007 yıllarında neredeyse hiç ithalat yapılmayan ABD'nin, 2008 yılında pirinç ithalatında yaklaşık %22'lik oranla üçüncü sırada gelmesi dikkat çekmektedir. Bu ülkelerin dışında Uruguay'dan yıllar itibariyle istikrarlı bir şekilde ithalat yapıldığı görülmektedir. Türkiye, AB üyesi ülkelere de önemli miktarda ithalat yapmaktadır. Bu ülkeler arasında başta İtalya olmak üzere, Yunanistan, Bulgaristan, İspanya ve Fransa bulunmaktadır. Fransa ve İspanya'dan son yıllarda az miktarda ithalat yapılmaya başlandığı görülmektedir (Çizelge 5.9).

Çizelge 5.10. Türkiye'nin toplam çeltik ve pirinç ihracatı*

Yıllar	Miktar (ton)	Değer (\$)
2000	5.785	1.787.942
2001	4.285	1.213.763
2002	2.376	780.684
2003	4.436	1.445.556
2004	1.071	1.266.888
2005	830	1.046.024
2006	5.717	2.326.712
2007	1.180	1.538.063
2008**	8.034	7.761.780
2009**	10.574	10.948.123

Kaynak: Yazılı görüşme TÜİK, 2009

*TÜİK'in verilerine göre çeltik ve pirinç ihracatının toplamıdır.

**2008 ve 2009 bilgileri geçicidir.

Türkiye'de pirinç ithalatının yanında, çok az bir miktarda ihracat yapılmaktadır. İhracat, daha çok pirinç şeklindedir. AB ülkelerine 2007 yılında yaklaşık 1.180 ton pirinç ihraç edilmiş ve karşılığında 1.538.063 \$ döviz elde edilmiştir. Bu miktarın 2008 ve 2009 yıllarında yüksek oranda artacağı öngörülmektedir (Çizelge 5.10).

Türkiye'nin önemli bir üretim potansiyeline sahip olmasına rağmen, girdi maliyetlerinin yüksekliğine bağlı olarak yurt içi fiyatlar, uygulanan fiyat destekleri ve ithalatta uygulanan korumanın da etkisiyle dünya fiyatlarının oldukça üzerinde oluşmaktadır. Bu fiyat düzeyi, Türkiye'nin ihracat piyasalarında var olmasının önündeki en büyük engeldir.

5.2.3. Türkiye'nin Pirinç Tüketimi

Kentleşmeye bağlı olarak beslenme alışkanlıklarının değişmesiyle birlikte bulgur yerine pirinç kullanımı artmış, bu da gerek kişi başına ve gerekse toplam pirinç tüketimini önemli düzeyde artırmıştır (TMMOB, 2005). Türkiye'nin 2008 yılındaki toplam çeltik tüketimi 930.000 ton (Çizelge 5.11), kişi başına tüketimi 13 kg kadar olup, bu miktarın pirinç karşılığı ise 7.5-8 kg'dır.

Çizelge 5.11. Türkiye'de yıllara göre çeltik tüketimi

Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Çeltik Tüketimi (Ton)	813.000	913.000	930.000	930.000	930.000	930.000

Kaynak: Yazılı görüşme TMO, 2009

5.3. AB'nin Çeltik Piyasası

5.3.1 AB'nin Çeltik Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

AB'de 90'lı yılların başlarında yaklaşık 375 bin ha olan çeltik ekim alanları, üye sayısının da artmasıyla birlikte 2008 yılında 412 bin ha'a ulaşmıştır. AB'nin çeltik üretimi ise aynı dönemlerde gerek ekim alanlarındaki, gerekse verimlilikteki artışın etkisiyle 2 milyon ton'dan 2,7 milyon ton'a kadar çıkmıştır. 1995-2004 döneminde AB'nin üye sayısının 12'den 25'e çıkmasına rağmen, yeni üye ülkelerden sadece Macaristan'ın çok az çeltik üretimi yapılmasından dolayı, AB'nin toplam üretiminde bir artış olmamıştır.

Çizelge 5.12. AB'nin çeltik ekim alanı, üretim ve verimindeki gelişmeler

	Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (ton)	Verim (ton/ha)
AB (12)	1990	375.235	2.238.402	5,97
	1991	369.683	2.190.813	5,93
	1992	361.427	2.165.285	5,99
	1993	339.284	1.973.893	5,82
	1994	377.140	2.165.861	5,74
	AB (15)	1995	366.790	2.108.903
1996		429.237	2.667.330	6,21
1997		427.440	2.719.996	6,36
1998		406.793	2.647.898	6,51
1999		398.673	2.704.106	6,78
2000		401.122	2.455.387	6,12
2001		398.432	2.548.034	6,40
2002		398.350	2.614.848	6,56
2003		404.174	2.674.875	6,62
AB(25)	2004	426.800	2.881.000	6,77
	2005	415.793	2.663.718	6,41
	2006	400.800	2.574.300	6,42
AB (27)	2007	421.700	2.729.200	6,47
	2008	412.200	3.216.861*	7,80

Kaynak : <http://faostat.fao.org/>, 21.03.2007 (1990-2005);
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, 05.01.2009 (2006-2008)

* 2008 yılı üretim miktarı verisi araştırmacı tarafından projeksiyonla tahmin edilmiştir.

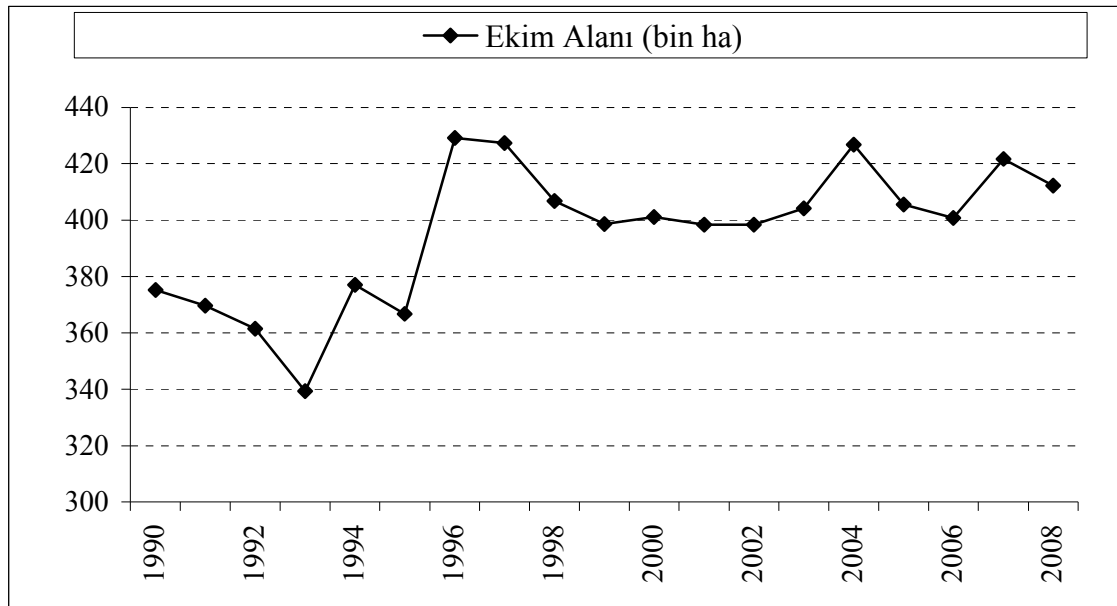
AB'ye 2007 yılında üye olan Bulgaristan ve Romanya'nın da üretimdeki payları çok düşük olduğundan, bu ülkeler de üretim artışına sebep olmamıştır. AB'nin çeltikteki hektara verim düzeyi ise yaklaşık 6 ton'dan, 6,5 ton'a yükselmiştir (Çizelge 5.12).

Çizelge 5.13. AB üyesi ülkelerin çeltik ekim alanları

Üye Ülkeler	2000-2008 Yılları Ortalaması (bin ha)	Oran (%)	2008 (bin ha)	Oran (%)
İtalya	223,19	53,92	224,2	54,40
İspanya	112,24	27,12	96,1	23,32
Portekiz	25,3	6,11	28,2	6,84
Yunanistan	23,38	5,65	26,4	6,41
Fransa	18,41	4,45	16,4	3,98
Romanya	3,57	0,86	9,9	2,40
Bulgaristan	5,18	1,25	8	1,94
Macaristan	2,62	0,63	2,9	0,70

Kaynak : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, 10.01.2009

AB’de çeltik üreticisi ülkeler öncelik sırasına göre İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan, Fransa, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan’dır. 2000-2008 yılları ortalamasına göre çeltik ekim alanının yarısından fazlası (%53,92) İtalya’ya aittir. İtalya’dan sonra %27,12 ile İspanya gelmektedir. Diğer üye ülkelerin çeltik üretim alanı, bu iki ülkeye göre çok düşüktür (Çizelge 5.13).

Şekil 5.8. Yıllara göre AB'nin çeltik ekim alanındaki gelişmeler

Şekil 5.8 incelendiğinde 1993-1996 döneminde çeltik ekim alanında, uygulanan tarımsal politikaların etkisiyle, önemli bir artışın yaşandığı anlaşılmaktadır. 1995 yılında yürürlüğe giren DTÖ Tarım Anlaşması etkisiyle uygulanan koruma oranları ve fiyat desteklemelerinin azaltılmasının etkisiyle bu yıllardan sonra ekim alanlarında bir azalış yaşanmıştır.

Çizelge 5.14. AB üyesi ülkelerin çeltik üretimleri

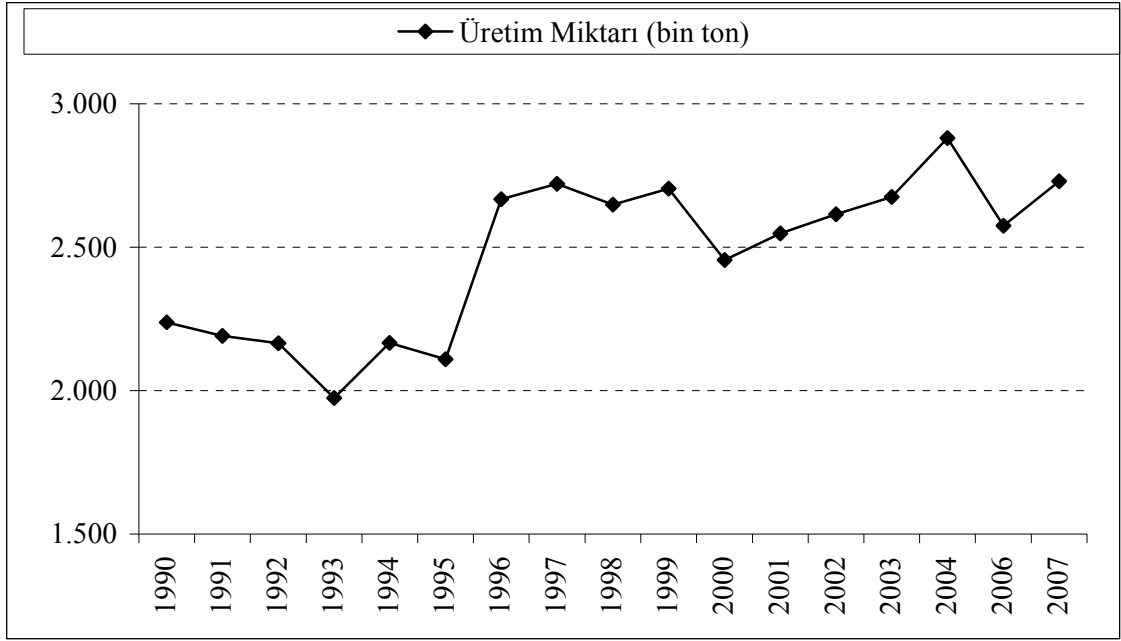
Üye Ülkeler	2000-2008 Yılları Ortalaması		2008	
	Miktar (bin ton)	Oran (%)	Miktar (bin ton)	Oran (%)
İtalya	1391,59	52,05	1493,2*	54,58
İspanya	802,09	30	665,2	24,32
Yunanistan	182,42	6,82	208,8	7,63
Portekiz	146,57	5,48	164	5,99
Fransa	103,84	3,89	104	3,80
Romanya	13,34	0,5	48,9	1,79
Bulgaristan	23,9	0,89	39	1,43
Macaristan	9,84	0,37	12,6	0,46

Kaynak : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, 10.01.2009

* 2007 yılı verisidir.

Ekim alanı ile paralel olarak İtalya'nın çeltik üretimi, 2000-2008 yılları ortalamasına göre AB'nin çeltik üretiminin yarısından fazlasını (%52,05) oluşturmaktadır. İtalya'yı yine %30'luk payla İspanya takip etmektedir. Bu iki ülkenin ardından %6,82 ile Yunanistan, %5,48 ile Portekiz, %3,89 ile Fransa gelmektedir. Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'ın üretimi ise %1'in altındadır. Ancak özellikle Romanya'nın son yıllarda ekim alanına bağlı olarak çeltik üretimini artırdığı görülmektedir (Çizelge 5.14).

AB'ye üye diğer ülkelerin üretimi yetersiz olduğundan çeltik ihtiyaçları genellikle İtalya ve İspanya'dan temin edilmektedir. Türkiye'nin AB'ye üye olması durumunda en çok çeltik üretimi yapan üçüncü ülke durumuna gelerek çeltik üretiminde önemli bir paya (%16) sahip olacağı görülmektedir.

Şekil 5.9. Yıllara göre AB'nin çeltik üretim miktarındaki gelişmeler

AB'nin çeltik üretim miktarında 1993'ten sonra bir yükseliş görülmektedir (Şekil 5.9). Çeltik ekim alanlarında yıllar itibariyle önemli bir artışın olmaması, bu artışın daha çok verimlilikten kaynaklandığını göstermektedir.

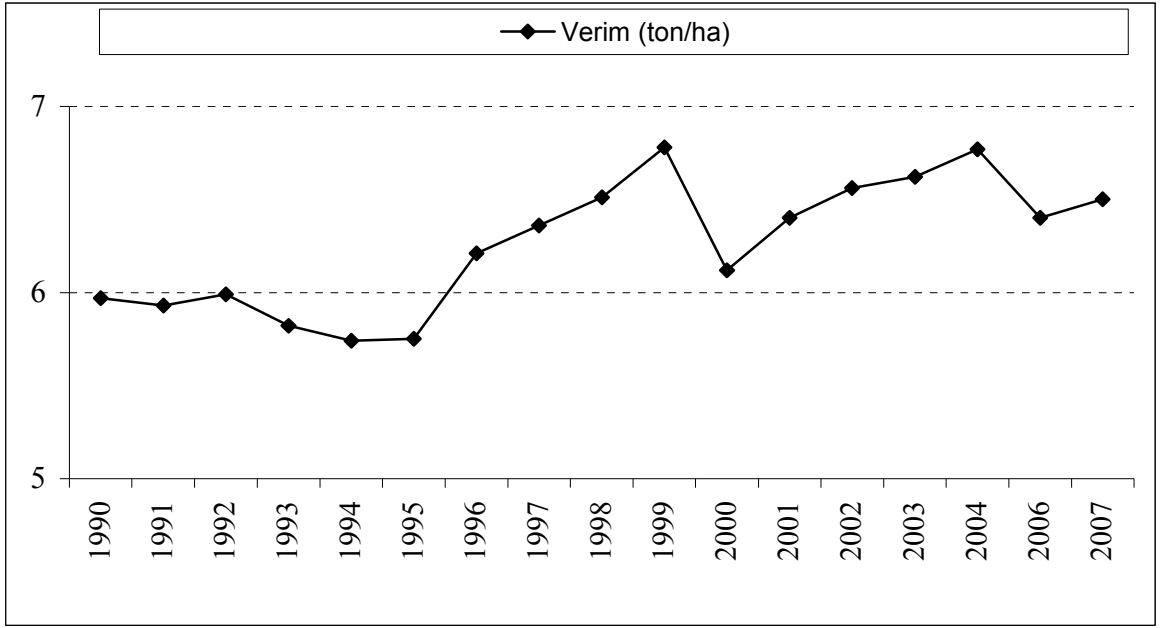
Çizelge 5.15. AB üyesi ülkelerin çeltik verimleri (ton/ha)

Üye Ülkeler	2000-2008 Yılları Ortalaması	2008
Yunanistan	7,81	7,91
İspanya	7,14	6,92
İtalya	6,24	6,42*
Portekiz	5,79	5,81
Fransa	5,65	6,33
Bulgaristan	4,60	4,88
Macaristan	3,77	4,35
Romanya	2,97	4,93

Kaynak : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, 10.01.2009

* 2007 yılı verisidir.

Çizelge 5.15’de ise AB’nin çeltik verimliliğindeki gelişmeler görülmektedir. Yunanistan verimlilikte hektar başına 7,81 ton ile birinci sırada yer alırken, Yunanistan’ı 7,14 ton ile İspanya, 6,24 ton ile İtalya takip etmektedir. 2008 yılı tahmini verilere göre Türkiye’nin hektara çeltik verimi 8,16 ton ile tüm AB üye ülkelerinin üstündedir. Verimlilikteki bu yüksekliğin üyelik durumunda avantaj yaratacağı düşünülmektedir.

Şekil 5.10. Yıllara göre AB’nin çeltik verimindeki gelişmeler

AB’nin çeltik veriminde, iklimden kaynaklanan azalışlar bir yana bırakılacak olursa, kullanılan yeni teknolojilerin etkisiyle bir artış trendi yaşandığı anlaşılmaktadır (Şekil 5.10).

5.3.2. AB’nin Dış Ticareti

AB ülkeleri de, Türkiye’de olduğu gibi çeltikte net ithalatçı konumdadırlar. AB ülkelerinin üretimleri tüketimlerini karşılayamadığı için, genellikle birbirlerinden ve başta ABD olmak üzere Hindistan, Tayland, Mısır ve Pakistan gibi ülkelere pirinç ithalatı yapmaktadırlar. İthalat kabuklu pirinç, öğütülmüş pirinç, kırık pirinç ve çeltik gibi çeşitli şekillerde yapılmaktadır.

Çizelge 5.16. AB'nin pirinç ithalatındaki gelişmeler

Yıllar	Üye Ülkelerden Yapılan İthalat			Diğer Ülkelerden Yapılan İthalat			Toplam İthalat	
	Miktar (bin ton)	Değer (bin \$)	Oran (%)	Miktar (bin ton)	Değer (bin \$)	Oran (%)	Miktar (bin ton)	Değer (bin \$)
2002	1.251	670.265	48	1.366	433.635	52	2.617	1.103.900
2003	1.239	790.242	49	1.295	495.326	51	2.534	1.285.568
2004	1.428	960.612	52	1.304	558.278	48	2.732	1.518.890
2005	1.487	894.671	55	1.193	527.808	45	2.680	1.422.479
2006	1.539	957.752	54	1.320	587.944	46	2.859	1.545.696
2007	1.602	1.201.672	52	1.455	764.286	48	3.057	1.965.959
2008	1.589	1.679.874	49	1.638	1.410.728	51	3.227	3.090.602
2002-2008 ortalaması	1.448	1.022.156	51	1.367	682.572	49	2.815	1.704.728

Kaynak: <http://exporthelp.europa.eu/>, 01.07.2009

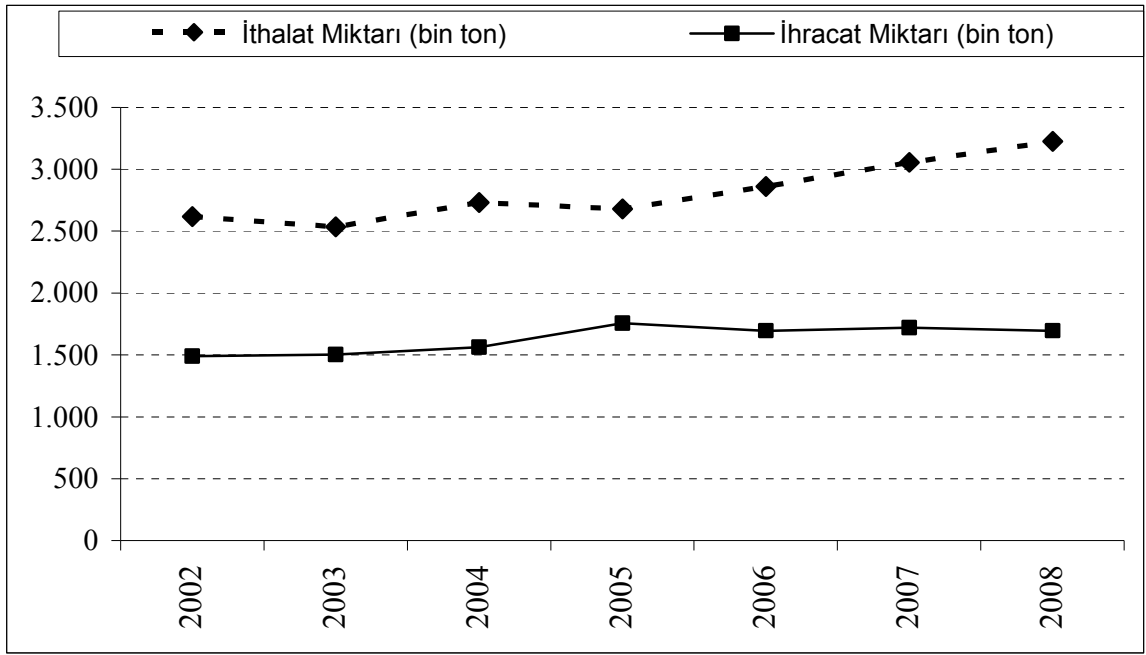
AB'nin, 2002-2008 dönemi ortalama ithalatının %51'ini kendi üye ülkelerinden yapmaktadır. İthalat miktarında yıllar arasında çok büyük farklılıklar olmamakla birlikte, 2008 yılında yüksek fiyatlı ithalat nedeniyle ithalat değerinin diğer yıllara oranla çok yüksek olduğu görülmektedir. 2007 yılı üye ülkelerden yapılan ithalat fiyatının 2007'de 750 \$/ton iken, %41'lik bir artışla 2008 yılında 1.057 \$/ton'a çıktığı görülmektedir. Diğer ülkelerden yapılan ithalat fiyatının da aynı yıllarda 525 \$/ton'dan %64'lük bir artışla 861 \$/ton'a çıktığı görülmekte olup, bu yükselişin nedeninin talep kaynaklı olduğu düşünülmektedir (Çizelge 5.16). Bununla birlikte, AB'nin üreticilerini korumak amacıyla üye ülkelerden yapılan ithalatta fiyatlarını yüksek tuttuğu söylenilebilir.

Çizelge 5.17. AB'nin pirinç ihracatındaki gelişmeler

Yıllar	Üye Ülkelere Yapılan İhracat			Diğer Ülkelere Yapılan İhracat			Toplam İhracat	
	Miktar (bin ton)	Değer (bin \$)	Oran (%)	Miktar (bin ton)	Değer (bin \$)	Oran (%)	Miktar (bin ton)	Değer (bin \$)
2002	1.220	677.552	82	270	114.447	18	1.490	791.999
2003	1.263	788.833	84	239	111.804	16	1.502	900.638
2004	1.366	882.729	88	195	111.488	12	1.561	994.218
2005	1.552	893.299	88	205	120.531	12	1.757	1.013.830
2006	1.548	952.497	91	146	106.958	9	1.695	1.059.455
2007	1.579	1.188.962	92	141	120.955	8	1.721	1.309.918
2008	1.535	1.645.425	91	160	191.638	9	1.695	1.837.063
2002-2008 ortalaması	1.438	1.004.185	88	194	125.403	12	1.632	1.129.589

Kaynak: <http://exporthelp.europa.eu/>, 01.07.2009

Çizelge 5.17 incelendiğinde ise AB'nin yıllar itibariyle ortalama olarak toplam ihracatının %88'ini kendi üye ülkelerine yaptığı görülmektedir. Yıllar itibariyle toplam ihracatta dalgalanmalar görülse de genelde artan bir seyir izlemiştir. 2008 yılı ithalat değerinde olduğu gibi ihracat değerinde de yüksek bir artış söz konusudur. İthalatta olduğu gibi ihracatta da korumacı politika nedeniyle AB'nin üye ülkelerine daha ucuz ihracat yapıldığı görülmektedir.

Şekil 5.11. Yıllara göre AB'nin pirinç ithalat ve ihracat miktarındaki gelişmeler

Şekil 5.11'den AB'nin ithalat miktarının yıllar itibariyle artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Net ithalatta 2005 yılındaki ufak bir daralmadan sonra ihracat ve ithalat arasındaki farkın giderek açıldığı görülmektedir. AB, 2002 yılı itibariyle ortalama olarak 1.18 milyon tonluk net ithalatçı konumdadır.

Çizelge 5.18. Türkiye ve AB'nin çeltik/pirinç dış ticaret dengesi (bin ton)

Yıllar		2006	2007	2008
AB (27)	İhracat	1695	1721	1695
	İthalat	2859	3057	3227
	Fark	-1164	-1336	-1532
TR	İhracat	1	8	11
	İthalat	273	196	240
	Fark	-272	-188	-229

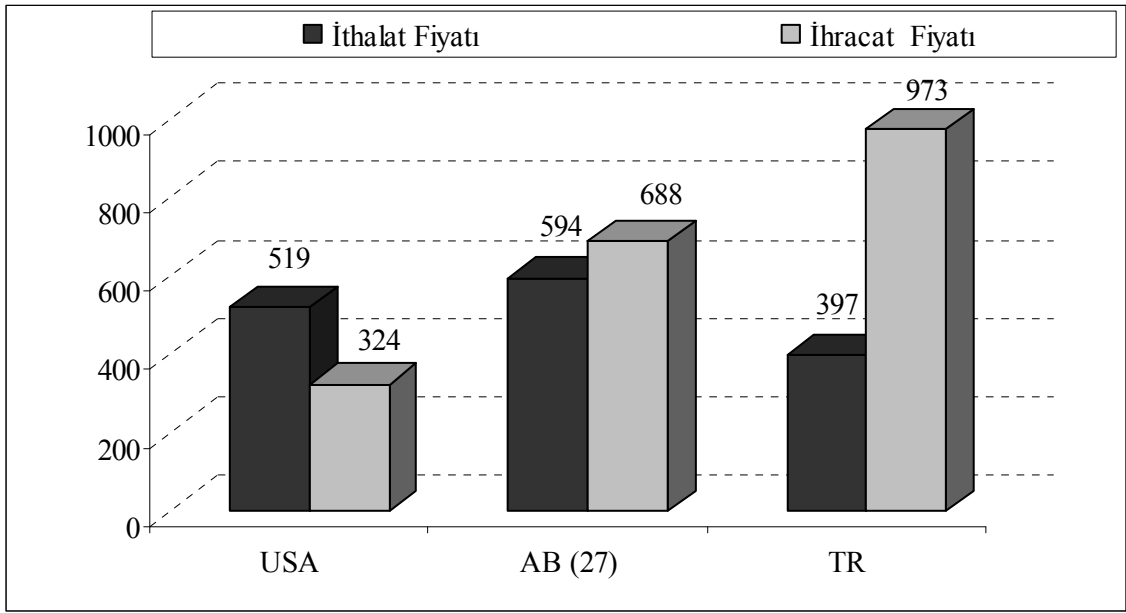
Çizelge 5.18’de çeltik/pirinç dış ticaret dengesi incelendiğinde Türkiye’nin dış ticaretindeki dengesizliğin azalmasına karşın, AB’deki dengesizliğin arttığı anlaşılmaktadır. İki tarafta da daha önce de belirtildiği gibi çeltik/pirinç dış ticaretinde açık söz konusudur. Türkiye’de ihracatın yıllar itibariyle artış göstererek dış ticaret açığının az da olsa daralmasını üyelik durumunda Türkiye’ye avantaj kazandıracığı söylenilebilir.

Çizelge 5.19. Türkiye ve AB çeltik/pirinç ticaret dengesi

Yıllar	AB’nin TR’ye İhracatı		TR’nin AB’ye İhracatı		TR-AB Karşılaştırması	
	Miktar (ton)	Değer (bin \$)	Miktar (ton)	Değer (bin \$)	Miktar (Kat)	Değer (Kat)
2000	39.541	17.690	4.969	1.240	8	14
2001	5.110	2.520	3.495	783	1	3
2002	13.997	7.097	1.970	478	7	15
2003	23.459	16.784	3.679	792	6	21
2004	26.329	16.689	313	211	84	79
2005	34.396	20.390	144	208	239	98
2006	18.771	9.981	5.041	1.482	4	7
2007	29.731	19.219	369	390	81	49
2008	50.473	47.195	3.894	2.803	13	17

Kaynak : Yazılı görüşme TÜİK, 2009

Çizelge 5.19 incelendiğinde Türkiye ve AB çeltik/pirinç ticaretinde yıllar itibariyle dalgalanmalar görülmektedir. AB’nin, Türkiye’ye dönem dönem 239 kata kadar çıkan oranlarda daha fazla ihracat yaptığı görülmekle birlikte, bu miktar büyük ölçüde azalış göstererek 2008 yılında 13 kata düşmüştür.

Şekil 5.12. 2008 yılı itibariyle Türkiye, AB ve ABD'nin çeltik ihracat ve ithalat fiyatları* (\$/ton)

* TR ve AB fiyatları 2002-2008 yılları ortalaması alınarak hesaplanmıştır. ABD fiyatı ise 2002-2006 yılları ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

Şekil 5.12'de Türkiye ve AB'nin ihracat ve ithalat fiyatları, dünya pirinç fiyatlarını belirleyen bir ülke olan ABD ile karşılaştırıldığında, özellikle Türkiye'nin ihracatta hiç rekabet şansının olmadığı açıkça görülmektedir. Türkiye pirinci dışardan çok daha ucuza almakta olup, bu da çeltiğin yurt içi üretimin artırılmasına engel oluşturmaktadır. AB'de pirinç ihracat fiyatlarının Türkiye'ye göre çok daha düşük olması, üyelik durumunda Türkiye'nin üye ülkelerle rekabet etmekte hayli zorlanacağını göstergesidir. Diğer taraftan, Türkiye'nin ihracat fiyatının bu kadar yüksek olmasının, haşlanmış pirinç ve genelde uzun dane pirinç ihracatı yapılmasından kaynaklandığı söylenebilir.

5.3.3. AB'nin Pirinç Tüketimi

Yaklaşık 499 milyon nüfusa sahip AB'de toplam pirinç talebi yaklaşık 3,2 milyon ton civarında olup, tüketim kişi başına yaklaşık 7 kg'dır. AB'de kişi başına pirinç tüketiminin diğer ülkeler ve Türkiye ile karşılaştırıldığında çok daha düşük olduğu anlaşılmaktadır.

6. TÜRKİYE ve AB'İN ÇELTİK/PİRİNÇ POLİTİKALARI

Bu bölüm ile Türkiye ve AB'de uygulanan çeltik/pirinç politikaları incelenmiş olup, Türkiye'nin AB'ye katılımı sonrasında uygulanacak ve terk edilecek politikaların neler olacağını belirlenmesi amaçlanmıştır.

6.1. Türkiye'nin Çeltik/Pirinç Politikası

Türkiye'nin çeltik/pirinç politikasının araçları, yıllara göre bazı politikalarda değişiklik olmakla birlikte; üretimin izne tabi tutulması, destekleme alımı, prim ödemesi, standart uygulamaları, ithalatta gümrük vergisi ve tarife kontenjanı şeklinde belirtilebilir.

6.1.1. İzne Bağlı Üretim

Çeltik ekimi, 11.06.1936 tarihli, 3039 sayılı Çeltik Ekim Kanunuyla çeltik komisyonlarının iznine tabi tutulmuş, yağışlı veya kurak yıllara göre çeltik ekimine ayrılacak alanın çeltik ekmek isteyenlere göre tayin edilmesi ve ona göre su dağıtılmasının idaresi ile gerektiğinde parça ekim ve su nöbetlerinin düzene konulması çeltik komisyonlarının yönetimine bırakılmıştır. Bu komisyonlarca yeni yapılacak olan çeltikliklerin diğer ürünlerin sulanmasına zarar verip vermeyeceği konusuna dikkat edilmekte olup, çeltik tarlalarının yerleşim birimlerinden ne kadar uzaklıkta olması gerektiği de belirlenmiştir. Komisyonlarca yapılan incelemelerden sonra, çeltik ekmesi uygun görülen üreticilerden ruhsat ücreti alınmaktadır (Resmi Gazete, 1936).

Yürürlükteki 3039 sayılı Çeltik Ekim Kanunu'nun, günümüz tarımsal koşullarına göre revizyonu amacıyla "Çeltik Ekim Kanunu Taslağı" hazırlanmış olup, bu taslak hazırlanırken AB standartları da dikkate alınmıştır. Bu yeni kanun taslağında, çeltik komisyonlarında görev alan kişilerin değişmesi, ruhsat tezkeresinin ayrı bir madde içerisinde anlatılması ile ruhsat harcı bedeli tespiti, bölüm başlıklarının konulara daha ayrıntılı değinilecek şekilde değiştirilmesi gibi çeşitli yenilikler öngörülmektedir.

6.1.2. Destekleme Alımları

Devlet, TMO'nun faaliyete başladığı 1938 yılından bu yana tahıllar kapsamında çeltikte destekleme alımı yapmakta ve bu yolla çeltik üretimini teşvik etmektedir.

TMO, destekleme alımlarında tane uzunluklarına göre farklı fiyatlar uygulamaktadır.

Çizelge 6.1. Yıllara göre TMO'nun çeltik alımlarının üretime oranları

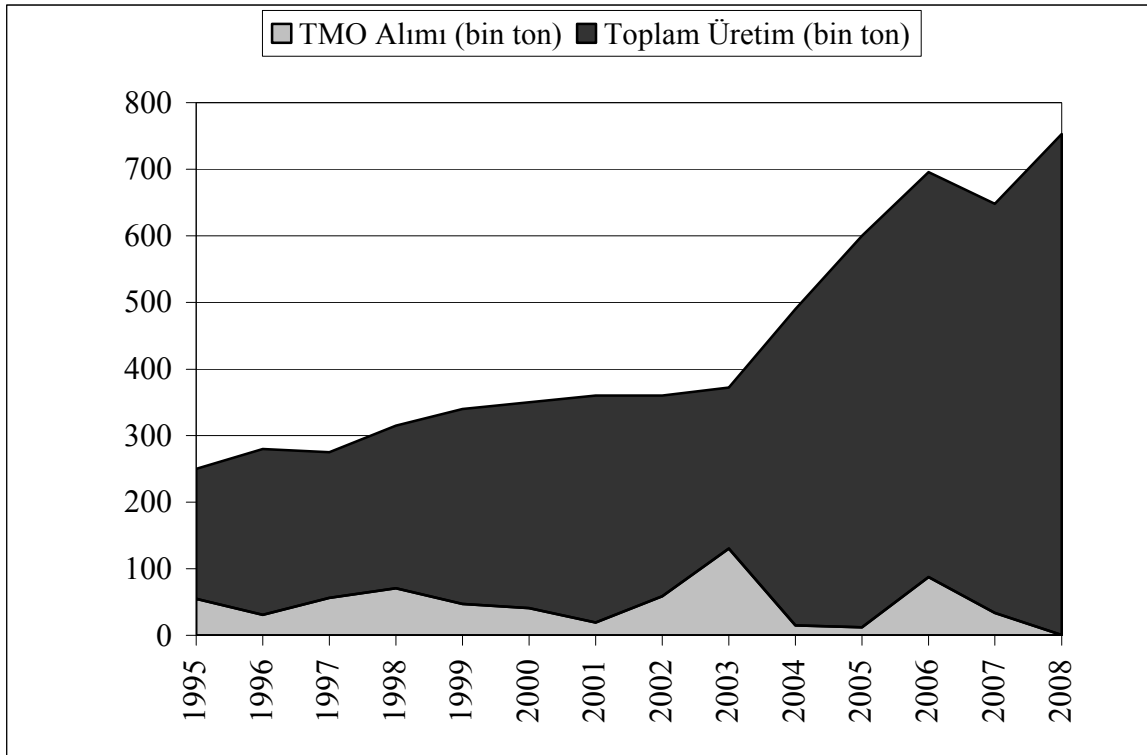
Yıllar	Üretim (Ton)	TMO Alımı (Ton)	Alımın Üretime Oranı (%)
1995	250.000	54.812	22
1996	280.000	30.563	11
1997	275.000	56.026	20
1998	315.000	70.701	22
1999	340.000	47.014	14
2000	350.000	40.745	12
2001	360.000	19.080	5
2002	360.000	58.506	16
2003	372.000	130.619	35
2004	490.000	14.854	3
2005	600.000	11.899	2
2006	696.000	87.224	13
2007	648.000	33.439	5
2008	753.000*	501	0,06

Kaynak: TMO, 2007 (1995-2002); Yazılı görüşme TMO, 2009 (2003-2008)

* 2008 yılı TÜİK 3. tahmini

TMO'nun çeltik alımlarının üretime oranı bazı yıllarda %35'lere kadar çıkmasına rağmen, özellikle 2004 döneminden sonra alım miktarları ve oranlarında önemli azalışlar yaşanmıştır (Çizelge 6.1, Şekil 6.1). Çeltik alım oranlarının azalmasında; üretimde yaşanan artışlar, ithalattaki gelişmeler ile birlikte siyasi kararların etkili olduğu ifade edilebilir. Şöyle ki; 2003 yılında ithal çeltik ve pirinç fiyatlarının yerli ürünlere göre daha ucuz olması nedeniyle ithalatta artış olmuş ve bu gelişmelerin etkisiyle düşen üretici fiyatlarının yükseltilebilmesi amacıyla TMO

tarafından çeltik üretiminin yaklaşık 1/3'ü (130.000) alınmıştır (Yazılı görüşme TMO, 2009). Gaytancıoğlu (2007) ise; bu yıl gerçekleştirilen yüksek alım düzeyini yerel seçimlerin yapılacak olması ve mevcut hükümetin alımlarla ilgili kararlarını siyasi kaygılarla vermiş olmasına bağlamaktadır. AB'ye üyelik durumunda OPD ile ilgili kararlar AB çatısı altında alındığından, üyelik akabinde siyasi kaygılarla kararların alınması mümkün olmayacaktır.

Şekil 6.1. TMO'nun çeltik alımları ve toplam üretimdeki gelişmeler

TMO'nun çeltik alımlarının üretime oranı, 2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla %3 ve %2'ye düşmüştür. Çeltik alımlarının azalmasında, 2003 yılında yapılan yüksek alıma bağlı oluşan stoklar ile birlikte 2004 ve 2005 yıllarında özel sektöre üreticilerden yapacakları alım karşılığında belirlenen tarife kontenjanı kadar indirilmiş gümrük vergisi ile ithalat yapma hakkının verilmesinin etkisi bulunmaktadır (Yazılı görüşme TMO, 2009). TMO'nun 2006 yılındaki alım oranı %13'e çıkmış, 2007 yılında ise %5'e gerilemiştir. Bu düşüşün sebebi, 2006 yılından itibaren TMO'nun peşin alımın yanında

TMO Depolarında Emanet Alım² ve üretici sektör ve fabrikacıların kendi depolarında Yerinde Emanet Alım³ uygulamasına başlamasıdır. Bu sistemle üretimdeki artışın korunması amaçlanmış ve üreticilere ürününü alternatif pazarlara sunma imkanı sağlanmıştır. TMO'nun çeltik alımlarının azalışında, kurumun alım fiyatlarının reel olarak azalması, özel sektör fiyatları ve ödeme koşullarının daha iyi olması, Tarım Reformu Uygulama Projesi ile DTÖ Tarım Anlaşması (desteklemelerin giderek azaltılması, tarım politikalarının devlet müdahalesinden arındırılarak çeltik üretim ve ticaretinin piyasa mekanizmasının yönlendirmesine bırakılması) gibi faktörlerin etkili olduğu ifade edilebilir.

Çizelge 6.2. Yıllar itibariyle emanet ve yerinde emanet alım miktarları (ton)

Şube	2006		2007		2008	
	Emanet Alım	Yerinde Emanet Alım	Emanet Alım	Yerinde Emanet Alım	Emanet Alım	Yerinde Emanet Alım
Edirne	-	3.400	3.853	32.703	2.179	85.243
Tekirdağ	194	2.050	1.510	2.200	2.267	2.250
Samsun	-	-	-	-	-	30.720
Bandırma	-	-	-	-	-	2.914
Kırklareli	-	-	119	-	-	-
Polatlı	-	-	-	2.700	-	10.000
Toplam	194	5.450	5.482	37.603	4.446	131.127

Kaynak : Yazılı görüşme TMO, 2009.

Emanet alım uygulamasının üretici ve sektör tarafından olumlu karşılanmasının etkisiyle 2006 yılında 5 bin ton olan emanet alımlar, 2007'de 38 bin tona ve 2008'de ise 131 bin tona yükseltilmiştir (Çizelge 6.2). 2009 yılında da peşin alımın yanında önceki yıllarda uygulanan Emanet ve Yerinde Emanet Alım sisteminin devam ettirilmesinin

² Emanet alımı ve yerinde emanet alımı uygulamasının faydaları; sektör ve üreticilerin uygun koşullarda banka kredisi kullanarak finansman temin edebilmesi, çeltiğe yatırım yapmak isteyenlerin fiyatların uygun olduğu dönemde satın alarak ileride fiyatların yükselmesi halinde kazanç elde edebilmesi, üreticilerin ürünün bol olduğu hasat döneminde çeltiğini satmak durumunda kalmayarak daha sonra fiyatların artmasına bağlı olarak hasat dönemine göre yüksek fiyattan satabilme imkânına kavuşması, kullanılan kredi yıllık faizinin %25'lik kısmının TMO tarafından karşılanması, çeltiğin daha satılmadan veya işlenmeden paraya dönüştürülebilmesi şeklinde belirtilmektedir (TMO, 2009)

³ Ürünlerin sağlıklı depolanmasını sağlamak için ülkenin depo kapasitesinin harekete geçirilmesi ve üreticiye daha yüksek depolama imkanı sağlamak amacıyla, standartları uygun görülen tüm kişi ve kuruluşların depolarının TMO'ca kiralanması.

düşünüldüğü belirtilmektedir (Yazılı görüşme TMO, 2009). Bunların yanı sıra piyasa fiyatlarının üreticilerin aleyhine gelişmesi durumunda çeltikte müdahale alım fiyatları açıklanarak TMO peşin alım işlemi de yapılabilecektir.

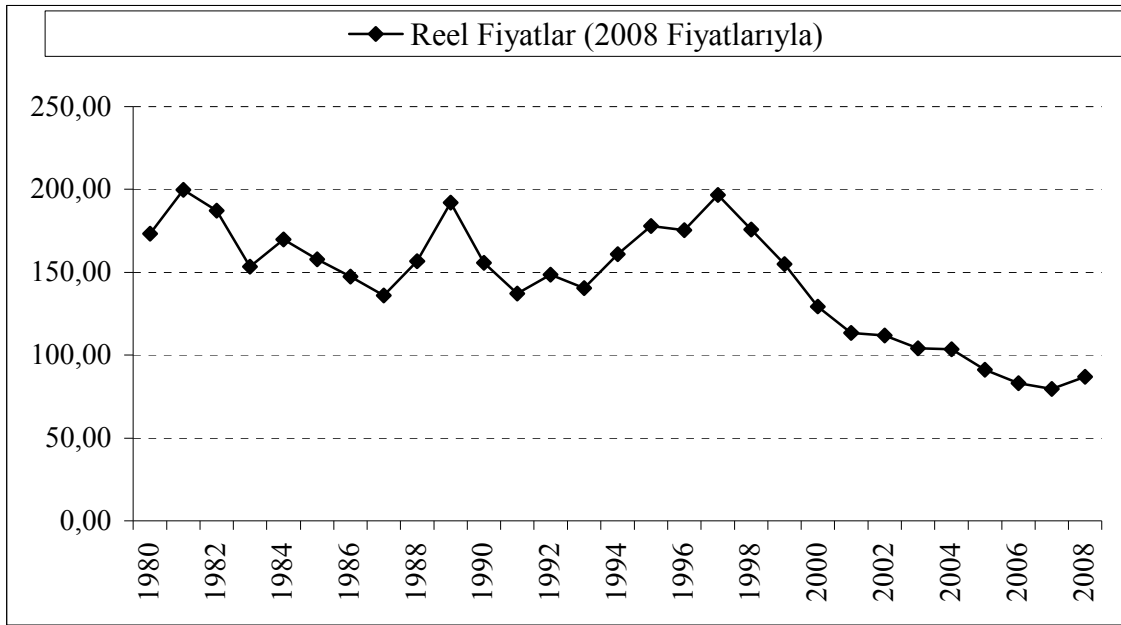
Çizelge 6.3. Yıllara göre TMO'nun çeltik alım cari ve reel fiyatları (2008 Fiyatlarıyla)

Yıllar	Fiyatlar (Kırş/kg)	Reel Fiyat (Kırş/kg)
1980	0,0035	173,37
1981	0,0054	199,61
1982	0,0065	187,13
1983	0,007	153,37
1984	0,0115	169,78
1985	0,0155	157,82
1986	0,0195	147,51
1987	0,025	136,15
1988	0,05	156,77
1989	0,1	192,00
1990	0,13	155,71
1991	0,19	137,17
1992	0,35	148,55
1993	0,55	140,54
1994	1,3	161,02
1995	2,7	177,89
1996	4,8	175,33
1997	10	196,67
1998	16,5	175,73
1999	24	155,04
2000	31	129,27
2001	42	113,43
2002	60	111,75
2003	70	104,05
2004	75,6	103,48
2005	72	91,10
2006	72	83,12
2007	75	79,58
2008	87	87,00

Kaynak : Gaytancıoğlu, 2007; TMO, 2007; Yazılı görüşme TMO, 2009

TMO'nun çeltik alım fiyatlarındaki gelişmeler Çizelge 6.3'den incelendiğinde; cari olarak önemli düzeyde artan fiyatlarda 1981-1987 döneminde reel olarak önemli bir azalış trendinin yaşandığı anlaşılmaktadır. Gaytancıoğlu (2007)'ye göre fiyatlardaki bu reel azalışın nedeni, bu yıllarda Türkiye'de uygulanan serbest piyasa ekonomisidir.

Daha ucuz fiyatlarla diğer ülkelerden ithalat yolunun açılması nedeniyle destekleme fiyatları bu dönemde genellikle enflasyonun altında kalmıştır. 1988-1997 döneminde ise reel olarak bir artış trendi yaşanmıştır. Yüksek miktarlarda yapılan ithalatın sonucunda düşen üretimi artırmayı teşvik etmek amacıyla bu yıllarda çeltiğe daha yüksek fiyatlar verildiği söylenilebilir. Çeltik alım fiyatlarında, 1997 sonrası dönemde de reel olarak çok önemli bir azalış yaşanmıştır. Bu azalışta, özellikle uluslararası kuruluşlarla yapılan anlaşmalara bağlı olarak uygulanmaya başlanan enflasyonu düşürücü politikaların etkisinin olduğu ifade edilebilir (Şekil 6.2).

Şekil 6.2. TMO'nun çeltik alım fiyatlarındaki reel gelişmeler (Kır/kg)

6.1.3. Prim Ödemesi

Prim sistemi; üretimin yönlendirilmesi, üreticilerin gelir seviyelerinin korunması, tarımsal üretimde sürekliliğinin sağlanması, sanayici ve ihracatçıya dünya fiyatlarından mal temini ve rekabet şansı kazandırılması, sağlıklı bir piyasa oluşumu sağlanabilmesi, spekülasyon hareketlerinin önlenmesi, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması için önemli bir politika aracıdır (www.tzob.org.tr, 11.03.2009). Türkiye'de bu uygulama 1993 yılında başlamış olup, 1998 yılından itibaren düzenli olarak belli ürünlerde (pamuk, soya, yağlık ayçiçeği, zeytinyağı, kanola) prim uygulaması devam

ettirilmektedir. Bu ürünlere 2004 yılında mısır, 2008 yılında da en son olarak bakliyat da (fasulye, nohut, mercimek) eklenmiştir. Çeltikte ise prim uygulaması 2005'den itibaren uygulanmaya başlanmıştır.

Çizelge 6.4. Çeltiğe ödenen prim miktarları (TL/Ton)

Prim Desteği	YILLAR			
	2005	2006	2007	2008
Çeltik	30	60	90	90

Kaynak : Yazılı görüşme TMO, 2009

Tarım Bakanlığınca 2005 yılında çeltiğe ton başına 30 TL prim ödemesi yapılırken, 2006'da bu miktar %100 artırılarak ton başına 60 TL'ye çıkarılmıştır. 2007 yılında prim tutarı %50 artırılarak ton başına 90 TL olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında ise prim ödemesi başlangıçta 100 TL olarak belirlenmiş ancak, 2008 Yılı Ürünü Hububat ve Baklagil Üreticilerine Destekleme Primi Ödenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı Uygulama Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair 2009/19 sayılı tebliğ ile desteklerde %10 indirim (90 TL/ton) gidilmiştir (Çizelge 6.4).

6.1.4. Standart Uygulaması

Pirinçle ilgili, Pirinç Standardı ve Kargo Pirinç Standardı olmak üzere iki çeşit standart bulunmaktadır. Bunlardan TS 2408 sayılı pirinç standardı ilk defa 1986 yılında yürürlüğe girmiş ve 16.04.2003'de yenilenmiştir. Bu standart; pirincin tanımı, sınıflandırma ve özellikleri, numune alma, muayene ve deneyleri ile piyasaya arz şekillerini kapsamaktadır. TS 5721 numaralı kargo pirinç standardı ise 1988 yılında uygulamaya girmiş olup, bu standart da pirincin tanımı, sınıflandırma ve özellikleri, numune alma, muayene ve deneyleri ile piyasaya arz şekillerini kapsamaktadır.

Bunların yanı sıra Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan 2002/10 Türk Gıda Kodeksi Pirinç Tebliği ilk defa 19.04.2001'de yürürlüğe girmiş ve 15.02.2009'da değiştirilmiş olup, aynı tarihte 2002/11 no'lu Türk Gıda Kodeksi Çeltik Tebliği de yürürlüğe girmiştir.

Türk Gıda Kodeksi Pirinç Tebliğinin amacı, paketli veya dökme olarak insan tüketimine sunulan kargo pirinç ya da kahverengi pirinç, değirmenlenmiş pirinç ve az haşlanmış pirincin tekniğine uygun ve hijyenik şekilde üretim, hazırlama, işleme, muhafaza, depolama, taşıma ve pazarlanmasını sağlamak üzere bu ürünlerin özelliklerini belirlemektir. Pirinç tebliğinde pirinç çeşitlerinin tanımı yapılmış, uzunluk, genişlik oranlarına göre pirinçler sınıflandırılmış, ürünün taşınması gereken özellikler belirtilmiş, katkı maddeleri, bulaşanlar, pestisit kalıntıları, hijyen, ambalajlama ve etiketleme-işaretleme, taşıma ve depolama, numune ve analiz metodları, tescil ve denetim konularında Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği'nin ilgili bölümlerine uygun olma şartı konulmuştur. Bu tebliğler ile birlikte Türkiye'nin mevcut pirinç ve çeltik standartları AB ile uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca, 1 Haziran 2009'da yürürlüğe giren Çeltik Alım ve Çeltik/Pirinç Satış Esaslarına İlişkin Uygulama Yönetmeliği ile AB çeltik standartlarına kademeli şekilde tam uyumu sağlamak amacıyla 2009/10 – 2016/17 dönemleri için çeltik alımında aranacak minimum kalite kriterleri belirlenmiş AB standartlarından daha düşük kalitede çeltik üreten üreticilerin ürünlerini alımda fiyat indirimine gidilmiştir. Geçiş dönemi akabinde 2017/18 döneminden itibaren AB standartlarına yakınlaşmak için minimum kalite kriterleri farklı olarak belirlenmiştir. Böylelikle üreticiler, AB standartlarına uygun üretim yapmaya teşvik edilmektedirler (www.tmo.gov.tr, 11.04.2009).

Bunların yanı sıra çeltik tohumluğu ithalatında ilgili gümrük idaresince Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından düzenlenen ithalatçı firma bilgileri, malın standardı ve miktarı, kullanılacağı yeri ve ithalat amacı gibi bilgileri içeren Kontrol Belgesi aranmaktadır.

6.1.5. Gümrük Vergisi ve Tarife Kontenjanı

Türkiye, çeltik ve pirinçte Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne taahhüt ettiği gümrük vergisi oranlarını uygulamaktadır. Çeltik ve pirinç için taahhüt edilen maksimum gümrük vergisi oranı %45'dir. Taahhüt edilen maksimum düzeyin altında uygulanan gümrük vergileri, 2006-2008 döneminde üreticilerin korunması amacıyla önceki yıllara göre biraz daha yükseltılarak çeltik için %34, pirinç için ise %45'e çıkartılmıştır (Çizelge 6.5).

Çizelge 6.5. Yıllar itibariyle Türkiye'nin çeltik ve pirinç uyguladığı gümrük vergisi oranları (%)

Yıllar	Çeltik		Pirinç	
	Cari (%)	DTÖ Taahhüdü (%)	Cari (%)	DTÖ Taahhüdü (%)
1999	27	45	35	45
2000	27	45	35	45
2001	39	45	46,5	45
2002	27-38	45	35-46	45
2003	38-34	45	45,5	45
2004	32	45	45-43	45
2005	20	45	43	45
2006	34	45	45	45
2007	34	45	45	45
2008	34	45	45	45

Kaynak: TMO, 2007; Yazılı görüşme TMO, 2009

DTM, 2003 Ağustos ayından itibaren yaklaşık 1 yıl süreyle Dünya Ticaret Örgütü'nün kurallarına ters düşmesine rağmen çeltik ve pirinç ithalatını durdurmuştur. Daha sonra 27.08.2004 tarih ve 25566 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan, 23.08.2004 Tarih ve 2004/7756 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile çeltik ekim iznine sahip üreticilerden, kooperatiflerden, borsalardan çeltik alımı yapan ve bu hususu TMO Genel Müdürlüğü'nden alınan yazı ile belgeleyenler ile TMO Genel Müdürlüğü'nden çeltik veya pirinç alımı yapanlara tarife kontenjanı açılmıştır (Resmi Gazete, 2004). Uygulamaya ilişkin kararname "Bazı Çeltik ve Pirinç Türlerinin İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Karar" adı altında 13 Eylül 2005 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanmış ve tarife kontenjanı kapsamında 1 Kasım 2005- 31 Temmuz 2006 döneminde ithalat yapılabilmesine imkan tanınmış ve tarife kontenjanı kapsamındaki ithalat lisansa bağlanmıştır (Resmi Gazete, 2005).

Çizelge 6.6. Tarife kontenjanına tabii olan ürünler ve uygulanacak gümrük vergisi oranları

G.T.P	Madde İsmi	Uygulanacak G.V(%)	Tarife Kontenjanı Dönemi
1006.10 (1006.10.10 Hariç)	Kavuz içinde bulunan pirinç (çeltik)	20	01/11/2005 31/07/2006
1006.20	Kavuzu çıkarılmış (kahverengi) pirinç	25	
1006.30	Yarı veya tam olarak değirmenden geçirilmiş pirinç (parlatılmış veya perdahlanmış olsun olmasın)	43	

Kaynak: TMO, 2007

Çizelge 6.6'daki gümrük tarife pozisyonları ve madde isimleri belirtilen ürünlerde 1/11/2005-31/7/2006 döneminde geçerli olmak ve karşılarında gösterilen gümrük vergileri uygulanmak üzere açılan tarife kontenjanı miktarı ve kontenjanın tamamının;

- * 1006.10 G.T.P'li tohumluk olmayan "kavuz içinde bulunan çeltik" olarak tahsis edilmesi durumunda 500.000 ton;
- * 1006.20 G.T.P'li "kavuzu çıkarılmış (kahverengi) pirinç olarak tahsis edilmesi halinde 400.000 ton ;
- * 1006.30 G.T.P'li "yarı veya tam olarak değirmenden geçirilmiş pirinç (parlatılmış veya perdahlanmış olsun olmasın)" olarak tahsis edilmesi durumunda ise 300.000 ton olarak tespit edilmiştir.

Ancak, tarife kontenjanı sistemi 31.03.2006 yılında sona ermiştir. Bunun temel nedeni, ABD'nin Türkiye aleyhine DTÖ'ne açtığı "ticareti bozucu" davadır. Türkiye 2004-2006 aralığında tarife kontenjanı haricinde pirinç veya çeltik ithalatı yapmamıştır. DTÖ kurallarına aykırı olduğu için sistemden vazgeçilmiştir (Gaytancıoğlu, 2007).

Tarife kontenjanı uygulaması akabinde yükselen üretimin ve yerli çeltiğin ithal çeltiğe karşı korunması amacıyla 2006 yılı hasadı öncesi referans fiyat uygulamasına başlanılmıştır. Bu uygulamada ithalatta pirinçte 570 \$/ton referans fiyat üzerinden %45, çeltikte ise 340 \$/ton referans fiyat üzerinden %34 gümrük vergisi alınması zorunlu hale

getirilmiş ve böylece ithal pirinç ile yerli pirinç arasındaki fiyat farkının bir miktar daha azaltılması sağlanmıştır. Ancak, tarife kontenjanı konusunda devam eden pirinç panelinde referans fiyat uygulamasının da ABD tarafından şikayete konu olma olasılığından dolayı 2007 yılında bu uygulamadan da vazgeçilmiştir (Yazılı görüşme TMO, 2009).

6.1.6. Tercihli Ticaret Anlaşmaları

Türkiye'nin AB, Makedonya, Mısır, Bosna – Hersek ve Avrupa Serbest Ticaret Topluluğu (EFTA) ülkeleri ile yapmış olduğu tercihli ticaret anlaşmaları nedeniyle bu ülkelerle yapılan ticarete çeşitli ayrıcalıklar söz konusudur. Türkiye AB'ye yaptığı pirinç ihracatında gümrük vergisinden muaftır ve ithalatta 28.000 tonluk bir tarife kotası için %0 vergi uygulanmaktadır. Türkiye'nin Makedonya ile yaptığı Serbest Ticaret Anlaşması (STA) kapsamında 8.000'lük bir tarife kotası için %0 vergi uygulanmaktadır. Türkiye'nin Bosna-Hersek Cumhuriyeti ile yaptığı STA kapsamında karşılıklı olarak limitsiz %0 vergi uygulanmaktadır. Yine, EFTA ülkeleri ile yapılan STA kapsamında Türkiye'nin ihracatında limitsiz vergi muafiyeti söz konusudur. Ayrıca Mısır ile yapılan ikili anlaşma neticesinde 30.000 ton kargo pirinç (22.500 pirinç karşılığı) için %0 vergi, 10.000 ton pirinç için ise cari gümrük vergisinin %50'si uygulanmaktadır (<http://www.tmo.gov.tr>, 12.05.2009; Yazılı Görüşme TMO, 2009).

6.2. AB'nin Çeltik/Pirinç Politikası

6.2.1. Çeltik Ortak Piyasa Düzeni

AB'nin OTP'si kapsamında tarımsal piyasalara ilişkin kurallar Ortak Piyasa Düzenleri (OPD) ile ortaya konulmaktadır. OPD'ler, belirli bir ürün veya ürün grubuna yönelik dış ticaret ve destekleme mekanizmaları, kalite standartları, pazarlama kuralları, örgütlenme vb. konuları kapsamaktadır (Güldoğan, <http://www.egeekonomisi.com>, 10.05.2009). İlk olarak 1962 yılında “tahıllar” konusunda OPD kurulmuştur. Bunun

akabinde, OPD birçok ürünü kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Çeltik, 3072/95 sayılı Konsey Yönetmeliği ile AB'nin OPD'ne tabi olan ürünleri içerisine girmiş (OJ L, 1995) olup, daha sonra bu yönetmelik 1785/2003 sayılı Konsey Yönetmeliği ile güncelleştirilmiştir (OJ L, 2003). Bu yönetmelikle yapılan düzenlemeler günün koşullarına göre değişmesine rağmen, temelde önemli değişiklikler yapılmamıştır. Ancak tarım sektöründeki mevzuatı basitleştirmek, mevzuatın saydamlığını artırmak ve politikaları daha kolay erişilebilir kılmak için AB'de OPD'ne yönelik çeşitli mevzuat 1234/2007 sayılı tek bir yönetmelikte toplanmıştır (OJ L, 2007). Böylece, çeltik OPD 31 Ağustos 2008 tarihi itibariyle uygulamadan kalkarak, 1 Eylül 2008 tarihi itibariyle tek OPD'ne geçilmiştir.

Çeltikle ilgili 1234/2007 sayılı yönetmeliğe göre; çeltik OPD'ne tabi ürünler arasında kabuklu pirinç (çeltik), kabuklu kahverengi pirinç, yarı öğütülmüş ya da tam öğütülmüş pirinç, parlatılmış ya da parlatılmamış pirinç, kırık pirinç, pirinç unu, dövülmüş pirinç ve kaba un, pirinç peletleri, tabakalaştırılmış pirinç, topraklaştırılmış pirinç ve pirinç nişastası yer almaktadır (Çizelge 6.7).

Çizelge 6.7. Çeltik OPD'ne tabi ürünlerin listesi

CN Kodu	Açıklama
1006 10 21 ila 1006 10 98	Kabuklu pirinç (çeltik) (ekim için olandan farklı)
1006 20	Kabuklu (kahverengi) pirinç
1006 30	Yarı öğütülmüş ya da tam öğütülmüş pirinç, parlatılmış ya da parlatılmamış
1006 40 00	Kırık Pirinç
1102 90 50	Pirinç unu
1103 19 50	Dövülmüş pirinç ve kaba un
1003 20 50	Pirinç peletleri
1104 19 91	Tabakalaştırılmış pirinç
1104 19 99	Topaklaştırılmış pirinç
1108 19 10	Pirinç nişastası

Kaynak : Council Regulation (EC) No 1234/2007

6.2.2. Müdahale Alımları ve Referans Fiyat Uygulamasına Geçiş

AB’de, müdahale alımı, depolama, iç ve dış satışlar gibi tüm faaliyetler, müdahale alımlarından sorumlu ödeme kurumlarınca yerine getirilmekteydi. Depolama özel sektör tarafından çok yaygın ve gelişmiş bir şekilde yapıldığından müdahale kurumlarının kendilerine ait depoları olmayıp, stokları sözleşmeli özel depolar aracılığıyla yapılmaktadır. Çizelge 6.8’de AB’de müdahale alımlarından sorumlu olan bazı ödeme kurumları görülmektedir.

Çizelge 6.8. AB’de müdahale alımlarından sorumlu ödeme kurumlarından bazıları

Üye Ülke	Alımdan Sorumlu Ödeme Kurumu
Almanya	Federal Agency For Agriculture And Food (BLE)
Fransa	L'office National Interprofessionnel Des Cereales (ONIC)
İtalya	Intervention Agency for The Agricultural Markets (AIMA)
Hollanda	Dutch Intervention Agency (LASER)
Belçika	Belgian Office of Intervention And Refunds (BIRB)
İngiltere	Department of Environment, Rural Payment Agency
İrlanda	Department of Agriculture, Food and Rural Development
Danimarka	The Directorate for Food, Fisheries and Agribusiness
Portekiz	National Institute of Agricultural Intervention And Guarantee (INGA)
İspanya	Spanish Fund of Agrarian Guarantee (FEGA)
İsveç	The Swedish Board of Agriculture (JORDBRUKSVERKET)
Finlandiya	Interventio (The Intervention Unit)
Avusturya	Agrarmarkt Austria (Market Organization and Intervention)
Polonya	AMA (Agricultural Market Agency)

Kaynak : TKB, 2006

Konseyin 1234/2007 sayılı tüzüğüyle tek OPD uygulamaya girene kadar, çeltikte müdahale alımı yapılmakta ve alımların finansmanı Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA) tarafından karşılanmaktaydı. Çeltiğin müdahale kurumlarınca alımlarında 20 ton asgari alım sınırı uygulanmakta olup, müdahale alımları üretici üye ülkeler arasında her yıl 1 Nisan-31 Temmuz tarihleri arasında gerçekleştirilmekteydi. Ayrıca tüm topluluk bazında çeltik müdahale alımı 75.000 tonla sınırlandırılmıştı. Çizelge 6.9'da 1996/97'den 2005'e kadar uygulanan müdahale alım fiyatları görülmektedir. AB'nin Uruguay Round kapsamında DTÖ'ye sunduğu indirim taahhütleri çerçevesinde müdahale alım fiyatları üç yıl içinde %15 düşerek 1999/00'da 298,35 €/ton olmuştur. 2004 yılı ve sonrası için ise yaklaşık %50 düşerek 150 €/ton'a kadar gerilemiştir.

Çizelge 6.9. AB'nin çeltik müdahale alım fiyatları

Çeltik müdahale fiyatı (€/ton)	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00-2003/04 yılları arası	2004/05-+
	351,00	333,45	315,90	298,35	150,00

Kaynak: <http://agritrade.cta.int/en/Commodities/Rice-sector/Executive-brief>, 11.05.2009;

Europa, <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l11079.htm>, 11.05.2009

Müdahale alımı ile ilgili tüm bu uygulamaların 1234/2007 sayılı yönetmeliğin 19. Maddesi ile “referans fiyat” uygulamasına dönüşeceği hükme bağlanmıştır. Referans fiyatlar tüzüğün 8. Maddesinin 1(b) paragrafında belirlenmiştir. Bu paragrafta standart kalitedeki çeltiğin müdahale fiyatının 150 €/ton olması öngörülmüş ve tüzüğün 12. maddesi ile 1 Nisan-31 Temmuz dönemi arasında gerçekleştirilecek müdahale alımlarının miktarına daha önce olduğu gibi 75.000 ton limiti getirilmiştir. Ancak 1234/2007 sayılı yönetmelikte, 31 Ocak 2009 tarihli AB Resmi Gazetesinde yayımlanan 72/2009 sayılı tüzükle bir takım değişiklikler yapılmıştır (OJ L, 2009a). Buna göre çeltik müdahale alım kotası 75.000 ton'dan sıfıra düşürülmüştür ve 1 Eylül (2009)'da başlayan pazarlama dönemi ile birlikte müdahale alımlarının tamamen son bulacağı hükme bağlanmıştır (OJ L, 2009a).

6.2.3. Pirince Özel Ödeme

Bu ödeme, AB mevzuatında çeltik üreticilerine yönelik ayrı bir destek mekanizmasını oluşturup, 2003 yılından bu yana uygulanan sistemi daha da sadeleştiren ve 31 Ocak 2009 tarihli AB Resmi Gazetesinde yayımlanarak 73/2009 sayılı yönetmelikle yürürlüğe giren bir uygulamadır (Yazılı görüşme A. Atay, 2009). Bu uygulamayla, pirinç üreticileri için pirince özel ödeme yapılmaktadır. Bu destek, çiftçilere yetiştirdikleri çeltiğin arazi büyüklüğüne göre verilmektedir. Çeltik arazisinin hektarı başına verilen yardım oranları, çeltik yetiştiren üye ülkeler arasında farklılık (126,075 €/ha ile 563,25 €/ha arasında) göstermektedir. Ayrıca bu tüzükle yardımın yapılacağı temel alanlar da belirlenmiştir. Konsey'in 73/2009 sayılı yönetmeliğinin 74. ve 75. maddelerinde ülkelere göre verilecek olan yardım miktarları ve yardımı kapsayan temel alanlar Çizelge 6.10'da görülmektedir. Kural olarak yardım başvurularındaki toplam alan söz konusu tüzükle belirlenen temel alanları aşarsa, çiftçilere verilen yardım oranları aşma oranları ile doğru orantılı şekilde azaltılmaktadır. Örneğin Bulgaristan için yardım başvurusuna konu olan çeltik arazisi alanı toplamının yönetmelikle belirlenen 4.166 hektarın iki katına çıkması durumunda hektar başına verilecek 345,255 €'luk yardım yarıya inerek 172,63 €/ha olacaktır (OJ L, 2009b).

Çizelge 6.10. AB ülkelerinde pirince verilen özel yardımlar ve esas alınan temel alanlar

Üye ülkeler	Yardım Miktarı (€/ha)	Yardım Yapılacak Temel Alan (ha)	Oran (%)
Bulgaristan	345,255	4.166	1,04
Yunanistan	561,00	20.333	5,07
İspanya	476,25	104.973	26,20
Fransa			
*Kıta Avrupa'sındaki alanlar için	411,75	19.050	4,75
*Fransız Guyanası için	563,25	4.190	1,05
İtalya	453,00	219.588	54,80
Macaristan	232,50	3.222	0,80
Portekiz	453,75	24.667	6,16
Romanya	126,075	500	0,12
Toplam		400.689	100,00

Kaynak : (OJ L, 2009b)

Ödemenin esas alındığı temel alanların belirlenmesinde, genel olarak ülkelerin çeltik üretim alanları dikkate alınmıştır. Söz konusu yönetmelikte, yardımın 2009, 2010 ve 2011 yılları için uygulanacağı ve yardımın en geç 2012'den sonra tek ödeme sistemi kapsamına alınacağı belirtilmektedir (OJ L, 2009b). Türkiye'nin AB'ye üye olması durumunda, üretim alanı göz önüne alındığında yaklaşık 90.000 hektarlık bir alan için pirinç ödemesi yapılacağı öngörülebilmektedir.

6.2.4. Tek Ödeme Planı

AB'nin 26 Haziran 2003 tarihli Lüksemburg Anlaşması ile kabul edilen OTP'ndeki yeni reform, yeni bir tarımsal destekleme mantığını beraberinde getirmiştir. Bu destekleme yönteminde temel amaç, çiftçilere daha istikrarlı bir gelir garanti etmektir. Çiftçilerin eşit miktarda yardım alacakları için piyasa bilgileri dahilinde ne üretmek istediklerine karar verebilecekleri ve bu sayede talebe yönelik üretime yönelecekleri belirtilmektedir. Piyasa talebine yönelik üretimi ve geleceğe dönük plan yapmayı teşvik eden Tek Çiftlik Ödemesi ile üretimden bağımsız bir ödeme sistemi, üye ülkelere tarımsal üretimde bir süreklilik kazandırması ve üretimle destekler arası bağlantının daha da azaltılması yoluyla DTÖ Tarım Anlaşmasına tam uyum hedef alınmaktadır (http://ec.europa.eu/agriculture/markets/sfp/index_en.htm, 11.05.2009).

Tek Çiftlik Ödemesi Sisteminde prensip olarak, tam üretimden bağımsızlık benimsenmiştir. Halihazırdaki bütün doğrudan yardım planları, 2014 yılından itibaren yerini yeni üyeler de dahil olmak üzere bütün AB ülkeleri için Tek Çiftlik Ödemesine bırakacağı belirtilmektedir (Şahin ve Berk, 2008).

Bu ödeme sistemi ile çiftçilerin önceki yıllarda yararlanmış oldukları doğrudan ödemelerin bir ortalamasının alınması sonucunda hesaplanan referans miktar ile diğer bilgileri esas almaktadır. Hesaplama sonucunda çıkan meblağ başvuran çiftçilere, üretim yapıp yapmadıklarına bakılmaksızın ödenmektedir (Yazılı görüşme A.Atay, 2009).

6.2.5. İhracat ve İthalat Lisansı

Topluluk piyasasında yapılacak ithalatlar, 1234/2007 sayılı yönetmeliğin 130. maddesi uyarınca ithalat lisansı beyanına tabidir. Lisansların geçerlilik süresi çeltik ve pirinç için 2 aydır. Topluluk dışına yapılacak ihracatlar da aynı tüzüğün 161. maddesi uyarınca ithalatta olduğu gibi lisansa tabidir. İhracat lisanslarının geçerlilik süresi ise çeltik ve pirinç için 4 aydır (TKB, 2006). Kırık pirinç için ithalat lisansında 3 ay, ihracat lisansında 30 gün daha ek süre verilebilmektedir. İhracat lisansında kırık pirince destek olmadığı sürece bir otuz gün daha ek süre verilmektedir (<http://www.abgs.gov.tr/>, 15.05.2009).

6.2.6. Standart Uygulaması

Çeltiğe ilişkin standart kalite 1234/2007 sayılı tüzüğün Ek IV'ünde (ANNEX IV) belirlenmiştir. Ek IV'e göre standart kalitedeki çeltiğin kokusuz olmasının yanı sıra maksimum rutubet oranının %13 olması gerektiği, bütün çeşitler için işlenmiş pirinç randıman oranının %63 olması (%3 tolerans ile) gerektiği belirtilmektedir. Çizelge 6.11'de ise AB'de hasarlı tane sınırlarını belirtir kalite standartları görülmektedir.

Çizelge 6.11. AB'de çeltik için kalite standartları

Hasar Çeşidi	Sınır (En fazla %)
CN Kodu 1006 10 27 - 1006 10 98 olan ürünler için tebeşirli tane	%1,5
CN Kodu 1006 10 27 - 1006 10 98 dışında olan ürünler için tebeşirli tane	%2
Kırmızı çizgili tane	%1
Benekli tane	%0,5
Lekeli tane	%0,25
Sarı tane	%0,02
Amber tane	%0,05

Kaynak : OJ L, 2007

Çizelge 6.11'e göre CN Kodu 1006 10 27 ve 1006 10 98 olan ürünler için en fazla %1,5, CN Kodu 1006 10 27 ve 1006 10 98 dışında olan ürünler için ise en fazla %2 oranında tebeşirli taneye müsaade edilmektedir. Bununla birlikte pazarlanacak üründe en fazla %1 kırmızı çizikli tane, %0,5 benekli tane, %0,25 lekeli tane, %0,02 sarı tane ve %0,05 oranında da amber tane bulunması standardı aranmaktadır.

6.2.7. Gümrük Vergileri

Gümrük vergileri 1234/2007 sayılı tüzüğün 137, 138, 139 ve 140. maddelerinde ele alınmış olup, Çizelge 6.12'de çeşitli çeltik türleri için uygulanan gümrük vergisi oranları görülmektedir.

Çizelge 6.12. AB'de çeltiğe uygulanan gümrük vergisi oranları

Ürün Çeşidi	Koşul	Gümrük Vergisi Oranı (€/ton)
Basmati pirinç	–	0
Kırık pirinç	–	65
Kavuzlu pirinç	- Bir önceki pazarlama döneminde ithalatın 449.678 tonluk referans ithalat rakamının %15 eksiğine ulaşmadığı veya ilk altı aylık ithalatın bu referans rakamın yarısının %15 eksiğine ulaşmadığı durumlar	30
	- Bir önceki pazarlama döneminde ithalatın 449.678 tonluk referans ithalat rakamının %15 eksiğini aştığı ancak %15 fazlasını aşmadığı durumlarda veya ilk altı aylık ithalatın bu referans rakamın yarısının %15 eksiğini aşmış ancak %15 fazlasını aşmamış olduğu haller	42,5
	- Bir önceki pazarlama döneminde ithalatın 449.678 tonluk referans ithalat rakamını %15 aştığında veya ilk altı aylık ithalatın bu referans rakamın yarısını %15 aştığı haller	65
Değirmenlenmiş pirinç	- Bir önceki pazarlama döneminde yarı ve tam değirmenlenmiş pirincin ithalatı 387.743 tonu veya ilk altı aylık ithalat 182.239 tonu aştığı haller	175
	- Bir önceki pazarlama döneminde yarı ve tam değirmenlenmiş pirincin ithalatı 387.743 tonu veya ilk altı aylık ithalat 182.239 tonu aşmadığı haller	145

Kaynak : OJ L, 2007

Kavuzlu pirinç için ithalat vergisi, bir önceki pazarlama dönemine bağlı olarak veya pazarlama döneminin ilk 6 ayı süresince her altı ayda bir Komisyon tarafından belirlenmektedir. Üç olası vergi seviyesi söz konusu olup, bunlar 65 €/ton, 42,5 €/ton, 30 €/ton'dur. Diğerlerinden farklı olarak basmati pirinci için vergi uygulanmamaktadır. Değirmenlenmiş pirinç vergi miktarı 145 €/ton olarak belirlenmiştir. Kırık pirinç ise 65 €/ton'luk gümrük vergisi uygulanmaktadır.

6.2.8. İhracat İadesi ve Vergisi

Dünya fiyatları Topluluk fiyatından düşük olduğu takdirde, ihracat geri ödemesi yoluyla ihracatçılar FEOGA fonundan desteklenmektedir. İhracat geri ödemelerinde AB'nin DTÖ'ye taahhüt ettiği limitler gözetilmektedir. DTÖ'nün bu konuda 133.400 ton ve 36,8 milyon €'luk bir kısıtlaması söz konusudur.

Dünya fiyatlarının Topluluk fiyatından yüksek olması durumunda ise aradaki fark, ihracatçıdan vergi olarak alınmakta ve FEOGA adına gelir kaydedilmektedir. İhracat iadeleri Komisyon tarafından belirlenmektedir. Komisyon ihracat iadelerini belirlerken, işletmeciler arasında ayırım gözetmemeyi, bütçe kısıtlarını ve iç pazarın korunmasını göz önüne alınmaktadır. Pirinç piyasa dengesinin bozulmaması göz önüne alınarak dünya fiyatları ile topluluk fiyatları arasındaki fark üreticiye ödenmektedir. İadeler verileceği yere göre farklılık gösterebilmektedir (<http://www.abgs.gov.tr/>, 15.05.2009).

6.2.9. Tercihli Ticaret Anlaşmaları

Avrupa Birliği, Afrika, Karayip, Pasifik Ülkeleri (ACP)/Denizaşırı ülkeler (OCT), DTÖ üyesi ülkeler, Bangladeş, Mısır ve Avrupa İş Birliği (EBA) ülkeleri ile yaptığı tercihli ticaret anlaşmaları neticesinde çeşitli ayrıcalıklar tanımaktadır. Çizelge 20'den anlaşılacağı gibi her ülke ve pirinç çeşidine göre belirlenen kota miktarları için belirli oranlarda vergi indirimine gidilmektedir. Tercihli ticaret anlaşması yapılan Bangladeş dışındaki ülkelerde de bazı pirinç türleri için %0 vergi uygulaması söz

konusudur (Çizelge 6.13). Üyelik durumunda Türkiye çeltik ve pirinç ithalatında bu ayrıcalıkları tercihli ticaret anlaşması yapılan ülkelere vermek durumunda kalacaktır.

Çizelge 6.13. AB'nin Tercihli Ticaret Anlaşmaları

Ülke	Yönetmelik	Kota	İthalat Tarifesi
ACP/OCT	638/2003	ACP: 125.000 kahverengi pirinç 20.000 kırık pirince eşdeğer OCT: 35000 Kahverengi pirine eşdeğer	-%65 (Belirlenen miktarlarda) 0 vergi OCT
GATT	327/98	63.000 Öğütülmüş 20.000 Kahverengi 80.000 Broken	0 vergi 88 €/ton -28 €/ton
Bangladeş	862/91	4000 kahverengi pirince eşdeğer	-%50 (Belirlenen miktarlarda)
Mısır	196/97 955/2005	Bütün türler için 32.000 Bütün türler için 5.605	- %25 0 vergi
EBA	1401/2002	2005/2006 için 4.402	0 vergi

Kaynak : ABGS, 2009.

6.3. Türkiye'nin AB Çeltik Ortak Piyasa Düzenine Uyum Çalışmaları

AB Ortak Piyasa Düzenine uyumla ilgili olarak mevzuat çalışmaları ve kurumsal çalışmalar yürütülmektedir. AB mevzuat uyum çalışmaları 24.07.2003 tarih, 25178 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı" çerçevesinde TMO'nun koordinatörlüğünde yürütülmektedir (Resmi Gazete, 2003). Bu programda TMO'nun AB mevzuatına uyumlu hububat ve çeltik uygulama yönetmeliklerini hazırlaması ve hububat, çeltik veya bütün ürün gruplarına yönelik olarak Müdahale Kuruluşu yapısına dönüştürülmesi öngörülmektedir. Bu programın akabinde 17.04.2007 tarihinde açıklanan "Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programı (2007–2013)" ve 28.10.2007 tarih 26684 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2008 Programında "Rekabet Gücünün Arttırılması" amacıyla Hububat ve Çeltik Alım Satımına İlişkin Yönetmeliklerin 2008 yılında çıkarılması hükmünü bulunmaktadır. Bu sebeple, TMO 24.1.2008 tarih ve 2/16–6 sayılı Yönetim Kurulu Kararı ile 01.06.2009 tarihinden

itibaren yürürlüğe girmek üzere Çeltik Alım ve Çeltik/Pirinç Satış Esaslarına İlişkin Uygulama Yönetmeliğini kabul etmiştir. Daha sonra bu yönetmelikte gerek AB mevzuatında yapılan değişiklikler gerekse geçiş dönemlerinde uygulamanın kolaylaştırılması açısından bir takım değişiklikler yapılmış ve yapılan değişiklikler 21.02.2009 tarih, 4/29-1 sayılı Yönetim Kurulu Kararınca kabul edilmiştir (www.tmo.gov.tr, 12.05.2009).

Çeltikle ilgili olarak Ulusal Programda yer alan AB mevzuatı şu şekildedir (TKB, 2006):

- Çeltik Ortak Piyasa Düzenine ilişkin 22 Aralık 1995 tarih ve (EC) 3072/95 Sayılı Konsey Tüzüğü
- Çeltik ürünü müdahale alım merkezlerinin tespitine ilişkin 14 Mart 2000 tarih ve (EC) 549/2000 Sayılı Komisyon Tüzüğü
- Pirincin standart kalitelerinin tayinine ilişkin 22 Aralık 1995 tarihli (EC) 3073/95 Sayılı Konsey Tüzüğü
- Müdahale Kuruluşları tarafından alınacak çeltiğin teslimine, gerçek miktarın tespitine ve uygulanacak fiyat artış ve indirimlerine ilişkin kuralları belirleyen 30 Mart 1998 tarih ve (EC) 708/98 sayılı Komisyon Tüzüğü
- Müdahale Kuruluşlarının elindeki çeltiğin elden çıkarılma prosedürlerini ve koşullarını belirleyen 11 Ocak 1991 tarih ve (EEC) 75/91 sayılı Komisyon Tüzüğü
- Müdahale Kuruluşlarının elindeki pirincin gıda yardımı olarak tedarik edilmek üzere satın alınmasında uygulanan detaylı kuralları belirleyen (EEC) 2351/91 Komisyon Tüzüğü

TMO, yukarıda maddeler halinde belirtilen AB mevzuatını göz önüne alarak gerçekleştirdiği çalışmalar sonucunda Çeltik Uygulama Yönetmelik Taslağını hazırlamış, daha sonra AB mevzuatındaki bir takım değişiklikler ve uyumun kolaylaştırılması doğrultusunda düzenlemeler yapılmış ve 01.06.2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye’de içinde bulunulan hasat döneminde üretilmiş olması kaydıyla, çeltik alım dönemleri Çizelge 6.14’deki şekilde belirlenmiştir.

Çizelge 6.14. Çeltik alım dönemleri

Alım Dönemleri	Üretici, üretici birlikleri ve kooperatifler	Tüccar ve Şirketler
2009/10-2012/13	1 Ekim - 31 Temmuz	1 Mayıs - 31 Temmuz
2013/14	15 Ekim - 31 Temmuz	1 Mayıs - 31 Temmuz
2014/15	1 Kasım - 31 Temmuz	1 Mayıs - 31 Temmuz
2015/16	1 Aralık - 31 Temmuz	1 Mayıs - 31 Temmuz
2016/17	1 Ocak - 31 Temmuz	1 Mayıs - 31 Temmuz
2017/18'den itibaren	1 Nisan - 31 Temmuz	1 Nisan - 31 Temmuz

Kaynak : www.tmo.gov.tr, 12.05.2009

Müdahale alımlarının sadece üreticilerden ve kooperatiflerden değil, AB'deki gibi tüccar ve şirketlerden de yapılabilecek olması sayesinde, özel sektörün hububat ve çeltik alımında ve ticaretinde daha etkin rol üstlenmesine ve bu konuya kaynak aktarmasının sağlanmasına çalışılmıştır. Ayrıca, hububat ve çeltik müdahale dönemi başlangıç tarihlerinin AB'ye uyumlu olacak şekilde kademeli olarak hasat döneminin sonuna doğru çekilmesi sonucunda çiftçilerin serbest piyasada mallarını satmaya çalışması ile birlikte üretici birlikleri kurmaya yönelecekleri düşünülmüş, dolayısıyla devlete son aşamada pazarlanamayan malın gelmesi sağlanarak devletin gereksiz kamu finansman yükü altına girmemesi amaçlanmıştır (TKB, 2006).

Tüccar ve şirketlerden yapılacak çeltik alımlarında asgari alım miktarı AB müdahale alımlarında uygulanan asgari miktara uyumlu olarak tüm dönemler için 20 ton olarak belirlenmiş, üreticiler için ise minimum alım tonajına daha yumuşak bir geçiş sağlamak amacıyla asgari alım miktarları kademeli şekilde belirlenmiştir⁴ (Çizelge 6.15).

⁴ AB'de müdahale alımı uygulaması sonlandırıldığından minimum alım kotası sıfırlanmıştır.

Çizelge 6.15. Çeltikte asgari kabul miktarı

Alım Dönemi	Asgari Alım Miktarı (ton)
2009/2010-2011/2012	3
2012/2013-2013/2014	5
2014/2015-2015/2016	10
2016/2017	15
2017/18 ve sonrası	20

Söz konusu yönetmelik ile AB standartlarına uygun alım yapılması için minimum alım kriterleri belirlenmiş ve bu sayede hem üreticinin ürününün gerçek niteliğine uygun olarak değerlendirilmesi, hem de kalite açısından homojen depolama yapılması suretiyle pazarlama kolaylığının sağlanması amaçlanmıştır. Bununla birlikte, belirtilen kalite standartlarından daha düşük kalitede olan ürünlere fiyat indirimi ve yüksek olan ürünlere fiyat artışı uygulamasıyla çiftçilerin emeğinin daha iyi değerlendirilmesi, kaliteli üretimin teşvik edilmesi ve piyasa taleplerini daha kolay karşılayan bir depolama sisteminin sağlanması amaçlanmaktadır.

Kapalı deposu bulunmayan ve yeterli teknik donanıma sahip olmayan müdahale merkezleri dışında alım yapılmaması ve böylelikle depo kayıplarının önlenmesi amacıyla, çeltik için faaliyet gösterecek işyerleri için işyerinin faaliyet gösterdiği yerde üretim fazlasının olması, depolama tesisinin ve teknik ekipmanlarının olması, taşıma açısından da elverişli bir konumda olması gibi çeşitli koşullar getirilmiştir.

Tüccarlar ve şirketler için 2009/10 dönemi itibariyle TMO'ya ürün satmak için başvuru formu doldurmaları gerektiği belirlenmiş, bu durum üreticiler için 2015/16 dönemine kadar kaydırılmıştır. Bu dönem itibariyle kooperatif ve üretici birlikleri ile birlikte üreticiler de başvuru formu ile tekliflerini verecekler ve ancak teklifin kabul edilmesi durumunda ürünlerini satabileceklerdir. Bu sistem ile üreticilerin Çiftçi Kayıt Sistemine (ÇKS) üye olup olunmadığı kontrol edileceğinden, bu sayede çiftçilerin kayıt altına alınmasının teşvik edilmesi ile birlikte planlı üretimin sağlanması yolunda da önemli adımlar atılacağı düşünülmektedir.

Alım ödemeleri, çiftçinin analiz sonucuna göre bildirilen fiyatı kabul etmesi durumunda, AB'ye benzer şekilde, teslimatı müteakip 32-37. günde yapılacaktır. Bu

sayede, üreticinin emeğinin karşılığını zamanında almış olması sağlanacaktır. Bu konunun üretimin devamlılığı açısından önem teşkil ettiği düşünülmektedir.

Yurtiçi ve yurtdışı satışlarının, AB müdahale kurumlarında olduğu gibi, depo teslimi bazında yapılması ve 2017/18 döneminden sonra yurtiçi satışların yalnızca ihale yoluyla yapılacağı karara bağlanmıştır. Böylelikle iç ve dış satışlarda da özel sektörün daha etkin hale getirilmesi amaçlanmıştır.

Kurumsal uyum çalışmaları ile ilgili olarak ise Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 2006 yılı Ulusal Plan hazırlık çalışmaları kapsamında Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'ne ilettiği 19.06.2006 tarih, 2276 sayılı yazısı ile; AB Ortak Piyasa Düzenleri ile ilgili kurumsal yapılanmaya ilişkin olarak, TMO'nun yeniden yapılandırılarak tüm tarım ürünlerinin piyasalarını regüle etmek amacıyla müdahale alımlarından ve ihracat geri ödemelerinden sorumlu "Tarım Ürünleri Piyasası Ödeme Ajansı (TPA)" şeklinde AB benzeri ödeme kurumu olarak yer alması hakkındaki mutabakat kararını bildirmiştir (www.tmo.gov.tr, 12.05.2009).

Kamuoyuna 17.04.2007 tarihinde açıklanan "Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programı"nda, 2009–2013 döneminde TPA'nın kurulması konusunda yasal düzenlemelerin çıkartılması yarar görülen konular arasında belirtilmektedir. Bununla birlikte, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın 2008–2012 Eylem Planında, 24 aylık bir projeye TMO'nun TPA olarak yapılandırılması amacıyla bir kanun tasarisının hazırlanması öngörülmekte olup, bu konudaki çalışmalar halen devam ettirilmektedir (www.tmo.gov.tr, 12.05.2009).

7. SAMSUN'UN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Bu bölümde araştırma bölgesi olarak seçilen Samsun ilinin genel ekonomik yapısı ve tarımsal yapısı ortaya konularak, üretim durumu incelenmiştir. Böylelikle Samsun ilinin sosyo-ekonomik yapısı hakkında özet bilgi vererek Samsun ilinin tarım açısından önemini ve çeltik üretiminin diğer ürünler içerisindeki payının vurgulanması amaçlanmıştır.

7.1. Genel Ekonomik Yapı

Karadeniz sahil şeridinin orta bölümünde Yeşilırmak ve Kızılırmak nehirlerinin Karadeniz'e döküldükleri deltalar arasında yer alan Samsun ili, 9,083 km²'lik bir yüz ölçüme sahiptir. Kuzeyinde Karadeniz'in yer aldığı Samsun ilinin doğusunda Ordu, batısında Sinop, güneyinde Tokat ve Amasya, Güney batısında ise Çorum İlleri bulunmaktadır (<http://www.samsun.gov.tr>, 10.07.2009).

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi 2008 yılı verilerine göre Samsun ilinin toplam nüfusu 1.233.677 kişidir. Bu nüfusun %63'ü şehirde, %37'si ise köyde ikamet etmektedir (<http://www.tuik.gov.tr>, 10.07.2009).

Samsun'un iklimi, sahilde ve iç kesimlerde değişiklik arz etmektedir. Sahil şeridinde tipik bir Akdeniz iklimi hüküm sürmesine rağmen, iç kesimlerde dağların etkisiyle kara iklimi hakimdir. Genellikle yaz mevsiminde aşırı sıcaklar olmasına rağmen, deniz suyu buharlaşması ve çevredeki baraj göllerinin çokluğu sebebiyle nem oranı oldukça yüksektir. Ortalama sıcaklık 14,25°C, ortalama yağış miktarı ise 671,8 mm'dir (<http://www.dmi.gov.tr>, 10.07.2009).

Kişi başına düşen GSYİH bakımından Samsun, Türkiye ortalamasının altında olup, 2001 yılında 1.680 bin YTL olan kişi başına GSYİH ile 81 il içinde 37. sıradadır (<http://www.tuik.gov.tr>, 10.07.2009). 2000 yılı verilerine göre GSYİH'nın %22,6'sı tarım sektöründen, %18,2'si sanayi sektöründen ve %59,2'si hizmetler sektöründen elde edilmiştir. İlin ekonomik yapısını oluşturan sektörlerin başında tarım gelmekte olup, Türkiye'de üretilen tarımsal ürünlerin %2,7'si Samsun'da üretilmektedir (Başarı, 2008).

Türkiye'nin 2008 yılı itibariyle gerçekleştirdiği ihracatın %0,33'ü ve ithalatın %0,39'u Samsun ilinden yapılmıştır (<http://www.tuik.gov.tr>, 10.07.2009). 2004 yılı

verilerine göre Samsun ilinden gerçekleştirilen ihracatın %52'lik kısmı tarım ve ormancılık, %48'i ise imalat sektörü kökenlidir. İthalatın ise %51'i imalat, %20'si madencilik, %13'ü tarım ve ormancılık, %14'ü ise diğer sektörler kaynaklıdır (Başarı, 2008).

2001 yılı tarım sayımına göre Samsun ilinde istihdamın %63,4'ü tarım, %26'sı hizmetler, %6,9'u sanayi ve %3,7'si inşaat sektöründe olup, 1980-2000 döneminde tarım sektöründe istihdam edilenlerin payı sürekli olarak azalmıştır. Tarım sektöründen sonra toplam istihdam içinde en yüksek paya sahip olan hizmet sektörünün payı aynı dönemde sürekli bir artış göstermiştir. İnşaat sektöründe istihdam edilenlerin oranında yavaş bir artış görülürken sanayi sektörünün oranında önemli bir değişim olmamıştır. 1980-2000 döneminde hizmet, inşaat ve sanayi sektörlerinde istihdam edilen nüfus sırasıyla % 90,2 , % 25,7 ve % 3,8 oranında artarken, tarım sektöründe istihdam edilen nüfus % 8,1 oranında azalmıştır (<http://www.samsun.gov.tr>, 10.07.2009).

7.2. Tarımsal Yapı ve Üretim Durumu

7.2.1. Arazi Varlığı ve Kullanımı

Samsun'un toplam arazi varlığı yaklaşık 958 bin hektar olup, arazi varlığının %47,5'i tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Toplam arazinin %37,4'ü orman ve fundalık, %11,6'sı tarım dışı arazi ve %3,5'i çayır ve mera alanıdır (Çizelge 7.1).

Çizelge 7.1. Samsun ilinin arazi varlığı ve dağılımı

Arazi Kullanım Özelliği	Alan (ha)	Payı (%)
İşlenebilir Arazi	455.324	47.5
Çayır-Mer'a Arazisi	33.721	3,5
Orman ve Fundalık Arazi	358.107	37,4
Tarım Dışı Arazi	110.748	11,6
Toplam	957.900	100.00

Kaynak : <http://www.samsun.gov.tr>, 10.07.2009; Samsun Tarım İl Müdürlüğünden

Toplam tarım arazisinin ise %68,14'ü tarla arazisi, nadas ve kavaklık arazi, %20,06'sı meyvelik, %6,29'u sebzelik, %5,51'i ise tarıma elverişli olup kullanılmayan araziden oluşmaktadır (Çizelge 7.2).

Çizelge 7.2. Tarım arazisi üretim alanının kullanım durumuna göre dağılımı

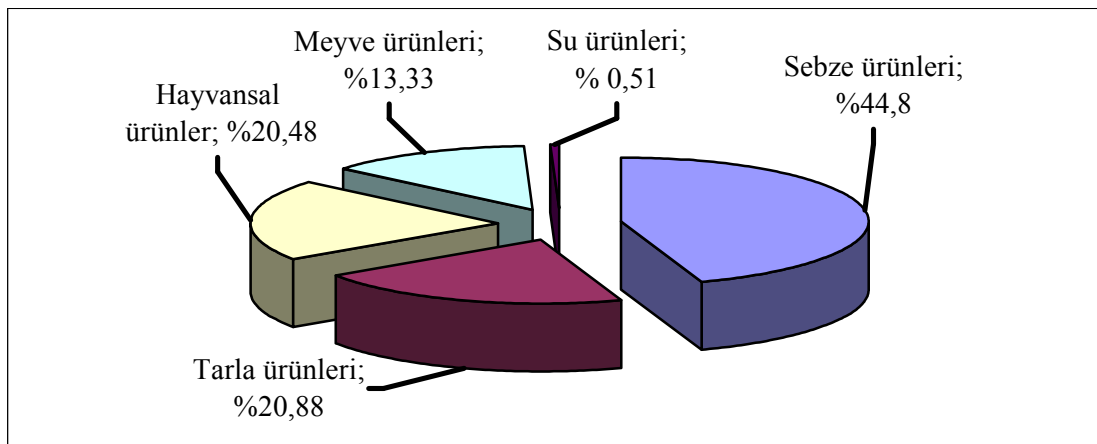
Arazinin kullanım Şekli	Alanı (Ha)	Payı (%)
Tarla, nadas, kavaklık	310.115	68,14
Meyvecilik	91.335	20,06
Sebze ürünleri	28.645	6,29
Tarıma elverişli olup kullanılmayan arazi	25.092	5,51
Toplam	455.324	100

Kaynak : <http://www.samsun.gov.tr>, 10.07.2009; Samsun Tarım İl Müdürlüğünden

Sulanabilen tarım alanları toplam tarım alanlarının %24.3'ünü teşkil etmekte olup, bu alan 110.751 ha'dır. Sulanamayan tarım alanları toplam tarım alanlarının %75.7'sini oluşturmaktadır olup, bu alan yaklaşık 344.573 ha'dır. Sulamaya açılması planlanan arazi miktarı 143.048 ha'dır (<http://www.samsuntarim.gov.tr/>, 10.07.2009).

Samsun'da 2001 yılı Genel Tarım Sayımına göre toplam tarım işletmesi sayısı 86.382 adet, ortalama tarım işletmesi büyüklüğü ise yaklaşık 44 da'dır.

İlde 2006 yılında tarım sektöründen yaklaşık 2 milyar TL'lik bir üretim değeri sağlanmıştır (Başarır, 2008). Toplam tarımsal gelirler içerisinde sebze ürünlerinin payı %44,80, tarla ürünlerinin payı %20,88, hayvansal ürünlerin payı %20,48, meyve ürünlerinin payı %13,33, su ürünlerinin payı ise %0,51'dir (Şekil 7.1).

Şekil 7.1. Samsun ilinde ürünlerin tarımsal gelir içindeki payları

Kaynak: <http://www.samsuntarim.gov.tr/>, 10.07.2009

7.2.3. Bitkisel Ürünler Ekim Alanı, Üretim ve Verim Durumu

Samsun ilinde en geniş ekim alanına sahip ürünler buğday, dane mısır ve fiğ olup, bu ürünlerin ekim alanlarının toplam ekim alanına oranları sırasıyla %44,36, %11,59 ve %10,12'dir. Samsun ili tarımı açısından ekim alanı büyüklüğü bakımından diğer önemli ürünler; silaj mısır (%5,6), kuru fasulye (%4,87), tütün (%3,93), şekerpancarı (%3,56), çeltik (%3,2) ve ayçiçeği (%2,87)'dir (Çizelge 7.3). Samsun ilinde 9 ilçede çeltik ekimi yapılmakta olup, özellikle Terme, Bafra, Alaçam, Çarşamba ve Tekkeköy ilçelerinde yoğunlaşmıştır. İlde 2006 yılında 10.091 ha alanda çeltik yetiştirilmiş ve 80.607 ton çeltik üretilmiştir.

Çizelge 7.3. Önemli ürünlerin 2006 yılı ekiliş alanları ve yıllık üretim miktarları

Çeşidi	Ekim Alanı (ha)	Ekim Yüzdesi	Yıllık Üretim (ton)	Verim (ton/ha)
Buğday	139.825	44,36	459.177	3,28
Mısır(dane)	36.521	11,59	205.037	5,61
Fiğ (ot)	31.904	10,12	195.036	6,11
Silaj Mısır	15.945	5,06	387.905	24,33
Kuru fasulye	15.340	4,87	9.336	0,61
Tütün	12.400	3,93	11.930	0,96
Şeker Pancarı	11.228	3,56	487.365	43,41
Çeltik	10.091	3,2	80.607	7,99
Ayçiçeği	9.045	2,87	24.050	2,66
Diğerleri	32.873	10,44	162.446	
Toplam	315.172	100	2.022.889	

Kaynak : <http://samsun.gov.tr>, 10.07.2009; Samsun Tarım İl Müdürlüğünden

7.2.4. Hayvan Varlığı

Samsun ilinde Büyükbaş hayvan sayısı 298.904 baş olup, bunun %11'ini kültür ırkı sığır, %47'sini melez ırkı sığır, %37'sini yerli ırkı sığır, %5'ini de manda oluşturmaktadır. Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılan çiftçi aile sayısı 62.129 tür. Toplam küçükbaş hayvan sayısı 198.389 adet olup, 187.671 adeti koyun ve 10.718 adeti kıl keçisidir. Kümes hayvanı sayısı 1.964.655, kovan sayısı ise 78.133 dür. Kümes hayvancılığı genelde aile işletmesi şeklinde yapılmakta olup, yumurta tavukçuluğu ve broiler et tavukçuluğu kafeslerde yapılmaktadır. İşletmelerin %44'i et tavukçuluğu, %56'sı yumurta tavukçuluğudur (<http://www.samsuntarim.gov.tr>, 10.07.2009).

8. ÇELTİK İŞLETMELERİNE AİT ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde 59 çeltik işletmesiyle yapılan anket çalışması sonucunda elde edilen bilgilerden; incelenen işletmelerin sosyo-kültürel ve yapısal özellikleri, çeltik üretim sistemleri, girdi kullanımı, maliyet ve karlılık durumları, pazarlama ve uygulanan tarımsal politikalardan faydalanabilme durumları ortaya konulmuştur. Bu bölüm, incelenen çeltik işletmeleri ile AB'deki çeltik işletmelerinin karşılaştırılmasına ve Samsun ili çeltik işletmelerinin genel durumunun ortaya konulmasına temel teşkil etmiştir.

8.1. Çeltik Çiftçilerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri

8.1.1. Nüfus Varlığı, Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Durumu

İncelenen çeltik işletmelerinde ortalama aile nüfusu 6,27 olarak tespit edilmiştir. Türkiye geneli 4,5 olan hane halkı ortalaması (<http://www.tuik.gov.tr>, 09.07.2009) incelenen çeltik işletmelerinde daha yüksektir. İncelenen işletmelerdeki nüfusun %50,56'sını erkekler, %49,44'ünü de kadınlar oluşturmaktadır. İncelenen işletmelerdeki aktif nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise %63'tür. Başarır (2008), Samsun ilindeki tarım işletmelerinde yaptığı araştırmada bu orana çok yakın bir oran (%62,01) tespit etmiştir. Zan (2002), Kastamonu İli Tosya İlçesindeki çeltik işletmelerinde yaptığı araştırmada ise ekonomik aktif nüfus oranını çok daha yüksek (%69,42) tespit etmiştir. Erkek nüfusun içindeki iktisaden aktif nüfusun oranı, kadınlara göre daha yüksektir (Çizelge 8.1).

Çizelge 8.1. İncelenen işletmelerdeki nüfus varlığı

		0-14 yaş	15-64 yaş	65-+ yaş	Toplam
Kadın	Miktar	0,93	1,81	0,36	3,1
	Oran (%)	14,83	28,87	5,74	49,44
Erkek	Miktar	0,81	2,14	0,22	3,17
	Oran (%)	12,92	34,13	3,51	50,56
Toplam	Miktar	1,74	3,95	0,58	6,27
	Oran (%)	27,75	63	9,25	100

8.1.2. Nüfusun Eğitim Durumu

Türkiye’de tarım sektöründeki en önemli sorunlardan biri, genel eğitim düzeyinin düşüklüğüdür. Bu konuda yaşanan sorunlar, tarım sektörünün istenen düzeye ulaşmasını engellemektedir. Halen nüfusun önemli bir kısmının istihdam edildiği tarım sektörünün küresel rekabete hazırlanması, ileri tarım teknolojilerinin uygulanması, verim ve kalitenin artırılması, çevre, insan ve hayvan sağlığının korunması konularındaki zorunluluklarının artması nedeniyle eğitimin önemini giderek artırmaktadır.

Çizelge 8.2. İncelenen çeltik işletmelerinin sahiplerinin eğitim durumu

Eğitim süresi (yıl)	İşletme sayısı (adet)	Oran (%)
0	1	1,7
5	32	54,2
8	12	20,4
11	14	23,7
Toplam	59	100,0

İncelenen çeltik işletmelerinin sahiplerinin yarısından fazlası (%54,2) ilk okul mezunudur. Orta okul mezunları %20,4’lük bir kısmı oluşturmaktayken, bunu %23,7 ile lise mezunları takip etmektedir. Hiç eğitim almayanların oranı %1,7’dir (Çizelge 8.2). Ortalama eğitim süresi ise 6.88 yıldır. Başarır (2008), aynı İldeki tarım işletmelerindeki nüfusun ortalama eğitim süresini 6,25 olarak tespit edilmiştir. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi 2008 yılı verilerine göre Türkiye geneli eğitim durumuna bakıldığında ise, ilk okul mezunlarının oranı %38 iken, ortaokul mezunlarının oranı %4, lise mezunlarının oranı %16, üniversite mezunlarının oranı %5 olup, herhangi bir okul mezunu olmayanların oranı %29’dur (www.tuik.gov.tr, 07.07.2009). İncelenen işletmeler, Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında, eğitim düzeyinin Türkiye geneline göre biraz daha yüksek olduğu görülmektedir.

8.1.3. Nüfusun İşsizlik Durumu

Araştırmanın yapıldığı dönemde %9,9 olan Türkiye geneli işsizlik oranı (<http://www.tuik.gov.tr>, 11.02.2009), incelenen işletmelerde %7,34 olarak saptanmıştır. Bu oran kadınlarda %3,87, erkeklerde ise %10,28'dir (Çizelge 8.3). Kadınların işsizlik oranının düşük olmasında kırsal kesimdeki aile yapısı nedeniyle kadınların genellikle ev işleri ve özellikle bahçe işlerinde uğraşmalarının etkili olduğu ifade edilebilir. İncelenen çeltik işletmelerindeki erkeklerin işsizlik oranı (%10,28), Türkiye geneli işsizlik oranından (%9.9) yüksektir.

Çizelge 8.3. İncelenen çeltik işletmelerindeki işsizlik durumu

	Kadın	Erkek	Toplam
İktisaden aktif nüfus miktarı	1,81	2,14	3,95
İşsiz nüfus miktarı	0,07	0,22	0,29
İşsizlik oranı (%)	3,87	10,28	7,34

8.1.4. Yabancı İşgücü Kullanımı

Yabancı işgücü, bir tarım işletmesinde hane halkı bireyleri dışında tarımda ücret karşılığı çalışan geçici ve/veya daimi işçilerdir. İncelenen işletmelerin yalnızca %5.08'inde genellikle sulama amacıyla daimi işçi çalıştırmaktadır ve ayda ortalama 589 YTL ücret ödenmektedir. Daimi işçi çalıştıran işletmelerin genelinde çeltik ekim alanı 400 da'dan büyüktür.

İşletmelerin %67.79'u genellikle ekim, keşan, ilaçlama ve gübreleme dönemlerinde geçici işçi çalıştırmakta, %32.21'i ise yalnızca kendi imkanlarıyla çeltik üretimi yapmaktadır. İncelenen işletmelerde geçici işçilere verilen günlük ortalama yevmiye miktarı 35.93 YTL olarak saptanmıştır.

Bir üretim döneminde yabancı iş gücü çalıştıran işletmelerde ortalama toplam yabancı iş gücü masrafı ise 2.450,92 TL olarak tespit edilmiştir.

8.1.5. Çiftçilerin Kredi/Borç Kullanım Durumu

Tarımsal yapı ve üretimin geliştirilmesi, verimliliğin ve kalitenin artırılması amacıyla Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri ve diğer bazı bankalar tarafından tarım sektörüne finansman sağlanmaktadır.

Çizelge 8.4. İncelenen işletmelerdeki kredi kullanım durumu

Kredi alınan yer	Faydalanan üretici oranı (%)	Alınan ortalama kredi miktarı	Alınan toplam kredi miktarı	Kredinin vadesi (ay)	Kredinin faiz oranı (%)
Ziraat Bankası	22	5.135,59	303.000	12	%7-%13,3
Özel Bankalar	20,3	4.483,05	264.500	12	%20-%35
Tarım Kredi Kooperatifleri	13,6	978,01	57.750	8	17,50%
Eş-Dost	3,4	51,02	3.010	12	30%
Tüccar	1,7	50,85	3.000	7	30%

İncelenen çeltik işletmelerinin %47,46'sı hiç kredi kullanmazken, %52,54'ü farklı kaynaklardan kredi temin etmişlerdir. İşletmeler ortalamasına göre temin edilen ortalama kredi miktarı ise 10.699,32 TL'dir. İşletmelerin %22'si Ziraat Bankası, %20,3'ü özel bankalar, %13,6'sı Tarım Kredi Kooperatifi (TKK), %3,4'ü eş dost, %1,7'si de tüccarlardan kredi temin etmişlerdir. Genellikle Ziraat Bankası ve TKK'nın düşük faizli kredi kullanım koşullarını sağlayamayan çiftçiler özel bankalara yönelmektedir. Özel bankaların çiftçilere kredi imkanı sağlamalarının eş-dost ve tüccarlardan borçlanma oranlarını azalttığı ifade edilebilir. Çiftçiler, tüccarlardan ve eş-dosttan yıllık %30 faiz oranıyla borç alırlarken, özel bankalardan aldıkları kredinin faiz oranı ise %20 ile %35 arasında değişmiştir. Ziraat Bankasında 2007/13045 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı kapsamında kullanılan indirimli kredilerin faiz oranı kullanım amacına göre %7 ile %13,13 arasında değişmektedir. TKK'nın %17,5'lik faiz oranı, normal kredi mevzuatı çerçevesinde kullandığı faiz oranı olup, söz konusu Bakanlar Kurulu Kapsamında indirimli kredilerden de faydalanabilmektedir. (Çizelge 8.4). Ziraat Bankası ve TKK tarafından kullanılan bu düşük faizli kredilerden, zorunlu kefil ve ipotek koşulları nedeniyle durumu daha iyi olan işletmeler (%22)

yararlanabilmektedirler. Bu yüzden işletmelerin %20,3'ü ihtiyacı olan krediyi alamadığından, Ziraat Bankası'ndan ve TKK'dan çok daha yüksek oranlarla kredi veren özel bankaları tercih etmek durumunda kalmaktadır.

8.1.6. Çiftçilerin Örgütlenme Düzeyi

Çiftçilerin karşılaştıkları sorunlarının çözümünde örgütlenme önemli rol oynamaktadır. Örgütlenme sayesinde üreticiler mesleki ve ekonomik menfaatlerini daha iyi koruyabilme imkanı bulmaktadırlar. Görüşülen işletme yöneticilerinin %81,4'ünün bir veya birkaç çiftçi örgütüne üyeliği bulunurken, %18,6'sının herhangi bir çiftçi örgütüne üyeliği bulunmamaktadır. Çiftçi örgütlerine göre üyelikler değerlendirildiğinde; işletmelerin %66,1'inin Ziraat Odasına, %42,4'ünün Tarım Kredi Kooperatifine, %6,8'inin Tarımsal Üretici Birliğine, %3,4'ünün Pancar Ekicileri Kooperatifine, %1,7'sinin ise Su Ürünleri Kooperatifine üyelikleri bulunmaktadır. Çiftçi örgütüne üye olanların %2'si denetim kurulu, %6,1'ise yönetim kurulu olmak üzere toplamda %8,1'lik kısmı yönetimde aktif olarak görev almışlardır (Çizelge 8.5).

Çiftçi örgütlerine üye olan işletmelerin %62,07 gibi büyük bir kısmının çiftçi örgütlerinin herhangi bir hizmetinden faydalanamadıkları ortaya konulmuştur. Çiftçi örgütlerinden hizmet alanların ise genellikle girdi ihtiyaçlarını temin ettikleri tespit edilmiştir.

Çizelge 8.5. Üreticilerin örgütlere üyelik durumu

	İşletme sayısı (adet)	Oran (%)
ZO	39	66,1
TKK	25	42,4
TÜB	4	6,8
Pancar Kooperatifi	2	3,4
TSK	2	3,4
Su Ürünleri Kooperatifi	1	1,7
Hiçbiri	11	18,6

8.1.7. Çiftçilerin Sosyal Güvenlik Durumu

İncelenen işletmelerin genelinde çiftçilerin herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kaydının olmasına rağmen, işletmelerin düzenli olarak taksitlerini ödeyemedikleri ve bu kurumlara borçlu oldukları belirlenmiştir.

Çizelge 8.6. İncelenen işletmelerde hane halkının sosyal güvence durumu

Sosyal Güvence	İşletme Yöneticisi		Eşi	
	Sayı (adet)	Oran (%)	Sayı (adet)	Oran (%)
Yok	14,0	23,7	54,0	91,5
SSK	6,0	10,7	2,0	3,4
Bağ-Kur	34,0	57,6	3,0	5,1
Emekli Sandığı	1,0	1,7	-	-
Yeşil kart	4,0	6,8	-	-
Toplam	45,0	76,3	5,0	8,5

İncelenen işletmelerin sahiplerinin %76,3'ü sosyal güvenlik şemsiyesi altında iken, eşlerinin yalnızca %8,5'inin sosyal güvenceye sahiptirler. Eşlerin sadece SSK'lı (%3,4) ve Bağ-Kur'lu (%5,1) oldukları tespit edilmiş olup, işletme yöneticilerinin %10,2'si SSK'lı, %57,6'sı Bağ-Kur'lu, %6,8'i i Yeşil Kart'lı iken, 1,7'si ise Emekli Sandığına tabidir (Çizelge 8.6).

8.1.8. Yayım Hizmetlerinden Faydalanma Durumu

Tarımsal üretimin gerçekleştirilmesinde; birim alandan en fazla ürünün alınması, insan sağlığının göz ardı edilmemesi ve tarımsal sürdürülebilirlik gibi konularda gerekli özenin gösterilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu ise çiftçilere yönelik gerçekleştirilecek yayım çalışmaları ile mümkün olabilecektir. Tarımsal yayım, kırsal kalkınmayı sağlayan en önemli etkenlerden birisidir.

İncelenen işletmelerin bulunduğu bölgede programa bağlı herhangi bir tarımsal yayım çalışması yapılmamış olmakla birlikte, üreticilerin çeşitli kurumların programa bağlı olmayan yayım hizmetlerinden de yeterince yararlanamadıkları belirlenmiştir. Çiftçiler genellikle bilgi alma konusunda Tarım İl veya İlçe Müdürlüklerine başvurmakta (%45,8), bunun haricinde kendi aralarında bilgili çiftçilerden (%10,2) ve üniversitedeki bazı araştırmacılardan (%5,1) bilgi alma yoluna gitmektedirler. Çok az çiftçi (%1,7), bu konuda kooperatif ve ilaç-gübre-tohum bayilerine başvurmaktadır (Çizelge 8.7).

Çizelge 8.7. İncelenen işletmelerin yayım hizmetlerinden faydalanma durumu

Yayım Hizmetlerinden Faydalanılan Yer	Oran (%)
Tarım il veya ilçe müdürlüğü	45,8
Önder Çiftçiler	10,2
Üniversite	5,1
İlaç-gübre-tohum bayii	1,7
Kooperatif	1,7
Özel danışman	0

8.1.9. İşletmelerde Yaşanan ve Olası Göçler

Göç, insan topluluklarının dini, iktisadi, sosyal ve benzer sebeplerle bir yerden başka bir yere gitmesi olarak ifade edilebilir. Türkiye'de en fazla kırdan kentlere göç yaşanmaktadır. İncelenen işletmelerden 2000 yılından itibaren yaşanan göçler değerlendirildiğinde 26 kişinin işletmelerden kentlere göç ettikleri ortaya konmuştur. Göç eden nüfusun araştırmanın yapıldığı yılın nüfusuna oranı %7,03'tür. İşletmelerden göç edenler içinde erkeklerin oranı %69,2, kadınların oranı ise %30,8'dir. Erkeklerin oranının kadınlardan fazla olmasında, kırsal kesimde ailelerin geçimini sağlayan temel unsur olmaları yatmaktadır.

Çizelge 8.8. Köyden kente yaşanan göçlerin nedenleri

Göç Nedeni	Kadın	Erkek
	Oran (%)	Oran (%)
Evlilik	57,1	-
Eğitim	14,3	-
İş bulma	-	75,0
İş bulma umudu	28,6	25,0
Toplam	100,0	100,0

Göç nedenleri sorgulandığında erkeklerin %75'inin iş bulduğundan, %25'inin ise iş bulma umuduyla göç ettikleri belirlenmiştir. Kadınların ise %57,1'i evlilik, 28,6'sı iş bulma umuduyla, %14,3'ü ise eğitim nedeniyle göç etmiştir (Çizelge 8.8). Gerek erkek ve gerekse de kadınlarda iş bulma umuduyla kentlere yapılan göçler, kentlerdeki işsizliği körükleyen temel etkidir. Bununla birlikte orta vadede göç etmeyi düşünenlerin oranı %23,7 gibi çok yüksek bir düzeydedir.

8.1.10. İşletmenin Devri Konusundaki Düşünceler

İncelenen çeltik işletmelerinin sahiplerine işletmelerin devri konusundaki düşünceleri sorulduğunda, çok büyük bir bölümünün (%69,5) işletmeyi erkek çocuklarına, %10,2'si kız ve erkek çocuklarına, %3,4'ü kız çocuğuna, %1,7'si diğer akrabalarına, %6,8'i ise işletmelerini devredecek kimsenin olmadığını belirtmişlerdir (Çizelge 8.9).

Çizelge 8.9. İşletme sahiplerinin işletmenin devri konusundaki düşünceleri

Sizden sonra işletmeyi kime devredeceksiniz ?	İşletme sayısı (adet)	Oran (%)
Fikri yok	5	8,5
Çocukların tamamına	6	10,2
Erkek çocuğa	41	69,5
Kız çocuğa	2	3,4
Diğer akrabaya	1	1,7
Hiç kimse yok	4	6,8
Toplam	59	100,0

8.2. Çeltik İşletmelerinin Yapısal Özellikleri

8.2.1. Arazi Varlığı ve Mülkiyet Yapısı

İncelenen çeltik işletmelerinin ortalama toplam arazi varlığı 142,03 dekadır. Bu arazinin %68,64'ü mülk arazi, %26,83'ü kiraya tutulan arazi, %4,53'ü ise ortağa tutulan araziden oluşmaktadır (Çizelge 8.10). İncelenen işletmelerin ortalama arazi varlığı, 2001 Genel Tarım Sayımına göre belirlenen ülke ortalamasının (61 da) iki katından daha fazladır.

Çizelge 8.10. Mülkiyet şekline göre genel arazi büyüklükleri

Arazinin Mülkiyet Şekli	Miktar (da)	Oran (%)
Mülk arazi	97,49	68,64
Ortağa tutulan arazi	6,44	4,53
Kiraya tutulan arazi	38,10	26,83
Toplam arazi büyüklüğü	142,03	100,00

İncelenen işletmelerin sahip oldukları 142,03 da'lık arazinin %4,6'sı kıraç, %95,4'i de sulanabilir niteliktedir. İşletmelerin araziyi sulamada faydalandığı kaynaklar Çizelge 8.11'den incelendiğinde; en fazla sulama kanalından (%40,7) suyun temin edildiği, bunu sırasıyla artezyen, dere, nehir ve atık suyun takip ettiği anlaşılmaktadır.

Çizelge 8.11. Sulama suyunun temin edilme şekli

Suyun Temin Edildiği Yer	İşletme Sayısı	Oran (%)
Baraj/Gölet	25	42,4
Artezyen	20	33,9
Dere	10	16,9
Nehir	4	6,8
Toplam	59	100,0

8.2.2. Arazi Kullanım ve Üretim Durumu

İncelenen işletmelerin ekim yaptıkları ortalama tarım arazisi miktarı 142 da olup, bu arazinin %52,27'si çeltiğe tahsis edilmiştir. Çeltiği sırasıyla silaj mısır (%9,24), buğday (%6,55), soya (%6,20), fındık (5,94), mısır (%5,62), fiğ (%3,88), kelem (%3,4) ve karpuz (%1,61) takip etmektedir. Bu ürünlerin dışındakiler genellikle işletmelerin öz tüketimlerine yönelik az miktarda yetiştirilmektedir. Buradan üreticilerin arazilerinin yarısından fazlasını çeltik üretimine ayırdıkları, bununla birlikte aile ihtiyacını karşılama ya da hayvancılık faaliyetlerini destekleme amaçlı az miktarda da diğer ürünleri yetiştirdikleri anlaşılmaktadır (Çizelge 8.12).

Çizelge 8.12. Çeltik üreten işletmelerde yetiştirilen ürünler

Ürünler	Ekim alanı (da)	Oran (%)
Çeltik	74,24	52,27
Silaj mısır	13,12	9,24
Buğday	9,31	6,55
Soya	8,81	6,20
Fındık	8,44	5,94
Mısır	7,98	5,62
Fiğ	5,51	3,88
Kelem	4,75	3,34
Karpuz	2,29	1,61
Tütün	0,83	0,58
Kavun	0,61	0,43
Seker pancarı	0,49	0,34
Karnabahar	0,42	0,30
Biber	0,39	0,27
Pırasa	0,31	0,22
Kavak	0,29	0,20
Yulaf	0,24	0,17
Kanola	0,15	0,11
Yeşil fasulye	0,03	0,02
Domates	0,02	0,01
Hıyar	0,02	0,01
Diğer	3,78	2,66
Toplam	142,03	100,00

8.2.3. Hayvan Varlığı

İncelenen işletmelerdeki ortalama hayvan varlığı, büyükbaş hayvan birimi cinsinden 12,6 olarak tespit edilmiştir. Büyük baş hayvan ırkının %32,4'lük kısmını yerli ırklar oluşturmakta olup, bunu %23,5 ile holstain ve %17,6 ile de Jersey Melezi takip etmektedir (Çizelge 8.13).

Çizelge 8.13. Büyükbaş hayvan ırkı

	İşletme Sayısı (adet)	Oran (%)
Yerli	11	32,4
Holstain	8	23,5
Jersey melezi	6	17,6
Jersey	5	14,7
Holstain ve Jersey	2	5,9
Holstain melezi	2	5,9
Toplam	34	100,0

8.3. Çeltik Üretim Sistemi

8.3.1. Münavebe Durumu

Tarım yapılan alanlarda aynı bitkinin aynı tarlaya üst üste ekilmesi toprağın fakirleşmesine ve o bitkinin hastalık ve zararlılarının artmasına neden olmaktadır. Üç yıldan uzun süre çeltik üretimi yapılan arazinin toprağında fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik bozulmalar olmaktadır. Tohum üretimi için çeltik yetiştirilen tarlaların 2 yıl münavebede kalması gerektiği, mahsul üretimi yapılan tarlalarda ise 1 yıllık hatta

sadece kış döneminde kışlık fiğ üretimi yapılarak da münavebe yapılabileceği belirtilmektedir. Bu nedenle, çeltik üretiminde de yüksek verim alabilmek için mutlaka münavebe yapılması gerektiği belirtilmektedir (<http://www.tigem.gov.tr/>, 15.04.2009).

İncelenen çeltik işletmelerinin yarıya yakın bir kısmının (%45,8) aynı arazide beş yıldan uzun süredir çeltik üretimi yaptığı anlaşılmaktadır. İşletmelerin %6,8'i iki yıldır, %22'si üç yıldır, %8,5'i dört yıldır, %16,9'u ise beş yıldır aynı tarlaya üst üste çeltik ekmektedirler (Çizelge 8.14). Çeltik işletmelerinin önemli bölümünün arazide ekim nöbeti (münavebe) uygulamamasının, toprağın yorulması ile birlikte hastalık ve zararlıların artmasında etkili olabileceği söylenebilir.

Çizelge 8.14. Münavebe durumu

Aynı arazide üst üste kaç yıldır çeltik yetiştiriyorsunuz ?	İşletme Sayısı (adet)	Oran (%)
2	4	6,8
3	13	22,0
4	5	8,5
5	10	16,9
5+	27	45,8

İncelenen işletmelerin %38,98'inde çeltiğin ekim nöbetine alındığı belirlenmiş olup, çeltiği bu işletmelerin %26,1'i buğdayla, %21,7'si mısırla, %26'sı soya ve fiğ ile, %17,4'ü karpuz ve kelemlerle, %8,6'sı ise şeker pancarı ve yulafla ekim nöbetine almışlardır (Çizelge 8.15).

Çizelge 8.15. İncelenen işletmelerde çeltiğin ekim nöbetine alındığı ürünler

Ürünler	İşletme Sayısı (adet)	Oran (%)
Buğday	6	26,1
Mısır	5	21,7
Soya	3	13,0
Fiğ	3	13,0
Karpuz	2	8,7
Kelem	2	8,7
Şeker pancarı	1	4,3
Yulaf	1	4,3
Toplam	23	100,0

8.3.2. Çeltik Ekim Alanı, Üretim ve Verim Durumu

İncelenen çeltik işletmelerinin 2005 yılında ortalama 50,49 da olan çeltik ekim alanı 2006 yılında %35 artarak 68,19 da'a, 2007'de ise %47 artarak 74,24 dekara yükselmiştir (Çizelge 8.16). Araştırmanın yapıldığı dönem öncesinde işletmelerin ürün yelpazesi daha geniş iken, son yıllarda üreticilerde çeltiğe yönelme şeklinde bir eğilim olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 8.16. İncelenen işletmelerin 2005-2007 dönemindeki çeltik ekim alanı, üretim ve verimleri

Yıllar	Ekim Alanı		Üretim		Verim	
	Miktar (da)	Endeks	Miktar (kg)	Endeks	Miktar (kg/da)	Endeks
2005	50,49	100	37.205,93	100	736,90	100
2006	68,19	135	48.441,53	130	710,39	96
2007	74,24	147	53.160,00	143	716,06	97

İncelenen çeltik işletmelerinin ortalama çeltik üretimi 2005 yılında 37 ton, 2006 yılında 48 ton ve 2007 yılında ise 53 ton olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıllar için dekara çeltik verimi ise sırasıyla 737 kg, 710 kg ve 716 kg olarak tespit edilmiştir. Verimde yaşanan dalgalanmaların iklim şartlarındaki değişikliklerden kaynaklandığı ifade edilebilir. 2007 yılı verim düzeyi aynı yılın Türkiye ortalamasından (690 kg/da) ve AB ortalamasından (647 kg/da) yüksektir. İşletmelerin çeltik üretimindeki artış ekim alanlarındaki artıştan kaynaklanmıştır, Ekim alanlarındaki artışta ise çeltiğin diğer ürünlere oranla daha iyi gelir getirmesi ile yetiştiricilik ve pazarlamasının daha kolay/güvenli olmasının etkili olduğu ifade edilebilir.

Çizelge 8.17. İncelenen işletmelerin çeltik yetiştirme nedenleri

Çeltiğin Yetiştirilme Nedeni	İşletme Sayısı (adet)	Oran (%)
Arazide sadece çeltik yetiştirilebilmesi	16	27,1
Yetiştiriciliğinin kolay olması	12	20,3
İyi gelir getirmesi	11	18,6
Alışkanlık	8	13,6
Daha iyi bir alternatifin olmaması	7	11,9
Diğer	5	8,5
Toplam	59	100,0

İncelenen işletmelerde çeltik yetiştirilmesinin nedenleri sorgulandığında; çiftçilerin %27,1'inin arazinin yalnızca çeltik üretimine uygun olması, %20,3'ünün çeltik üretiminin kolay olması, %18,6'sının çeltiğin diğer ürünlere oranla daha fazla gelir getirmesi, %13,6'sının çeltik yetiştirmeye alışkın olunması, %11,9'unun çeltik dışında daha iyi bir alternatif olmaması nedenlerinden dolayı, %8,5'inin ise bunların dışındaki sebeplerle çeltik üretimi yaptığı anlaşılmıştır (Çizelge 8.17).

8.3.3. Tohumluk Kullanımı ve Temini

İncelenen işletmelerin %71,2'sinde yüksek verim oranı, kalite ve dayanıklılığı sebebiyle Osmancık-97 çeşidi kullanılmaktadır. Türkiye genelinde de aynı yıl için çeltik ekim alanlarının %80'inde Osmancık-97 tohumu ekilmiştir (Sürek ve ark., 2008). Çiftçiler diğer tohum çeşitlerini genellikle kendi tüketim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanmaktadırlar. Kullanılan diğer çeşitler sırasıyla; Koral (%18,6), Mersane (%8,5) ve Konan (%1,7)'dir (Çizelge 8.18).

Çizelge 8.18. İncelenen işletmelerde kullanılan tohumluk çeşitleri

Tohum Çeşidi	İşletme Sayısı (adet)	Oran (%)
Osmancık-97	42	71,2
Koral	11	18,6
Mersane	5	8,5
Konan	1	1,7
Toplam	59	100,0

Çiftçilere bu tohumları bulmada zorluk yaşayıp yaşamadıklarını sorduğumuzda %88,1'inin herhangi bir zorluk yaşamadığı, %11,9'luk bir kısmın ise tohumluk temininde zorluk yaşadığı tespit edilmiştir

İncelenen işletmelerinin çeltik tohumlarını temin ettikleri yerler çizelge 8.19'dan incelendiğinde işletmelerin; %35,6'sı tüccardan, %22'si Tarım İl ve İlçe Müdürlüklerinden, %16,9'u başka işletmelerden, %8,5'i kendi işletmesinden, %1,7'si tarımsal araştırma enstitüsünden, %15,3'ü ise diğer yollardan tohumunu temin etme yoluna gittiği anlaşılmıştır.

Çizelge 8.19. İncelenen işletmelerin çeltik tohumunu temin ettikleri yerler

Tohumun temin yeri	İşletme Sayısı (adet)	Oran (%)
Tüccar	21	35,6
Tarım İl/İlce Müdürlüğü	13	22
Baska işletme	10	16,9
Kendi üretimi	5	8,5
Tarımsal Araştırma Enstitüsü	1	1,7
Diğer	9	15,3
Toplam	59	100

İncelenen işletmelerin %57,6'sı sertifikalı tohumluk kullanırken, %42,4'lük kısım sertifikasız tohumluk kullanmaktadır. Sertifikalı tohumluk üretimi ve kullanımının Türkiye genelinde de istenilen düzeyde olmadığı (%10-15) belirtilmektedir (<http://www.ttae.gov.tr/makaleler/celtik sorunlari.htm>, 08.06.2009). Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında incelenen işletmelerde sertifikalı tohumluk kullanımının hayli yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu oranın yüksekliğinde, sertifikalı çeltik tohumuna kg başına 8 TL'lik destek verilmesinin etkili olduğu ifade edilebilir.

İncelenen işletmelerde dekara atılan ortalama çeltik tohumu miktarı 24,76 kg'dır. Dekara kullanılan tohum miktarının değişiminde, çeltik ekimi yapılan bölgenin özellikleri, toprağın verimi, tohumun çeşidi, ekim zamanı ve yöntemi gibi faktörlerin etkisi bulunmaktadır.

İncelenen işletmelerin %49,2'si çeltik tohumunu her yıl düzenli olarak yenilerken, %32'si iki yılda bir, %15,3'ü üç yılda bir, %1,7'si dört yılda bir, %1,7'si ise on yılda bir yenilemektedir. Oysa, çeltikte tohumluk yenileme süresinin maksimum beş yıl olduğu belirtilmektedir. Özellikle yabancı tür tohumların karışması yüzünden, çeltik tarımında sertifikalı tohumluğun kısa sürede genetik safiyetini yitirdiği ve bu sebeple tohumluk yenileme süresinin beş yıldan daha kısa olması gerektiği belirtilmektedir (www.dpt.gov.tr, 08.06.2009).

8.3.4. Gübre Kullanımı

Çizelge 8.20’de işletmelerde kullanılan gübre çeşitleri ve miktarları görülmektedir. İşletmelerin %61,02’si dekara ortalama 19,57 kg amonyum sülfat kullanmıştır. İşletmelerin %38,98’i dekara ortalama 9,05 kg 20*20 azot fosfor içerikli gübre kullanmıştır. İşletmelerin %27,12’si dekara ortalama 5,08 kg üre, işletmelerin sırasıyla %22 ile %23’ü dekara 5-6 kg DAP ve amonyum nitrat kullanılmıştır. İşletmelerin %16,95’i dekara 2 ile 4 kg arasında 26N ve %10,17’si inko kullanmıştır. TSP, NPK ve potasyum sülfat kullanan işletmelerin oranı ise %5’in altında kalmıştır .

Çizelge 8.20. İncelenen işletmelerde kullanılan gübre miktar ve çeşitleri

Kullanılan Gübre Çeşidi	Kullanan İşletmelerin Oranı (%)	Ortalama Kullanım Miktarı (kg/da) (59 işletmenin ortalaması)	Dekara Atılan Ortalama Gübre Miktarı (kg) 1 işletmenin attığı
Amonyum Sülfat (%21N)	61,02	19,57	127,07
20*20	38,98	9,05	23,22
Üre	27,12	5,08	18,75
26N	16,95	4,21	24,85
Di amonyum fosfat (DAP)	23,73	4,73	39,83
Amonyum nitrat (%33N)	22,03	5,90	52,74
Çinko	10,17	2,30	22,58
Triple süper fosfat (TSP)	5,0	1,25	24,58
Potasyum sülfat	1,69	0,11	56,25
NPK (Kompoze)	3,39	1,96	50

Çizelge 8.21’de ise inceleme yapılan işletmelerin kimyasal gübreyi temin ettikleri yerler görülmektedir. İşletmelerin %50,8’i gübreyi tüccarlardan, %35,6’sı TKK’dan, %3,4’ü ise TSK’dan, %10,2’si ise gübreyi ektiği üründen veya komşu işletmeden temin etmektedir.

Çizelge 8.21. İncelenen işletmelerin kimyasal gübreyi temin yeri

Gübrenin temin yeri	İşletme Sayısı (adet)	Oran (%)
Tüccar	30	50,8
TKK	21	35,6
TSK	2	3,4
Diğer	6	10,2
Toplam	59	100

8.3.5. Tarım İlacı Kullanımı

Çeltik üretiminde en önemli bakım işlerinden biri de yabancı otlarla mücadeledir. Çeltiğin verimliliğini ve kalitesini olumsuz yönde etkileyen yabancı otlarla mücadelenin elle yolma, ilaçla ya da mekanik yöntemlerle yapılması mümkün iken, incelenen işletmelerin tamamında yabancı ot mücadelesinin ilaçla yapıldığı tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerde son yıllarda çeltik üretiminde önemli bir sorun haline gelen “beyaz uç nematodu” hastalığı ile karşılaşılıp karşılaşılmadığı sorgulandığında; işletmelerin %64.4’ünde bu hastalıkla karşılaşıldığı, %35,6’sında ise böyle bir sorunun yaşanmadığı ifade edilmiştir. İşletmelerde bu hastalığın yaygın olmasında, işletmelerde ekim nöbetine gidilmemesinin etkili olduğu ifade edilebilir.

İncelenen işletmelerin hastalık, zararlı ve yabancı otlar için kullandığı ilaç çeşit ve miktarları Çizelge 8.22’den incelendiğinde; işletmelerin %61’i dekara 118 ml cherokee kullanmış olup bu miktar referans miktarın biraz üstündedir. Basagran işletmelerin %59’u tarafından dekara 164,59 cc şeklinde kullanılmış bu miktar ise referans dozun altında kalmıştır. İşletmelerin %36’sı dekara 117,29 cc clincher, % 22’si dekara 479,85 Agro-Dram kullanmış olup bu miktarlar önerilen referans miktar düzeyindedir. İşletmelerin %17 si tarafından dekara 1768 ml Hapanil kullanılmış ve bu miktar referans miktarın üzerinde kalmıştır. İşletmelerin %15’i dekara 4,78 ml Nominee, %8’i dekara 808 ml Molidram kullanmış olup, bu miktarlar referans miktarın biraz altında kalmıştır. İşletmelerden % 8’i dekara 566 ml Orlete, %3’ü dekara 1000 gr

Sindax ve 1350 ml Kemray kullanmış olup, bu miktarlar önerilen referans miktarı aralığındadır.

İncelenen çeltik işletmelerin %79,7'si tarım ilaçlarını tüccarlardan, %15,3'ü TKK'dan, %1,7'si ZO'dan ve %3,4'ü ise komşu işletmelerden veya pancar üreticileri kooperatifinden temin etmişlerdir.

Çizelge 8.22. Kullanılan kimyasal ilaç çeşitleri ve miktarları

Kullanılan İlaç	Aktif Madde	Kullanan İşletme Sayısı	Oran (%)	Toplam Kullanım Miktarı (cc/da)	Kullanılan Ortalama Doz (cc-ml/da)	Kullanılması Önerilen Doz
Cherokee	25 G/L Penoxulam	36	61	4262	118,39	80-100 ml/da
Clincher	Chylafob-butyl+Poliglikol 75	21	36	2463	117,29	75 cc/da+75 cc/da
Basagran	Bentazon	35	59	5750	164,29	300 cc/da
Nominee	Bispyribac-Sodium	9	15	43	4,78	5 ml +10 ml sulfectant/da
Agro-Dram	Molinate	13	22	6238	479,85	500-600 cc/da
Molidram	Molinate	5	8	4040	808,00	900 ml/da
Orlete EC	Molinate	5	8	2830	566,00	500-600 ml/da
Sindax 10 WP	Bensulfuron methyl +metsulfuron methyl	2	3	2000	1000,00	15-20 gr/da
Kem-Ray	Propanil	2	3	2700	1350,00	900-1540 ml/da
Hepanil 36 EC	Propanil	10	17	17680	1768,00	900-1500 ml/da
Diger	-	5	8	17,5	3,50	

8.3.6. Çeltik Üretiminde Yaşanan Sorunlar

İncelenen işletmelerde görüşülen deneklerin %8,5'i üretimde herhangi bir sorunla karşılaşmadıklarını, %91,5'i ise bir takım sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir (Çizelge 8.23).

Çizelge 8.23. Çeltik üretiminde karşılaşılan sorunlar

Üretimle ilgili sorunların önem sırası	1	2	3	Toplam	Önem Sırası
Etki Derecesi	3	2	1	Skor	
Girdi maliyetlerinin yüksekliği	44,1	15,3	3,4	166,3	1
Fiyatların düşüklüğü	16,9	5,1	3,4	64,3	2
Suyun yetersizliği/düzensizliği	10,2	8,5	1,7	49,3	3
Hastalık/zararlıların yaygınlığı	8,5	8,5	1,7	44,2	4
Kurutma alt yapısının eksikliği	6,8	1,7	5,1	28,9	5
Devlet desteğinin yetersizliği	1,7	5,1	3,4	18,7	6
Kalitesiz tohum, ilaç ve gübre	1,7	3,4	-	11,9	7
Arazinin küçük ve parçalı olması	1,7	-	-	5,1	8
Geçici işçi bulma zorluğu	-	1,7	-	3,4	9

İşletme sahipleri üretimle ilgili karşılaşılan en önemli sorunun girdi maliyetlerinin yüksekliği olduğunu belirtmiş olup, bunu sırasıyla çeltik fiyatlarının düşüklüğü, suyun yetersizliği, ve düzensizliği, hastalık ve zararlıların yaygınlığı, kurutma alt yapısının eksikliği, devlet desteğinin yetersizliği, tohum, ilaç, gübre gibi girdilerin kalitesinin düşüklüğü, yetersiz arazi varlığı ve mevcut arazinin parçalı olması ile geçici işçi bulmada yaşanan sıkıntılar takip etmektedir.

8.4. Çeltik Üretiminde Fiziki Girdi Kullanımı, Maliyet ve Karlılık Durumu

İncelenen işletmelerin 2007 yılına ait eltik üretiminde faaliyetlere göre dekara işgücü, çekici gücü, materyal ve ekipman kullanımı ile maliyetleri Çizelge 8.24'de verilmektedir. İncelenen eltik işletmelerinde dekara 10,41 saat insan işgücü ve 1,82 saat çekici gücü kullanıldığı tespit edilmiştir. Birim alana iş gücü gereksiniminin %49,47'sinin bakım işlemleri, %35,06'sının toprak hazırlığı ve ekim işlemlerine, %15,47'sinin ise hasat ve harman işlemlerine harcadığı tespit edilmiştir. Çeki gücünün ise %79,12'sinin toprak hazırlığına, %19,78'inin hasat ve harman işlemlerine, %1,1 gibi çok küçük bir kısmının ise bakım işlemlerine harcanmıştır.

İncelenen işletmelerdeki eltik üretiminde dekara 407,34 TL'lik bir masraf yapılmıştır. Üretim masraflarının %80,62'sini değişken masraflar, %19,38'ini ise sabit masraflar oluşturmaktadır. Değişken masraflar içerisinde en yüksek payı %59,92'lik payla materyal masrafları almakta, bunu %17,97 ile çekici gücü, %10,68 ile de iş gücü masrafları takip etmektedir. İşgücünün hemen ardından %7,84'lük payla döner sermaye faizi, onun ardından da %3,59'lük alet-makine masrafı gelmektedir. Sabit masrafların içinde ise en yüksek payı %49,82'lik oranla tarla kirası almakta ve bu masrafı %34,75 ile alet-makine amortismanı, %12,48 ile genel idare giderleri, %2,95 ile de alet ve makinelerin faizi izlemektedir.

Çizelge 8.24. İncelenen işletmelerde çeltik üretiminde fiziki girdi kullanımı ve üretim maliyeti

Üretim İşlemleri	İşlem Tarihi ve Sayısı		Kullanılan İşgücü ve Çekici Gücü				Kullanılan Ekipmanlar	Kullanılan Materyal			Masraflar Toplamı (YTL)
	İşgücü		Çekici Gücü		Cinsi	Miktarı kg-İt-adet		Tutarı	YTL		
	Saat	TL	Saat	TL							
I. TOPRAK HAZIRLIĞI											
a. Birinci sürüm	Mart-Nisan	1,14	3,31	0,57	14,09	Traktör					17,40
b. İkinci sürüm	Nisan-Mayıs	0,51	1,92	0,39	8,35	Traktör					10,27
c. Kaş Yapma	Nisan-Mayıs	0,51	2,58	0,20	3,83	Traktör					6,41
d. Keşanlama	Nisan-Mayıs	0,33	1,28	0,21	3,29	Traktör					4,56
g. Ekim	Mayıs	1,16	6,10	0,07	1,53	Elle	Tohum	24,76 kg	32,92		40,55
II. BAKIM											
a. Ark yapımı	Nisan	0,14	0,79	0,02	0,44	Traktör					1,23
b. Gübreleme	Nisan-Ağustos (3)	0,99	5,21			Elle	Gübre	5,32 kg	35,51		40,72
c. İlaçlama	Mayıs-Temmuz (2)	1,00	4,91			Pülverizatör+Elle	İlaç	813,96 gr	39,23		45,57
e. Sulama	Mayıs-Ağustos	3,02	2,54				Mazot	0,59	1,43		
							Elektrik	2985 kwh	33,39		69,59
							Mazot	14,02 lt	33,65		
III: HASAT-HARMAN											
a. Hasat (biçme-demet yapma)	Eylül-Kasım	0,89	3,64	0,22	25,54	Biçerdöver+Elle					29,18
b. Demet taşıma	Eylül-Kasım	0,16	0,38	0,07	1,35	Römork					1,74
c. Harman	Eylül-Kasım	0,29	1,31			(Batöz)					1,31
d. Kurutma	Eylül-Kasım	0,24	1,01	0,05		Makine+Naylon	Naylon		4,84		21,66
f. Pazara taşıma	Eylül-Kasım	0,03	0,10	0,02	0,59	Römork	Mazot	6,58	15,81		0,69
g. Alet-Makine Değişken Masrafı											11,79
h. Döner sermaye faizi %8,5*											25,73
A. DEĞİŞKEN MASRAFLAR TOPLAMI		10,41	35,08	1,82	59,01				196,78		328,40
a. Genel idare gideri (Ax%3)											9,85
b. Çeltik tarlası kirası											39,33
c. Alet Mak. Ser. Amortismanı											27,43
d. Alet Mak. Ser. Faizi											2,33
B. SABİT MASRAFLAR TOPLAMI											78,94
C. ÜRETİM MASRAFLARI TOPLAMI (A+B)											407,34
D. ÇELTİK VERİMİ (kg/da)											716,06
E. ÇELTİK MALİYETİ (TL/kg) (C/D)											0,57

* Kırıl, T., Kasnakoglu, H., 1999

İncelenen işletmelerde çeltik verimi 716,06 kg/da olarak tespit edilmiştir. İşletmeler ortalamasına göre dekara çeltik üretim maliyeti 407,34 TL'dir. Bir kilogram çeltiğin üretim maliyeti ise 0,57 TL olarak belirlenmiştir. Dekara çeltik üretiminden elde edilen gayri safi üretim değeri 551,37 TL olup, çiftçi eline geçen ortalama çeltik fiyatı ise 0,77 TL olarak saptanmıştır. İncelenen işletmelerdeki çeltik üretiminde dekara net gelir 144,03 TL, karlılık oranı ise 1,35 olarak tespit edilmiştir (Çizelge 8.25).

Çizelge 8.25. Çeltik üretiminde net gelir ve gelir-gider oranları

Dekara Üretim Maliyeti (TL)	407,34
Dekara Üretim Maliyeti (TL/Kg)	0,57
Verim (kg/da)	716,06
Satış Fiyatı (TL)	0,77
Gayri Safi Üretim Değeri (TL/da)	551,37
Net Gelir (TL/da)	144,03
Karlılık Oranı (%)	1,35

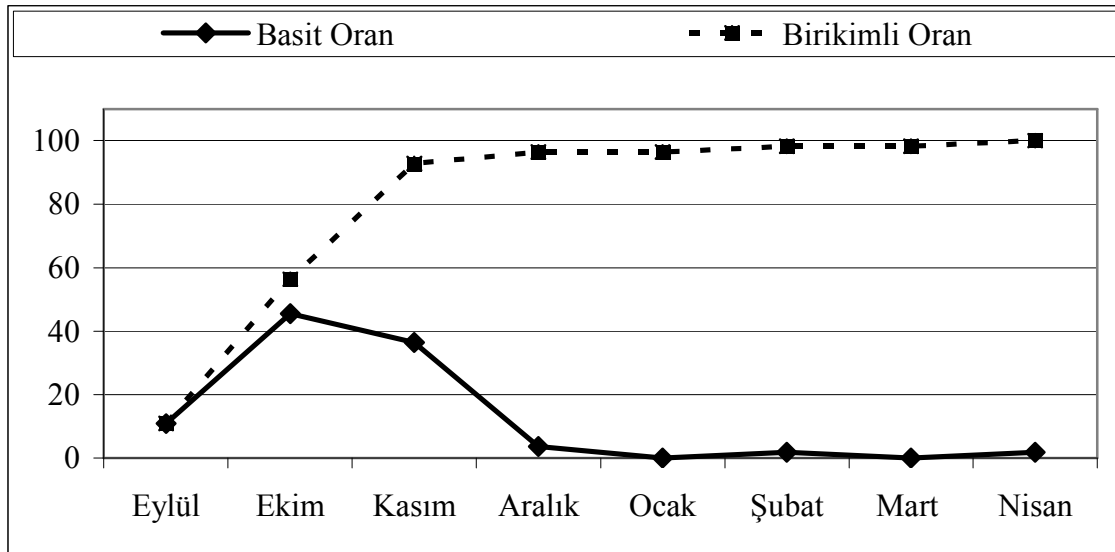
8.5. Çeltiğin Pazarlanması

İncelenen işletmelerin %52,7'si ürünlerini tüccarlara, %47,3'ü ise doğrudan pirinç fabrikalarına satmaktadırlar. İşletmelerin çeltiğini doğrudan fabrikaya satmaları durumunda taşıma maliyetlerini genellikle kendileri karşılamak zorunda kaldıkları için tüccarları daha çok tercih etmektedirler. İncelenen işletmelerde çeltiğin ortalama satış fiyatı 0,765 Krş/kg olarak tespit edilmiştir. Aynı pazarlama sezonunda TMO'nun alım fiyatının 0,75 Krş/kg olması, üreticilerin çeltiğini özel sektöre satmalarındaki en önemli etken olmuştur. Bununla birlikte, TMO'nun sınırlı miktarda alım yapması, ürün bedelini peşin olarak ödememesi ve üreticilerin depolama imkanlarının kısıtlı oluşu gibi hususlar işletmelerin çeltiği nereye pazarlayacaklarının karar verilmesinde etkili olmuştur.

İncelenen işletmelerin %72,9'u imkanları olmaması sebebiyle çeltiği depolamadıklarını, %10,2'si evin garajında, %10,2'si hangar veya samanlıkta, %6,8'i ise genellikle evlerinin altındaki depolarda çuvalayarak çeltiklerini depoladıklarını belirtmişlerdir. Buradan depolama koşullarının elverişli olmadığı anlaşılmaktadır. Depolama sırasında çeltik rutubetinin %14'ün altında olması gerekmektedir. Aksi takdirde mikroorganizma faaliyeti ve böcek zararı artmaktadır. Ambar nispi rutubetinin

ise %60'ın altında olması, sıcaklığın da düşük tutulması gerekmektedir (TKB, 2005). Ev garajı, hangar, samanlık gibi yerlerde bu koşulların sağlanmasının zor olması sebebiyle üreticilerin buralarda uzun süre çeltiklerini sağlıklı bir şekilde depolamaları mümkün görülmemektedir.

İncelenen işletmelerin %10,9'u hasatın yapıldığı Eylül ayında çeltiğini piyasaya sürmüşken, %45,5'i Ekim ayında, %36,4'ü ise Kasım ayında çeltiğini piyasaya sürmüştür. Eylül-Kasım dönemindeki üç ay içinde işletmelerin %92,8'i çeltiğini piyasaya sürmüştür. İşletmelerin çok düşük bir oranı ise çeltiğini Aralık, Şubat ve Nisan aylarında çeltiklerini piyasaya sürmüşlerdir (Şekil 8.1). Çeltiğin hasatı izleyen üç aylık dönemde hemen piyasaya sürülmesinin nedenleri olarak; depolama imkanlarının olmaması veya olsa bile çeltiğin sağlıklı koşullarda depolanamayışı, üreticilerin genelinin borçlanarak üretim yapmasının etkisiyle nakde ihtiyaç duymaları ve kazanç riskine girebilecek düzeyde ekonomik güçlerinin olmayışı sıralanabilir.

Şekil 8.1. İncelenen işletmelerde çeltiğin piyasaya sürüldüğü aylar

İşletmelerin çeltiğin pazarlanmasında yaşadıkları sorunlar Çizelge 8.26'dan incelendiğinde; işletmelerin %25,4'ü ürünlerini pazarlarken hiçbir sorunla karşılaşmadıklarını, %54,2'si çeltiğe verilen fiyatların düşük olduğunu, %10,2'si devlet desteğinin yeterli olmadığını, %6,8'i sattıkları ürünün parasını tahsil etmekte sıkıntılar yaşadığını, %3,4'ü ise pazara yönelik olarak ürün yetiştiremediklerini belirtmişlerdir.

Çizelge 8.26. İncelenen işletmelerin çeltiğin pazarlanmasında yaşadıkları sorunlar

Belirtilen Sorunlar	İşletmeler	
	Sayı (adet)	Oran (%)
Yok	15	25,4
Verilen fiyatlar çok düşük	32	54,2
Devlet desteğinin yeterli olmaması	6	10,2
Satılan ürünün parası tahsil edilemiyor	4	6,8
Pazara yönelik ürün yetiştirilememesi	2	3,4
Toplam	59	100,0

8.6. Tarımsal Destekleme Politikalarından Yararlanabilme Durumu

Tarım sektörünün mevcut yapısal özellikleri, doğal koşullardan olumsuz olarak etkilenmesi, tarımsal gelirin diğer sektörlerle göre düşük olması, tarımsal ürünlerin stratejik bir öneme sahip olması gibi etkenler, sektöre devlet müdahalesini ve desteğini gerekli kılmaktadır. Destekleme politikalarıyla üretimin yönlendirmesi, üretimde devamlılığın sağlanması, kalitenin iyileştirilmesi, üretimde verimliliğin artırılması ve alternatif üretim yöntemleriyle yeni ürün çeşitliliğinin özendirilmesi amaçlanmaktadır (Topcu, 2008). Türkiye’de çeltikle birlikte bir çok tarımsal ürün ve faaliyete çeşitli yollarla desteklemeler sağlanmaktadır. Ancak sağlanan tarımsal desteklerden değişik nedenlerle üreticilerin yeterince yararlanamadıkları ifade edilebilir. İncelenen işletmelerin çeltiğe yönelik desteklerden ne oranda faydalanabildikleri Çizelge 8.27’de gösterilmiştir. İncelenen işletmelerin %78’i devletin tarımsal desteklerinden yararlanırken, %22’si hiçbir devlet desteklemesinden faydalanamamışlardır. Tarımsal desteklerden yararlanamayan işletmelerin ortalama arazi büyüklüğü 19 dekadır. Arazi varlığının az olması, alınacak desteklerin çiftçiler tarafından düşük bulunması, destekten yararlanma sürecinin yoğun bürokrasi gerektirmesi gibi etkenler çiftçilerin desteklemelerden yararlanmalarını olumsuz etkilemektedir.

İncelenen işletmelerin ortalamasına göre yararlanan destekleme tutarı 8.278,97 TL olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 8.27. Uygulanan destekleme politikalarından faydalanma durumu

Destekleme Aracı	Faydalanan İşletmeler				İşletmeler Ortalaması	
	Sayı (adet)	Oran (%)	Desteklemeye Esas Miktar (kg-lt)	Destekleme Tutarı (TL)	Desteklemeye Esas Miktar (kg-lt)	Destekleme Tutarı (TL)
<i>Girdi Desteği</i>						
Gübre Sübvansiyonu	10	17	76	394,76	13	60,22
Mazot Sübvansiyonu	35	59	1.670	319,42	991	189,49
Kredi Sübvansiyonu (TL)	21	36	17.178,57	2.748,63	6.114,41	978,33
Sertifikalı Tohumluk Desteği (Çeltik)	8	14	3.516	1.128,00	477	152,95
Sertifikalı Tohumluk Desteği (Diğer Ürünler)	4	7		385,00		26,10
<i>Toplam</i>				4.975,81		1.407,08
<i>Doğrudan Gelir Desteği</i>						
Temel DGD	37	63		1.347,30		844,92
Toprak Analizine İlave DGD	22	37		166,09		61,93
<i>Toplam</i>				1.513,39		906,85
Alternatif Ürün Desteği	1	2		1.000,00		16,95
Prim Uygulması (Çeltik)	37	63		6.463,05		4.053,10
Prim Uygulması (Diğer Ürünler)	19	32		3.211,97		1.034,36
Organik Tarım Desteği	1	2		1.000,00		16,95
<i>Hayvancılık Destekleri</i>						
Yem Bitkileri Desteği	17	29		2.422,65		698,05
Suni Tohumlama Buzağı Desteği	11	19		305,00		56,86
Suni Tohumlama Desteği	5	8		120,80		10,24
Süt Primi	5	8		526,60		44,63
Yem Bitkileri Alet-Makine Desteği	1	2		2.000,00		33,90
<i>Toplam</i>				5.375,05		843,68
<i>Genel Toplam</i>				23.539,26		8.278,97

8.6.1 Girdi Destekleri

İncelenen işletmelerde en fazla yararlanan girdi desteğini mazot sübvansiyonu oluşturmuştur. İşletmelerin %59'u ortalama 1.670 lt mazotu sübvansiyonlu olarak kullanmış ve karşılığında ortalama 319,42 TL mazot desteği almıştır. Kredi sübvansiyonundan ise işletmelerin %36'sı faydalanmış olup, işletme başına 17.178,57 TL sübvansiyonlu kredi kullanılmış ve buna karşılık sübvansiyon tutarı ortalama 2.748,63 TL olmuştur. Gübre sübvansiyonundan işletmelerin %17'si faydalanmış olup, bu işletmeler 76 kg gübre için ortalama 394,76 TL destekleme almışlardır. Gübrenin hemen ardından gelen sertifikalı tohumluk desteğinden çeltik için işletmelerin yalnızca %14'ü diğer ürünler için ise %7'si yararlanmış olup, işletmeler ortalama 179,05 TL sertifikalı tohumluk desteği almışlardır (Çizelge 8.27) .

8.6.2. Doğrudan Gelir Desteği

Tarımsal desteklerin, DTÖ Tarım Antlaşması'nın öngördüğü üretim ve ticaret üzerinde bozucu etki yapmayan araçlarla sürdürülmesi yükümlülüğünü yerine getirmek, uygulanan tarım politikalarının oluşturduğu olumsuzlukları gidermek, AB ile tam üyelik sürecine girerken AB OTP'na uyum sağlamak ve Türkiye'de tarım politikasının öngördüğü hedefleri gerçekleştirmek gibi nedenlerle uygulamaya konulan Tarım Reformu Uygulama Projesinin en önemli unsurlarından biri olan DGD 2000 yılında uygulanmaya başlanmıştır (Başarır, 2008). Bu sistemden incelenen işletmelerin %63'ünün faydalandığı tespit edilmiştir. Toplamda işletme başına 906,85 TL DGD yardımından faydalanılmıştır (Çizelge 8.27).

8.6.3. Alternatif Ürün Desteği, Prim Uygulaması, Organik Tarım Desteği

İncelenen işletmelerin %63'ü çeltik için prim desteğinden %32'si ise diğer ürünler için prim desteğinden faydalanmışlardır. Çeltik için toplamda ortalama 4.053,10 TL, diğer ürünler için ise 1.034,36 TL prim desteği alınmıştır. Alternatif ürün desteği ve organik tarım desteği ise incelenen işletmelerin yalnızca %2 si tarafından faydalanılmış olup, her iki destek için de ortalama 16,95 TL gelir elde edilmiştir (Çizelge 8.27).

8.6.4. Hayvancılık Destekleri

Hayvancılık destekleri içerisinde en fazla %29 oranla yem bitkileri desteğinden faydalanılmıştır. İşletme başına ortalama toplam destek miktarı 2.422,65 TL olarak tespit edilmiştir. Yem bitkileri desteğinin %19'luk oranla suni tohumlama buzağı desteği takip etmektedir. Bu destek için yapılan yardım miktarı ise işletme başına ortalama 305 TL olarak gerçekleşmiştir. Suni tohumlama ve süt priminden ise işletmelerin %8'i faydalanmış olup, suni tohumlama desteği işletme başına ortalama 120,80 TL, süt primi ise işletme başına 526,60 TL olarak gerçekleşmiştir. İncelenen çelik işletmelerinden birinde mısır silaj makinesi alımı için 2.000 TL destekleme yardımından faydalanılmıştır (Çizelge 8.27). Bu yardım yem bitkileri üretimi yapanlar için alet ve makinelere ilişkin destekleme kapsamında yapılan bir yardım olup, yapılan destekleme tutarı satın alınan makinenin fatura bedelinin %40'ı kadardır.

9. ÇELTİK ORTAK PİYASA DÜZENİNE UYUMUN ETKİLERİ

AB'ye katılımın Türkiye'nin uyguladığı çeltik politikası, çeltik üretim, ithalat, ihracat ve yurt içi tüketimi, çeltik üreticileri, tüketicileri ve hükümetin refahı ile birlikte çeltik işletmelerine etkileri söz konusu olabilecektir. Bu bölümde, AB'ye katılımın yukarıda belirtilen her bir alanda etkilerinin neler olabileceği konusu ortaya konulmuştur.

9.1. Politika Etkileri

Tarım arazisi ve nüfusu ile yüksek potansiyele sahip Türkiye'nin, üyelik öncesi AB'nin Ortak Tarım Politikası'na etkin bir şekilde uyumu büyük önem taşımaktadır. AB'de gerek DTÖ'ne verilen taahhütler, gerekse Topluluk içinde yapılan tarımsal reformlar neticesinde uygulanan tarımsal politikalar giderek sadeleşerek, piyasa desteği şeklindeki desteklemeler azaltılmış ve Tek Çiftlik Ödemesine doğru bir geçiş süreci yaşanmaya başlamıştır. Türkiye'de ise tarımda korumacı politikaya halen devam edilmekte, çiftçiler çeşitli politika araçlarıyla desteklenmektedir. Çizelge 9.1'de Türkiye ve AB'de çeltik ürünüde iç piyasaya ve dış piyasaya yönelik uygulanan politikalar özetlenmiştir.

Çizelge 9.1. Türkiye ve AB'de çeltiğe uygulanan politikaların karşılaştırılması

İç Piyasaya Yönelik Politikalar	
TR	AB
<ul style="list-style-type: none"> - İzne Bağlı Üretim - Destekleme Alımı 444 €/ton (87 Krş/kg) - Prim Ödemesi 45,92 €/ton (90 TL/ton) - Standart Uygulaması 	<ul style="list-style-type: none"> - Referans Fiyat Uygulaması* 150 €/ton - Pirince Özel Ödeme** 402,54 €/ha - Standart Uygulaması
Dış Piyasaya Yönelik Politikalar	
TR	AB
<ul style="list-style-type: none"> - Gümrük Vergisi 102,33 – 238,12 €/ton (%34-%45) - Standart Uygulaması -Tercihli Ticaret Anlaşmaları 	<ul style="list-style-type: none"> - Gümrük Vergisi 30-42,5-65 €/ton - Lisans Uygulaması - İhracat İadesi - Standart Uygulaması -Tercihli Ticaret Anlaşmaları

Türkiye ve AB’de hem iç piyasaya hem de dış piyasaya yönelik olarak standart uygulaması söz konusu olup, 1 Haziran 2009’da yürürlüğe giren Çeltik Alım ve Çeltik/Pirinç Satış Esaslarına İlişkin Uygulama Yönetmeliği ile bu konu ile ilgili olarak tam uyumu sağlama konusunda çeşitli önlemler alınmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi yapılan reformlar ile sadeleşen politikalar ve azalan sübvansiyonlar neticesinde 150 €/ton olarak uygulanan referans fiyat uygulaması 1 Eylül 2009’da son bularak yerini yalnızca, pirince özel ödemeye bırakacaktır. Bazı ülkelerde toplam ekim alanlarından daha düşük alanlar için verilse de ülkelere göre değişmekle birlikte ortalama 402,54 €/ha’lık pirince özel ödemenin de en geç 2012 itibariyle son bularak tek ödeme sistemi kapsamına alınması öngörülmektedir. Çiftçilere verilen destek ile çiftçilerin ürettikleri ürün arasındaki ilişkiyi ortadan kaldırmayı amaçlayan tek ödeme planı, çiftçilerin önceki yıllarda yararlanmış oldukları doğrudan ödemelerin (hayvancılık destekleri ve diğer destekler dahil) bir ortalamasının alınması sonucunda hesaplanan referans miktar ile diğer bazı bilgileri esas almaktadır. Burada önemli olan nokta, bu yardımdan faydalanabilmek için vahşi kuşların korunması, hayvanların kimliklendirilmesi ve kayıt altına alınması, bitki koruma ürünlerinin piyasaya arzı ile ilgili mevzuatın yer aldığı; kamu, insan ve bitki sağlığı, çevre ve hayvan refahı gibi değişik başlıklardaki önemli sayıdaki mevzuatta belirlenen koşulların yerine getirilmesinin zorunlu olmasıdır. Çiftçiler ayrıca, üye devletler tarafından bütün tarımsal arazinin iyi tarımsal ve çevre şartlarında tutulmasını temin etmek üzere, belirlenen asgari şartları yerine getirmek durumundadırlar. Bu noktada Türkiye ve Samsun ilindeki çeltik işletmelerinin söz konusu koşulları yerine getirmekte zorlanacakları ifade edilebilir. Gerekli koşulların yerine getirilememesi durumunda ise Tek Çiftlik Ödemesinden faydalanılabilmeleri mümkün olamayacaktır.

Farklı oranlarda uygulanmakla birlikte hem AB’de hem de Türkiye’de anlaşmalı ülkeler dışında gümrük vergisi uygulaması söz konusudur. Türkiye’de advolerem, AB’de ise spesifik vergi uygulanmaktadır. Türkiye’de 2008 yılında pirinç ithalatında uygulanan %45’lik advolerem vergi, ton başına spesifik bazda ifade edildiğinde 238,12 €, çeltikte uygulanan %34’lük advolerem verginin ise 102,33 € olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla üyelik durumunda üçüncü ülkelere karşı Türkiye’nin uygulayacağı gümrük vergisi oranları AB’nin OGT’ne düşecektir. Bu durumda, çeltikte koruma oranı %29,3 ile %63,5 oranında, pirinçte ise %60,09 ile %73,5 oranında azalacaktır. Buna bağlı olarak ithal fiyatların ve dolayısıyla yurtiçi fiyatlarda yaşanacak

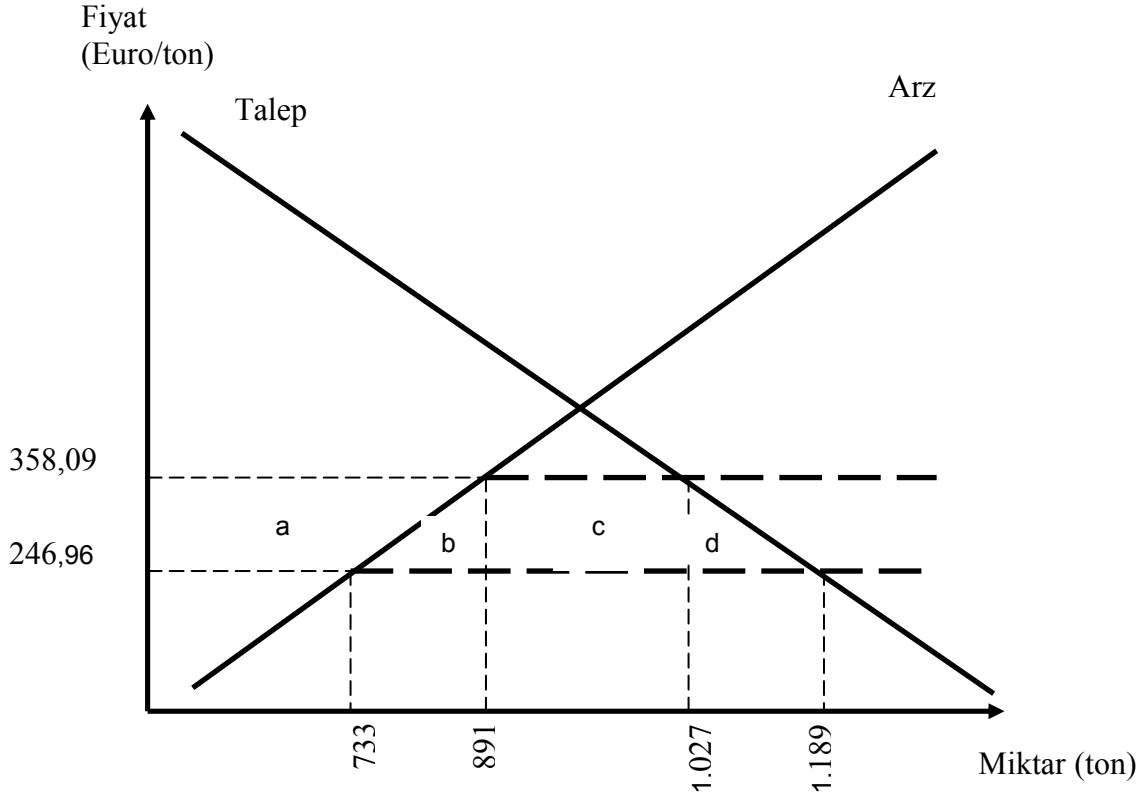
düşüşün etkisiyle üretimde azalma olması beklenmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin AB'ye üye olması ile birlikte karşılıklı olarak gümrük vergileri sıfırlanacağından üye ülkelerden yapılan çeltik ve pirinç ithalatında artış olacağı ifade edilebilir.

AB'de ithalat ve ihracat lisansa tabi iken, Türkiye'de ise yalnızca 1 Kasım 2005-31 Temmuz 2006 döneminde uygulanan tarife kontenjanına bağlı ithalat lisansı söz konusu olmuştur. Buna ek olarak AB'de Türkiye'den farklı olarak ihracat iadesi uygulaması vardır. Ancak, DTÖ'nün Hong Kong'da aldığı karar neticesinde 2013'e kadar tarım ürünleri ihracat sübvansiyonlarının kaldırılması öngörüldüğünden, ihracat iadesi uygulaması bu süre zarfında kaldırılacaktır. Günümüzde Türkiye'nin böyle bir teşviki söz konusu olmayıp, üyelik durumunda da bu aracın üçüncü ülkelere karşı kullanılması mümkün olmayacaktır.

AB'de uygulanan bu politikalar yerine Türkiye'de destekleme alımı ve prim ödemesinin yanında çeltiğe özel olmayıp genel tarım politikası aracı şeklinde uygulanan mazot desteği, sertifikalı tohumluk desteği, kimyevi gübre desteği, sulama enerji desteği gibi çeşitli destekler mevcuttur. Üyelik durumunda Türkiye'deki mevcut desteklemeler yerini tek çiftlik ödemesine bırakacaktır. AB'nin OTP'ndaki en son reformlarla, piyasaya yönelik sübvansiyonların tamamen kaldırılarak bu yardımların şartlı doğrudan ödemelere ve kırsal kalkınma alanına kaydırılmasının yanı sıra, yeni üye ülkelere eski üyeler gibi tavizler verilmeyerek kademeli bir geçiş öngörülmektedir. Bu hususlar göz önüne alındığında; Türkiye'nin üyelik öncesinde bu reformları hayat geçirmesinin gerekliliği ve sonuçta çeltik üreticilerinin piyasa koşullarıyla karşı karşıya kalacakları ifade edilebilir.

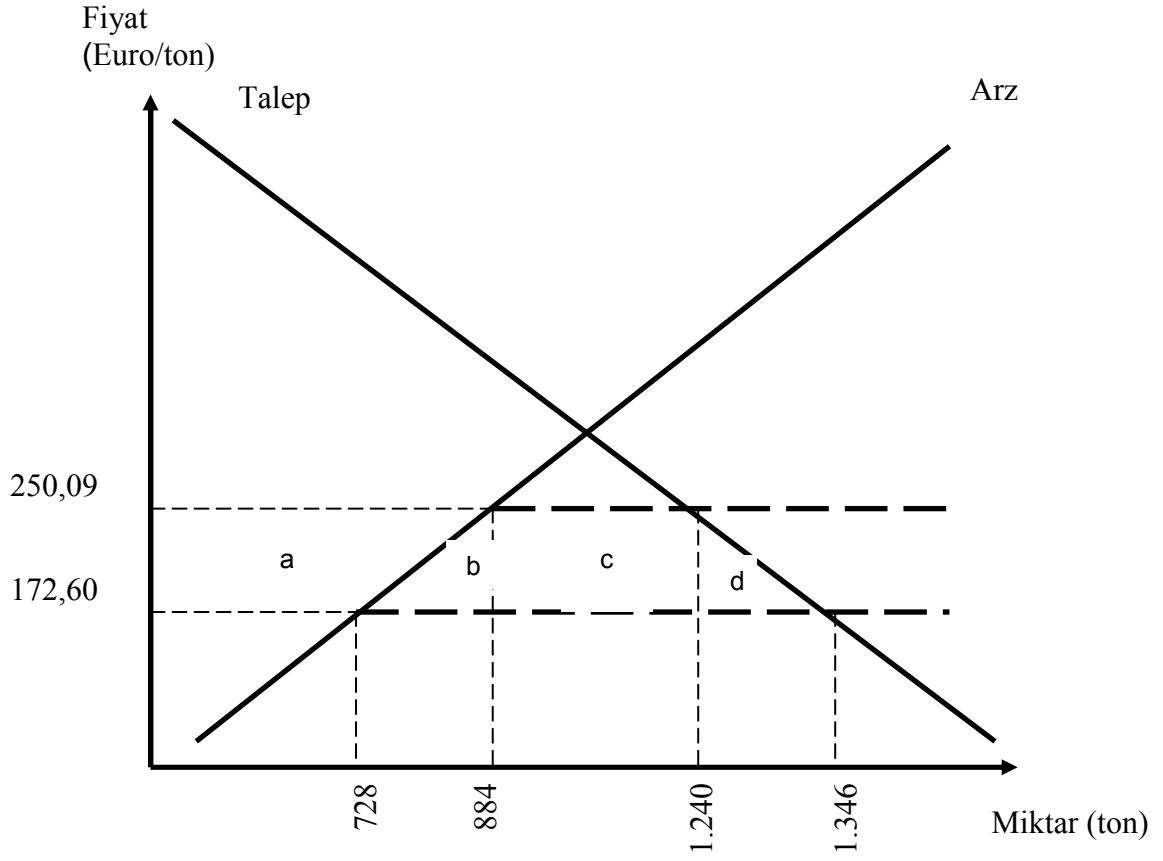
9.2. Üretim, Ticaret ve Tüketim Etkileri

AB'ye 2014 veya 2023 yıllarında üye olunacağı senaryolarına göre üyeliğin Türkiye'nin çeltik üretimi, ithalatı, ihracatı ve yurt içi tüketimine etkilerinin neler olacağına dair kısmi denge analizi sonuçları Şekil 9.1, Şekil 9.2 ve Çizelge 9.2'de verilmiştir.

Şekil 9.1. Türkiye'nin 2014 yılı itibariyle Çeltik OPD'ne uyumunun piyasa ve refah etkileri

Yapılan projeksiyona göre; 2014 yılında Türkiye'de çiftçi eline geçen çeltik fiyatı 358,09 €/ton iken, AB'nde 246,96 olarak tahmin edilmiştir. Katılımla birlikte, nakliye masrafları olmadığı varsayımına göre Türkiye'deki çeltik fiyatı AB düzeyine inecektir. Fiyat esneklileri baz alındığında ve AB fiyatları geçerli olduğunda; 2014 yılında üye olunacağı senaryosuna göre Türkiye'nin çeltik üretimi 891 bin tondan %16,7 azalışla 733 bin tona düşmekte iken, ithalatı 145 bin tondan 2,2 kat artışla 466 bin tona, ihracatı 8,5 bin tondan %17 artışla 9,9 bin tona, yurtiçi tüketimi ise yaklaşık 1 milyon tondan %15,8 artışla 1,2 milyon tona çıkmaktadır.

Şekil 9.2. Türkiye'nin 2023 yılı itibariyle Çeltik OPD'ne uyumunun piyasa ve refah etkileri

Yapılan projeksiyona göre; 2023 yılında Türkiye'de çeltik fiyatları 250,09 €/ton iken, AB'nde 172,60 €/ton olarak tahmin edilmiştir. Katılımla birlikte Türkiye'deki çeltik fiyatları, AB düzeyine inecektir. AB fiyatları geçerli olduğu ve fiyat esneklikleri baz alındığında 2023 yılında üye olduğunda Türkiye'nin çeltik üretimi 884 bin tondan %17,7 azalışla 728 bin tona düşmekte iken, ithalatı 369 bin tondan %72 artışla 663 bin tona, ihracatı 13,8 bin tondan %17 artışla 16 bin tona, yurtiçi tüketimi ise yaklaşık 1,2 milyon tondan %8,55 artışla 1,3 milyon tona çıkmaktadır.

Çizelge 9.2. Türkiye'nin AB'ye katılımın çeltik piyasalarına etkisi (ton)

	2014			2023		
	Üye değil	Üye	Fark	Üye değil	Üye	Fark
Üretim	890.574	733.210	-157.364 (-%16,67)	884.449	728.167	-156.282 (-%17,67)
İthalat	144.908	466.082	+321.174 (+%221,64)	369.001	633.631	+264.630 (+%71,74)
İhracat	8.502	9.946	+1.444 (+%16,98)	13.818	16.166	+2.348 (+%16,99)
Yurt içi tüketim	1.026.980	1.189.346	+162.366 (+%15,81)	1.239.632	1.345.632	+106.000 (+%8,55)

9.3. Refah Etkileri

AB'ye katılımı birlikte uygulanan politikaların değişecek olması ve fiyatlarda yaşanacak düşüşün etkisiyle çeltik piyasasındaki aktörlerin refahlarında farklı etkiler ortaya çıkacağı öngörülmektedir. AB'ye üyelikle birlikte düşen fiyatlar, ülkedeki çeltik tüketim miktarını iki farklı senaryoya göre %15,81 ve %8,55 artırmaktadır. Buna bağlı olarak AB'ye 2014 yılında üye olunursa tüketicilerin refahı yaklaşık 123 milyon € artmaktadır. Üyelik durumunda çeltik fiyatlarında yaşanacak düşüşün etkisiyle çeltik üretimi azalacak ve dolayısıyla üreticilerin refahı yaklaşık 90 milyon € azalacaktır. Katılımla birlikte çeltik üreticilerinin tamamının AB'nin sağladığı ortalama arazi ödemesinden (üye ülkelerin basit ortalaması olan 402,537 €/ha) yararlanmaları durumunda üreticilerin kaybı 2014 yılı için 54 milyon € düzeyinde tutulabilecektir.

AB'nin çeltik OPD'ne uyumu ile birlikte Türkiye'deki prim ödemesi uygulamasına da son verilecektir. Hükümetin harcamalarını etkileyecek bu değişimle birlikte, hükümetin AB kaynaklı ithalattan sağladığı gümrük gelirleri de sıfırlanacaktır. 2014 yılı itibarıyla hükümetin AB kaynaklı ithalata tarifeleri sıfırlayacak olmasının etkisiyle yaklaşık 9,9 milyon € gümrük geliri kaybı yaşanırken, prim ödemesi son verecek olmasının etkisiyle de harcamalarında 26 milyon €'lık bir azalış (kazanç)

yaşanacaktır. Hükümetin refahında, prim ödemesi ve AB kaynaklı ithalatta tarifelerin sıfırlanacak olmasının etkisiyle yaklaşık 16 milyon € artış olacaktır. Toplumun (tüketici, üretici ve hükümetin) toplam refahında ise 49 milyon €'luk bir artış söz konusu olacaktır (Çizelge 9.3).

Çizelge 9.3. Türkiye'nin AB'ne katılımının refah etkileri (€)

Refah	Refah Değişimi	
	2014	2023
Tüketici	123.150.154	100.166.054
Üretici	-90.225.558	-62.480.807
Hükümet	16.462.566	13.017.141
Toplum	49.387.162*	50.702.388*

*Toplum refahı ile tüketici, üretici ve hükümet refahı toplamının arasındaki fark, gümrük gelirlerinin tamamının AB'den gelmemesi dolayısıyla üçüncü ülkelerden sağlanan gümrük gelirlerinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye'nin 2023 yılında AB'ye üye olması durumunda ise tüketicilerin refahında 100 milyon € artış yaşanırken, üreticilerin refahında 62 milyon €'luk bir azalış yaşanmaktadır. AB'nin arazi ödemesinden tam olarak yararlanılması durumunda üreticilerin refahındaki azalışın 26 milyon €'ya düşürülmesi mümkün olabilecektir. Yine AB ülkeleri orijinli ithalata sıfır gümrük uygulanmasının etkisiyle hükümetin gelirlerinde yaklaşık 18 milyon € ve prim ödemesine son verilecek olmasının etkisiyle hükümetin harcamalarında yaklaşık 31 milyon €'luk bir azalış yaşanacaktır. Bu sayede hükümetin refahı 13 milyon € artacaktır. AB çeltik OPD'ne uyumla birlikte toplumun toplam refahında ise 51 milyon €'luk bir artış söz konusu olacaktır (Çizelge 9.3).

9.4. Çeltik İşletmelerine Etkileri

Türkiye ile AB tarım işletmeleri arasında hem yapısal yönden hem de uygulanan tarımsal politikalar yönünden birçok farklılık söz konusudur. Çizelge 9.4'de görüldüğü gibi incelenen çeltik işletmelerinin ortalama büyüklüğü 74,24 da iken, AB'de yaklaşık 3 kat daha büyüktür. İncelenen işletmelerin yalnızca %5,1'inin arazi varlığı 202 da'dan

büyüktür. Türkiye genelinde olduğu gibi Samsun ilinde de tarım arazisi, sulama ve tarımsal üretim tekniklerinin uygulanmasını zorlaştıracak derecede küçüktür. Çeltik üretiminde hem verimlilik hem de maliyet açısından arazi büyüklüğü önem kazanmaktadır. İncelenen işletmelerin arazi varlığının AB üyesi ülkelere göre çok düşük olmasının rekabet açısından önemli bir dezavantaj oluşturacağı düşünülmektedir.

İşletme büyüklüğü ile doğru orantılı olarak incelenen işletmelerde ortalama çeltik üretimi (53 ton), AB'ye göre (128 ton) yaklaşık 2,4 kat daha düşüktür. İncelenen işletmelerin sadece %8,47'sinin çeltik üretimi 128 ton'dan daha fazladır. AB tarafından gerçekleştirilen yeni reformlarda üretim fazlalarını engellemek amacıyla tarım sübvansiyonlarının büyük çoğunluğunun üretimden bağımsız olarak ödenmesi öngörüldüğünden ve müdahale alım kotalarının sıfırlanması nedeniyle düşük miktarda üretimin çeltik üreticilerin desteklerden faydalanmasını olumsuz yönde etkilemeyeceği tahmin edilmektedir.

Çizelge 9.4. 2007 yılı itibariyle AB ve Samsun ili çeltik işletmelerinin temel göstergeleri

Değişkenler (İşletme Başına Ortalama Değerler)	AB(27)	Samsun ili Çeltik İşletmeleri
Ortalama İşletme Büyüklüğü	202 da	74.24 da
Üretim	128 ton	53 ton
Verim	6,47 ton/ha	7,16 ton/ ha
Değişken Çeltik Üretim Maliyeti	1.012 €/ha*	1.855 €/ha
Çiftçi Eline Geçen Fiyat	264,05 €/ton**	423,59 €/ton
Samsun ili Üretici Gelirlerinde Azalış		(423,59-264,05)x53 ton =8.455,62 Euro

* Yunanistan, İspanya, İtalya ve Portekiz ülkelerinin 2006 yılı değişken maliyet ortalamasıdır.

** Yunanistan, Fransa, İtalya ve Portekiz ülkelerinin 2007 yılı çiftçi eline geçen fiyat ortalamasıdır.

***1€=1,7706 TL (2007 yılı TCMB ortalama euro kuru)

Ortalama işletme büyüklüğünün Türkiye’de AB’ye oranla oldukça düşük olmasına rağmen, verimlilikte bu durum tam tersidir. AB’de ortalama verimlilik 6,47 ton/ha iken Samsun ili çeltik işletmelerinde 7,16 ton/ha’dır. Verimlilik düzeyinin yüksek olmasına rağmen, AB ve incelenen işletmelerin çeltik üretim maliyetleri karşılaştırıldığında; incelenen işletmelerin çeltiğin 843 €/ha gibi daha yüksek maliyetle üretildiği görülmektedir. Yüksek üretim maliyeti, Türkiye’nin AB üyesi çeltik üreticisi ülkelerle rekabet edemeyeceğinin en önemli göstergesidir.

Çiftçi eline geçen fiyatlar arasında çok büyük farklılık mevcuttur. AB’de çiftçi ton başına 264,05 € kazanırken, Türkiye’deki üreticiler desteklemelerin de etkisiyle yaklaşık iki kat (423,59 €) daha fazla gelir elde etmektedir. Bu durum, AB’ye üyelik durumunda Samsun ili çeltik işletmelerinin gelirlerinde 8.456 €’luk bir azalışın yaşanabileceğini göstermektedir. Bu azalışa ek olarak işletmelerin yararlandıkları ortalama 2.375 €’luk çeltiğe yönelik desteklerin kaldırılacak olmasından dolayı, toplam kayıplarının 12.662 € olacağı tahmin edilmektedir.

Bilindiği gibi AB’nin DTÖ’ye verdiği taahhütler çerçevesinde tarımsal destekler giderek azaltılmaktadır. Bu nedenle Türkiye, AB’ye üye olması durumunda diğer yeni üye ülkelere sağlanan birçok imkanlardan faydalanamayacaktır. Tarımsal desteklerin azalacak olmasının etkisiyle çiftçi eline geçen fiyatlarda önemli ölçüde düşüş olacağı ve bu durumun da çeltik üretiminde azalışa neden olacağı tahmin edilmektedir.

10. SONUÇLAR

Dünya’da çeltik üretiminde en önemli ülkeler sırasıyla; Çin, Hindistan, Endonezya ve Bangladeş’dir. AB’de çeltik üreten ülkeler ise; İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan, Fransa, Romanya, Bulgaristan ve Macaristan’dır. Ekolojik açıdan elverişli koşulların bulunduğu Türkiye’nin dünya üretimindeki payının düşük olmasına rağmen, üyelik durumunda İtalya ve İspanya’dan sonra AB içinde en çok çeltik üretimi yapan üçüncü ülke olacaktır.

Dünyada en önemli pirinç ihracatçısı ülkeler; Tayland, Vietnam, ABD, Hindistan ve Pakistan’dır. Dünya çeltik ihracatının %82’si bu ülkeler tarafından yapılmaktadır. AB, dünya çeltik ve pirinç ihracatında çok küçük bir paya (%0,51) sahip iken, Türkiye’nin ihracatı son yıllarda yaşanan az bir artışa rağmen yok denecek kadar azdır (%0,03).

Ekolojik açıdan oldukça elverişli koşulların bulunması Türkiye’ye yüksek bir üretim potansiyeli sunarken, çeltik işletmelerinin mevcut yapısal sorunları ve yüksek üretim maliyetleri bu potansiyelden yeterince yararlanılmasını olumsuz etkilemektedir. Araştırma alanındaki çeltik işletmelerinin genellikle küçük ölçekli olmaları, işletme sermayesi ile birlikte finansman imkanlarının yetersizliği, yüksek aile nüfusu, çiftçilerin mesleki eğitimlerinin yetersizliği ve örgütsüz olmaları gibi özellikler çeltik işletmelerinin başlıca yapısal sorunlarını oluşturmaktadır. Belirtilen yapısal sorunlar, çeltik işletmelerinin teknoloji kullanımlarını da olumsuz etkilemektedir.

Önemli bir çeltik üretim potansiyeline sahip olan Türkiye’de, yüksek üretim maliyetleri, uygulanan fiyat destekleri ve ithalatta uygulanan korumanın da etkisiyle yurt içi fiyatlar dünya fiyatlarının oldukça üzerinde oluşmaktadır. Bu fiyat düzeyi, Türkiye’nin ihracat piyasalarında var olmasının önündeki en büyük engeli teşkil etmektedir.

Türkiye’nin dünya çeltik üretim ve ticaretindeki payının ihmal edilebilecek düzeyde olması nedeniyle, Türkiye’nin AB’ye katılımından dünya piyasalarının etkilenmeyeceği düşünülmektedir.

Türkiye ve AB, çeltik ve pirinçte net ithalatçı konumdadır. Türkiye çeltik ithalatının neredeyse tamamını ABD’den yapmakta olup, bunun yanı sıra az miktarda Rusya ile AB üyesi ülkelere İtalya ve Bulgaristan’dan çeltik ithal etmektedir. Pirinç ithalatını ise büyük ölçüde Mısır ve İtalya’dan yapmakta, son yıllarda ABD’den de

önemli ölçüde pirinç ithalatı yapılmaktadır. AB ülkeleri ise yaklaşık olarak ithalatının yarısını üretici üye ülkelerden, diğer yarısını da başta ABD olmak üzere Hindistan, Tayland, Mısır ve Pakistan gibi ülkelerden yapmaktadırlar.

Türkiye’de nüfus ve gelirlere yaşanacak artışın ve beslenme alışkanlıklarındaki değişimin etkisiyle, pirinç yerine ikame edilen ürünlerin tüketiminin azalması ve pirinç talebinin artmasına bağlı olarak ithalatın artacağı öngörülmektedir.

Türkiye ve AB’nin iç ve dış piyasalara yönelik uyguladığı çeltik politikalarında standart uygulaması dışında benzerlik söz konusu değildir. Çeltik ve pirinçteki gümrük vergisi uygulamaları farklılık arz etmektedir. Türkiye’de advolorem, AB’de ise spesifik vergi uygulanmaktadır. AB’ye üyelik durumunda üçüncü ülkelere uygulanan gümrük vergisi oranlarının düşeceği ve AB’ye üye ülkelere uygulanan gümrük vergisi oranları ise sıfırlanacaktır. AB’ye katılımı birlikte çeltik ve pirincin ülkeye giriş fiyatında yaşanacak düşüşe bağlı olarak, üretimde 2014 yılı itibariyle %16,7, 2023 yılı itibariyle ise %17,7 azalışın yaşanacağı tahmin edilmiştir. Yurt içi tüketimde ise 2014 yılı için %15,8’lik, 2023 yılı için %8,5’lik bir artış olması beklenmektedir. İthalatta sırasıyla %221,6 ve %71,7’lik bir artış yaşanacaktır. İhracattaki artış ise her iki dönem için %16,9 olacaktır. Çeltik piyasalarının serbestleştirilmesi, tüketicilerin refahında 2014 ve 2023 yılları için sırasıyla 123 milyon ve 100 milyon €’luk bir artış yaratırken, üreticilerin refahı aynı yıllar için 90 milyon € ve 62 milyon € azalacaktır. AB’nin pirince yönelik sağlamış olduğu özel ödemeden tam olarak yararlanılması durumunda çiftçilerin refah kaybı azaltılabilecektir. Hükümetin refahında da sırasıyla 16 milyon € ve 13 milyon €’luk bir artış yaşanmaktadır. Çeltik piyasalarının serbestleştirilmesi toplumun refahında ise 49 milyon ve 51 milyon €’luk bir artış sağlayacaktır.

Türkiye çeltikte korumacı bir politika izlerken, AB DTÖ’ne verdiği taahhütler ve uyguladığı tarımsal reformlar neticesinde piyasaya yönelik desteklerini azaltarak tek ödeme sistemine doğru bir geçiş politikası izlemektedir. Üyelik durumunda Türkiye’de çeltiğe yönelik olarak uygulanan korumacı politikaların yerini üretimden bağımsız olarak uygulanan tek ödeme sisteminin alacağı öngörülmektedir. Tek ödeme sisteminden faydalanabilmek için çapraz uyum koşullarını yerine getirmek gerekmekte olup; Türkiye’deki ve Samsun ilindeki tarım işletmelerinin kamu, insan ve bitki sağlığı, çevre ve hayvan refahı gibi değişik başlıklardaki önemli sayıdaki mevzuatta belirlenen koşulları sağlama konusunda zorlanacakları düşünülmektedir. Piyasaya yönelik sübvansiyonların tamamen kaldırılarak bu yardımların şartlı doğrudan ödemelere ve

kırsal kalkınma alanına kaydırılmasının yanı sıra, yeni üye ülkelere kademeli bir geçişin öngörülmesi, çeltik üreticilerinin serbest piyasa ekonomisiyle karşı karşıya kalacakları gerçeğini ortaya koymaktadır.

AB'ye üye ülkelerin tarım sektörlerinde çok etkili örgütler bulunmakta ve bu örgütler AB ortak tarım politikasının şekillenmesinde etkili olabilmekte ve karar alma süreçlerini etkileyebilecek güce ulaşabilmektedirler. Samsun ili çeltik işletmeleri ise yeterince örgütlenmemiş olup, örgütlenmiş olanlar da (%62,07) genellikle örgütlerin hizmetlerinden yeterince yararlanamamaktadırlar. Bu durum, uyum açısından çiftçilerin örgütlenmesi ve örgütlerin etkin hale getirilmesine öncelik verilmesinin zorunlu hale geldiğinin önemli bir göstergesidir.

İncelenen çeltik işletmeler ortalamasına göre toplam arazi varlığı 142 dekar olup, bu arazinin %52.3'ü çeltiğe tahsis edilmiştir. İncelenen işletmelerde 74,3 da olan çeltik ekim alanı, AB'de yaklaşık 3 kat (202 da) daha fazladır. Çeltik üretiminde hem verimlilik hem de maliyet açısından arazi büyüklüğü önem arz ettiğinden üyelik durumunda işletmelerin arazi büyüklüğünün AB ortalamasının altında kalacak olmasının, gerek teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması gerekse de diğer üye ülkelerle rekabet konusunda dezavantaj oluşturacağı düşünülmektedir. Mevcut arazi varlığı, kullanımı ve verim düzeyine bağlı olarak işletme başına çeltik üretimi (53 ton), AB'ye göre (128 ton) yaklaşık 2,4 kat daha düşüktür. AB tarafından gerçekleştirilen yeni reformlarda tarım sübvansiyonlarının büyük ölçüde üretimden bağımsız hale dönüştürülmesi nedeniyle, AB'ye göre Samsun ilindeki üretim miktarının düşük olmasının desteklerden faydalanabilme konusunda olumsuz etki yaratmayacağı ifade edilebilir.

AB'de hektara ortalama verimlilik 6,47 ton iken, Samsun ili çeltik işletmelerinde 7,16 ton'dır. Ortalama işletme büyüklüğünün küçük olması ve teknolojik yeniliklerin sermaye yetersizliğinden dolayı kullanılmıyor olması, verimlilik avantajından yararlanmayı önleyebilecektir.

Her iki taraf açısından çiftçi eline geçen fiyatlar arasında da çok büyük farklılık mevcuttur. AB'de çiftçi ton başına 264 € kazanırken, bu tutar Türkiye'de yapılan desteklemeler ve korumanın etkisiyle yaklaşık iki kata (424 €) çıkmaktadır. Üyelik durumunda Samsun ili çeltik işletmelerinin gelirlerinde 8.456 €'luk bir azalışın yaşanacağı tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, incelenen işletmelerin yararlandıkları

ortalama 2.375 €'luk çeltiğe yönelik desteklerin kaldırılacak olmasından dolayı, toplam kayıplarının 12.662 € olacağı tahmin edilmektedir.

Samsun ili çeltik işletmeleri ortalamasına göre bir kilogram çeltiğin üretim maliyeti 0,57 TL/kg olarak belirlenmiş olup, üreticiler çeltik üretimi sonucunda dekara 144 TL net gelir elde etmektedir. İncelenen işletmelerde hektara 1.855 € olan çeltik üretiminin değişken maliyeti, AB'de 1.012 €, yani %45 daha düşüktür. Üretim maliyetinin yüksekliği, Türkiye'nin diğer üretici ülkelerle rekabet edemeyeceğini gösteren önemli bir göstergedir.

11. ÖNERİLER

Türkiye'nin katılım öncesinde AB'nin çeltik OPD'ne kurumsal, mevzuat ve uygulama açısından uyumunun sağlanması zorunluluk arz etmektedir. AB'nin çeltik OPD'ne uyumun sağlanması ve uyumun olası olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi bakımından alınması gereken önlemler aşağıdaki gibi belirtilebilir.

Üyelik tarihinde kadar Türkiye'nin dinamik bir özellik arz eden AB çeltik OPD'ne uyum sağlaması büyük önem arz etmektedir. Gerçekleştirilen reformlar ve DTÖ'ne verilen taahhütlerin etkisiyle AB'nin politikalarında sürekli değişiklikler yaşanmaktadır. Bu konuda devletin yürüttüğü uyum çalışmalarında sürekli bir revizyona ihtiyaç duyulmaktadır.

Katılım ile birlikte Türkiye'de çeltik üreticilerine sağlanan destekler terk edilerek tek ödeme sistemine geçilecek ve üreticilerin bu desteklerden faydalanabilmesinde ise çapraz uyum koşullarını yerine getirmeleri zorunluluğu aranacaktır. Çapraz uyum koşullarının sağlanmasında Samsun ili çeltik işletmelerinde önemli sorunların yaşanacağı ifade edilebilir. Bu noktada devletin, insan ve bitki sağlığı ile çevre ve hayvan refahı gibi konularda üreticileri bilgilendirecek gerekli programları ve alt yapıyı oluşturması zorunluluk arz etmektedir. Bu kapsamda AB'de uygulandığı haliyle Çiftlik Danışma Sisteminin oluşturulması ve işletilmesi gerekli görülmektedir. Çiftçilerin bilgi sahibi olmadığı ve koşullarıyla çok uyumlu olmayan düzenlemeleri benimseyip hayata geçirmeleri de mümkün olmayacaktır. Bu kapsamda çeltik üreticilerine AB'nin çeltik OPD'ne uyumla ilgili gerekli bilgilendirme çalışmaları yapılmalı, çiftçiler bu konuda bilinçlendirilerek üyelik durumunda karşılaşılabilecek sonuçlar konusunda hazırlıklı olmaları sağlanmalıdır.

Kurumsal ve politika uyumu sağlansa bile, katılım ile birlikte çeltik işletmelerinin yapısal eksiklikleri nedeniyle önemli güçlükler de yaşanabilecektir. Bu kapsamda çeltik işletmelerinin mevcut arazi varlığının artırılması, işgücü fazlasının işletmelerden diğer sektörlere aktarılabilmesi, finans imkanlarının artırılması, çiftçilerin mesleki konularda eğitilmeleri, ürünlerin depolanması ve işlenmesiyle ilgili altyapıların ortaklaşa oluşturulması, çiftçilerin örgütlenmelerini sağlayacak önlemlerin alınması gerekli görülmektedir. Devletin desteklemelerini bu amaçlara yönlendirilmesi, aynı zamanda AB'nin kırsal kalkınma politikasına uyumunun sağlanması ve bu kapsamda verilen desteklerden yararlanılması açısından da büyük önem taşımaktadır. İşletmelerin

yapısal sorunları ile birlikte işletme ve çiftçi sayısının fazlalığı dikkate alındığında belirtilen sorunların çözümüne yönelik maliyetin çok yüksek olacağı da ifade edilebilir.

Türkiye'nin rekabet gücünü belirleyen en temel unsur durumundaki yüksek üretim maliyetlerinin düşürülmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun için de işletme ve devlet düzeyinde alınması gereken önlemler söz konusudur. Öncelikli olarak çeltik işletmelerinde üretim girdilerinin (gübre, tohum, tarımsal ilaç vb) yeterince ve doğru olarak kullanılması gerekmektedir. Bunun için de çiftçilere doğru girdi kullanımı noktasında yeterli yayım-egitim çalışmasının yapılmalıdır. Bu sayede üretimde verimlilik artışı sağlanabilecektir. Bununla birlikte, genellikle bireysel olarak özel sektörden temin edilen tarımsal girdilerin daha kaliteli ve ucuza çiftçi örgütleri vasıtasıyla toplu olarak sağlanması yolları denenmelidir. Diğer yandan devletin genel anlamda üreticilere sağladığı kimyasal gübre, tohum, mazot ve kredi sübvansiyonlarının etkileri, sürekli ve yüksek oranlı fiyat artışları nedeniyle düşmektedir. Bu bakımdan üreticilere sağlanan girdi sübvansiyonlarının fiyatlarında yaşanan artışları da dikkate alarak belirlenmesi gerekli görülmektedir.

AB'ye üyelik durumunda, yurt içi ve ithal fiyatlarına müdahale imkanı kalmayacağından dolayı yurt içi fiyatlar AB düzeyine düşecektir. Çeltik piyasasının serbestleştirilmesinin etkisiyle üreticilerin gelirlerinde yaşanacak azalışı telafi edecek önlemlerin geçici de olsa devreye sokulması büyük önem taşımaktadır. Aksi halde üreticilerin piyasadaki çekilmesi söz konusu olacaktır. Gelir azalışını telafi edecek ödemelerin rekabet gücü yüksek işletmelere yapılması ve/veya rekabet gücünün artmasına hizmet edecek şekilde verilmesi gerekli görülmektedir.

AB'ye uyum ve uyumun olumsuz etkilerinin en aza indirilebilmesinde alınması gereken bir diğer önlem de çiftçilerinin çeltik bazında örgütlenmeleridir. Devletin sağlamış olduğu destekleme ve korumayla örgütlenme ihtiyacı duymayan işletmeler, katılım sonrası yüksek bir rekabet ve düşük fiyatlarla karşı karşıya kalacaklardır. Bu durumda işletmelerin ayakta kalabilmesi için örgütlenmeleri kaçınılmaz olacaktır. AB'nin çeltik OPD'ne en az kayıpla uyum sağlanabilmesi için, çiftçiler arasında örgütlenme bilincinin yaygınlaştırılması ile birlikte çeltik işletmelerinin etkili bir şekilde örgütlenmelerinin sağlanması gerekli görülmektedir. Bununla birlikte, devletin tarım ürünleri (hububat) borsalarının altyapısını oluşturması da gerekmektedir. Bu önlemlerin piyasada rekabet koşullarının sağlanmasına da önemli katkıları olabilecektir. Tarım ürünlerinin piyasa koşullarına bırakılmadan önce piyasada rekabet koşullarının

oluşturulmasının büyük önemi vardır. Aksi halde, piyasa güçlü olan taraf lehine işleyecek ve bundan da dezavantajlı konumdaki üreticiler olumsuz etkilenecektir.

Bu araştırmada AB'ye katılımın işletme bazında etkisi sadece Samsun ilindeki eltik işletmeleri kapsamında gerçekleştirilmiş olup, diğer bölgelere etkisinin nasıl olacağı konusunda da araştırmaların yapılması yararlı olabilecektir. Böylece uyumun bölgesel etkileri ortaya konulabilecek ve eltik üretiminin daha fazla rekabet gücü olan bölgelere kaydırılması mümkün olabilecektir. Bununla birlikte, AB yesi ülkelerde eltik üretiminde mevcut teknoloji kullanımı, üretim maliyetleri gibi konuların araştırılması da yararlı olabilecektir. yelik ncesi yapılan bu ve benzeri çalışmalar, üyelik sonrası yapılacak etki analizi çalışmalarının karşılaştırılmasına da önemli bir baz teşkil edecektir.

12. KAYNAKLAR

- ABGS, 2009. Müzakere Süreci. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=37&l=1>
(30.06.2009)
- ABGS, 2009. Council Regulation (EC) No 1785/2003 on the Common Organization of the Market in rice. http://www.abgs.gov.tr/tarama/tarama_files/11/SC11EXP_Rice.pdf (15.05.2009).
http://www.abgs.gov.tr/tarama/tarama_files/11/SC11EXP_Rice.pdf
- Açıklık S., 1993. Avrupa Toplulukları'nda Ortak Tarım Politikası'nın İşleyişi ve Türk Tarım Politikası'nın Ortak Tarım Politikası'na Uyumunu. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 57s.
- Akbay, C., Bilgiç, A., Miran, B., 2008. Türkiye'de Önemli Gıda Ürünlerinin Talep Esneklikleri. Tarım Ekonomisi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 1, 55-65. s.
- Aras S., 1989. Avrupa Bütünleşmesi ve Toplumun Ortak Tarım Politikası. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 226s.
- Atabey A.U., 2003. Türkiye'de 1980 Sonrası Tarımda Uygulanan Fiyat ve Gelir Politikasının Sonuçları Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 364s.
- Atak H., 2001. Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikalarındaki Yeni Gelişmeler. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa, 150s.
- Atay, A., 2009, Yazılı görüşme, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Bilgi Edinme, aatay@abgs.gov.tr
- Avcı M.B., 2007. Trakya Bölgesinde Buğday, Arpa, Mısır ve Çeltik Tarımında Herbisit Kullanımının Sürdürülebilir Tarım Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne, 128s.
- Başarır A., 2008. Doğrudan Gelir Desteği (DGD) Politikasının Tarım İşletmelerine Etkilerinin Araştırılması: Samsun ili Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun, 156s.
- Başkurt H., 1999. Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 94s.

- Bayraç H.N., 1988. Türkiye'de Uygulanan Tarımsal Destekleme Alımları ve Taban Fiyat Politikalarının Geleneksel İhraç Ürünleri Üzerindeki Etkisi (1979-1987). Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 204s.
- Bayraklı S.A., 2004. Avrupa Birliği(AB) Ortak Tarım Politikası'na Türkiye'nin Uyumu ve 1980 Sonrası Dönemde Türk Tarımının AB ile Dış Ticaretteki Rekabet Gücünün İktisadi Analizi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 134s.
- Bayraktutan Y. ve Bayraktar Y., 2004. Avrupa Bütünleşmesinde Parasal Birlik ve Türkiye. Roma Yayınları. Ankara.
- Bojnec S. ve Munch W., 2000. Implications of Agricultural Accession to the European Union: The Case Of Slovenia. Publisher Springer Netherlands, s: 345-371, Netherlands.
- Bozoğlu, M., 2009. Effects of Turkey's Accession to the European Union on Hazelnut Markets. International Congress on Hazelnut, Acta Horticulture (yayın aşamasında).
- Breisinger C, Yokogawa H, Song M, 2003. Policy Analysis of the Liberalisation of the Rice Market in Japan. Journal Of The Faculty Of Agriculture Kyushu University, 47 (2): 503-531 Feb 2003.
- Burrell A.M., Oskam A.J.,2005. Turkey in the European Union. İmplications forAgriculture, Food and Structural Policy. CABI Publishing, 86 s., UK.
- Ciaian P, Swinnen JFM, 2006. Land Market İmperfections and Agricultural Policy İmpacts in The New EU Member States: A Partial Equilibrium Analysis. American Journal Of Agricultural Economics, 88 (4): 799-815 Nov 2006.
- CBI, 2009. Centre of the promotion of imports from devoloping countries. The rice and pulses market in the eu . http://www.cbi.eu/download/mid_preview/4928.pdf (15.03.2009)
- Çakmak, E.H., Kasnakoğlu, H.,2001. Tarım Sektöründe Türkiye ve Avrupa Birliği Etkileşimi: Türkiye'nin AB'ye Üyeliğinin Analizi, TEAE, Ankara.
- Çelen H., 1989. Tekirdağ Merkez İlçe Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi, Tarımsal Yatırımlar ve Girdi Kullanma Durumu Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 176s.

- Çetin F.C., 2002. Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türkiye Tarımı. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 177s.
- Çakır S., 1989. Samsun ili ve Çevresi Tütün İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Pazarlama Sorunları. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana, 76s.
- Damar İ., 2006. Edirne İli Çeltik Üretim Alanlarında Bulunan Yabancı Ot Türleri ve Yoğunluklarının Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne, 58s.
- Dağlıoğlu E., 2005. Kilis İli Merkez İlçede Üzüm Yetiştiren İşletmelerin Ekonomik Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 89s.
- Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, 2009. Veri ve Değerlendirme. <http://www.dmi.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceleristatistik.aspx?m=SAMSUN> (10.07.2009)
- DPT, 2009. Bitkisel Üretim. Özel İhtisas Komisyonu. Tohumculuk. Alt Komisyon Raporu. Ankara 2001. www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3039/oik654.pdf (08.06.2009).
- Dinler, Z. 2003. İktisada Giriş. Ekin Kitapevi Yayınları. 560s, Bursa.
- Doğan E., 1991. Türkiye ve Avrupa Topluluğu'nda Tarım Ürünleri Dış Ticaret Politikaları-Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 197s.
- Erkuş, A., Demirci, R., 1985. Tarımsal İşletmecilik ve Planlama. A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayın No.944, Ankara.
- Ertek, T., 1987. Ekonometriye Giriş. Beta Yayınları, Yayın no: 112, 271 s., İstanbul.
- Ertuğrul C., 1992. Türk Tarımının AT Ortak Tarım Politikasına Uyumu. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 361s.
- EUROSTAT, 2009. European Commission , European statistics. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> (05.01.2009, 10.01.2009).
- European Commission Export Helpdesk, 2009. Export helpdesk for developing countries. http://exporthelp.europa.eu/index_en.html (01.07.2009).
- European Commission, 2009. Single Payment Scheme. http://ec.europa.eu/agriculture/markets/sfp/index_en.htm, (11.05.2009).

European Commission, 2009. Rice.

<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l11079.htm>, (11.05.2009).

FAO, 2009. Food and Agriculture Organization of the United Nations: statistics.

<http://faostat.fao.org/> (12.03.2009)

FAO, 2007. Food and Agriculture Organization of the United Nations: statistics.

<http://faostat.fao.org/> (21.03.2007)

Gaytancıoğlu O., 1997, Türkiye’de Çeltikte Uygulanan Üretim, Fiyat ve Pazar Politikalarının Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.

Gaytancıoğlu O., 2007, Türkiye Piriç Piyasasının Sorunları ve Türkiye Çeltik Üretim Potansiyelinin Belirlenmesi, İTO Yayınları, ISBN 978-9944-60-157-3 Yayın No : 2007/25, İstanbul.

Gohin A, Moschini G, 2006. Evaluating The Market And Welfare Impacts Of Agricultural Policies In Developed Countries: Comparison Of Partial And General Equilibrium Measures. Review Of Agricultural Economics 28 (2): 195-211 Sum 2006

Grethe, H., 2003. Effects of Including Agricultural Products in the Customs between Turkey and the EU: A Partial Equilibrium Analysis for Turkey, Published Doctorate Dissertation, Georg-August-Universität Göttingen, Göttingen, April.

Grethe, H., 2005. Turkey's Accession to the EU: What Will the Common Agricultural Policy Cost? German Journal of Agricultural Economics (Agrarwirtschaft). 2 (54): 128-137.

Gül, U., 2003. Çeltik. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Bakış, Haziran ,3, 2.

Güldoğan, E., 2009. Avrupa Birliği’nde Tek Ortak Piyasa Düzeni Dönemi. <http://www.egeekonomisi.com/yazarkose.php?hid=6855> (10.05.2009)

Güler H., 2006. Türkiye'nin AB'ne Katılım Sürecinde Süt Sektöründe Ortak Tarım Politikası'na Uyum Öncesi ve Sonrası Alınması Gereken Önlemler. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 158s.

Günbüz E., 2003. The European Union Accession Process Affecting the Agricultural Policy in Turkey. Yüksek Lisan Tezi, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, İstanbul, 149s.

- Gürler A.Z., 1989. Türkiye'de Şeker Pancarı Tarımına, Şeker Üretim, Pazarlama ve Tüketimine İlişkin Politikaların Çeşitli Yönlerden Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 201s.
- İKV, 2009. Gümrük Birliği. <http://www.ikv.org.tr/gumrukbirligi.php> (14.06.2009).
- İKV, 2009. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. <http://www.ikv.org.tr/tarihce.php> (12.06.2009).
- İnan D.İ., 2007. Toprak Karışımında Farklı Düzeydeki Klinoptilolit Çeltikte Verim, Verim Ögeleri Ve Danede Bazı Besin Elementleri İçeriğine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 75s.
- İnkaya A., 2001. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Adaylık Sürecinde Tarım Politikaları. Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 239s.
- Kara, Ş., 1996. Ekonomik Entegrasyon Teorisi. 1. Baskı, İstanbul.
- Karataş S.E., 2007. Çankırı ve Çorum İlleri Çeltik (Oryza Sativa L.) Ekim Alanlarındaki Bitki Paraziti Nematod Türlerinin Taksonomik Özellikleri, Yoğunlukları ve Yaygınlıkları Üzerine Araştırmalar. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 144s.
- Kavcic S. ve Erjavec E., 2000. Differentiation as a Precondition for Efficient EU Enlargement The Case of Slovenia. University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Chair for Agricultural Economics, Policy and Law, Ljubljana, Slovenia.
- Kennedy, P. L. and Atıcı C, 1999. "A Game Theoretic Analysis of Turkish Accession to a European Customs Union." Agricultural and Resource Economics Review. 28, (2), s:147-157.
- Kıral, T., Kasnakoğlu, H., 1999. Tarımsal Ürünler İçin Maliyet Hesaplama Metodolojisi ve veri Tabanı Rehberi. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü. Stok No: 37
- Kıran A. K., 1992. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Çeltik (Oryza Sativa L.) Ekim Zamanının Verim ve Verim Ögeleri Üzerine Etkisi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 101s.
- Konyalı S., 2001. AB ve Türkiye'de Şekerde Uygulanan Tarım Politikaları ve Trakya'da Şekerpancarı Tarımının Ekonomik Yönleri. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne, 108s.

- Kurtyılmaz N., 1993. Türkiye'de Tarımsal Fiyat Politikaları ve Destekleme Alımları Tütünde Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 98s.
- Kutsal A. F., 1990. Ankara Haymana İlçesi Dikilitaş (Runkuş) Köyü Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 138s.
- Mujezinoviç, M., 2006. Avrupa Birliğinde Ekonomik Entegrasyon Aşamaları ve Üye Ülkelerinin Dış Ticaretine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 7-16s.
- Niemi, J., 2005. The static welfare effects of the accession to the European Union on the Finnish agricultural markets. *Agricultural and Food Science*, 14; 224-235.
- OJ L 1995. On the Common Organisation of the Market in Rice, Council Regulation (EC) 3072/1995.
- OJ L, 2003. On the Common Organisation of the Market in Rice, Council Regulation (EC) 1785/2003.
- OJ L, 2007. Establishing a Common Organisation of Agricultural Markets and on Specific Provisions for Certain Agricultural Products (Single CMO Regulation), Council Regulation (EC)1234/2007.
- OJ L, 2009a. Modifications to the Common Agricultural Policy, Council Regulation (EC) 72/2009.
- OJ L, 2009b. Establishing Common Rules For Direct Support Schemes for Farmers Under the Common Agricultural Policy and Establishing Certain Support Schemes for Farmers, Council Regulation (EC) 73/2009.
- Özcan H., 2004. Çinko Uygulamasının Bazı Çeltik Çeşitlerinde Verim İle Tanede Çinko, Fosfor ve Fitin Asidi Konsantrasyonuna Etkisi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 116s.
- Resmi Gazete, 1936. Çeltik Ekim Kanunu. Tarih : 11.06.1936, Sayı : 3337, s601.
- Resmi Gazete, 2003. Avrupa Birliğinin Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı. Tarih : 24.07.2003, Sayı:25178
- Resmi Gazete, 2004. Bazı Çeltik ve Pirinç Türlerinin İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Karar . Tarih : 27.08.2009, Sayı: 25566 .
<http://www.resmi-gazete.org/tarih/20040827.html> (11.02.2009)

- Resmi Gazete, 2005. Bazı Çeltik ve Pirinç Türlerinin İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Karar. Tarih : 13.09.2005, Sayı : 25935 .
<http://www.resmi-gazete.org/tarih/20050913.html> (11.02.2009)
- Samsun Valiliği, 2009. Ekonomik Yapı, Tarım. http://www.samsun.gov.tr/ey_tarim.asp (10.07.2009)
- Serdengeçti T., 1994. Avrupa Topluluğu Ortak Tarım Politikası, Uruguay Round Müzakerelerinde Tarım ve Türkiye'nin Uyumu. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 314s.
- Serin S., 2002. Küreselleşme ve Türkiye'nin Tarım Politikaları. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 155s.
- Seyidoğlu H., 2001. Uluslararası İktisat-Teori, Politika ve Uygulama. Güzem Yayınları. İstanbul.
- Sürek, H., Beşer N., Kaya R., 2008. Trakya-Marmara Bölgesi Çeltik Islah Çalışmalarında Son On Yılda Elde Edilen Gelişmeler. Ülkesel Tahıl Sempozyumu, Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Edirne, 109-119
- Soydal F., 1999. Türkiye'de Et Ve Süt Sanayinin Ortak Tarım Politikaları Düzenlemelerine Uyumu Ve Gümrük Birliği'nin Gerçekleşme Koşulları Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 128s.
- Şahin, A., Berk A., 2008. Avrupa Birliği'nde Tek Ciftlik Ödeme Yöntemi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi . <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/1029.pdf> (11.05.2009)
- Şahin, H., 1997. İktisada Giriş. Ezgi Kitapevi Yayınları. 582s, Bursa.
- Şanlı, F.B., 2004. Küreselleşme ve Ekonomik Entegrasyonlar. web.firat.edu.tr/ (11.05.2009). İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Politikası A.B.D-İstanbul, 2004.
- Şantay Ö., 1991. Çeşitli Yönleriyle Avrupa Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Ortak Tarım Politikası. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 143s.

- Tamyürek H., 2000. Türk Tarımının Temel Sorunları Ve Tarım Politikaları. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 154s.
- Tatar M.Ö., 2006. Tuzluluğun Bazı Çeltik Çeşit ve Hatlarının Çimlenme ile Fide Gelişimi Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 93s.
- The Technical Centre for Agricultural and Rural Cooperation (CTA), 2009. Rice: Executive Brief. <http://agritrade.cta.int/en/Commodities/Rice-sector/Executive-brief> (11.05.2009)
- TİGEM, 2009. Çeltikte Münavebe. http://www.tigem.gov.tr/haber_yazdir.asp?id=2353 (15.04.2009)
- TOBB, 2009. AB-Türkiye İlişkileri Tarihsel Gelişim. www.tobb.org.tr/abm/raporlaryayinlar/ABB_TR_Tarihsel_Gelisim1.doc – (12.06.2009).
- Toksal A., 1991. Çarşamba Ovası'nda Bazı Çeltik (Oryza Sativa L.) Çeşitlerinin Verim, Verim Öğeleri ve Tane Kalitesi Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun, 72 s.
- TTAE, 2009. Çeltik Tarımının Sorunları ve Çözüm Önerileri. <http://www.ttae.gov.tr/makaleler/celtik sorunlari.htm> (08.06.2009).
- TKB, 2002. Samsun Tarım Master Planı, Samsun Tarım İl Müdürlüğü Yayını, Samsun.
- TKB, 2005. Çeltik Yetiştiriciliği, Samsun Tarım İl Müdürlüğü Yayını, Samsun.
- TKB, 2006. Ortak Piyasa Düzeni Alt Çalışma Grup Raporları. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- TKB, 2009. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Samsun Tarım İl Müdürlüğü. İstatistiklerle Samsun Tarımı. <http://www.samsuntarim.gov.tr> (10.07.2009)
- TMMOB, 2005. Türkiye Ziraat Mühendisleri VI. Teknik Kongresi. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 3-7 Ocak 2005, Ankara.
- TMO, 2007. APK Dairesi Başkanlığı Veri Seti, Ankara.
- TMO, 2009. Yazılı görüşme, Toprak Mahsulleri Ofisi, Bilgi Edinme, bilgiedinme@tmo.gov.tr
- TMO, 2009. Çeltik Alım ve Çeltik/Pirinç Satış Esaslarına İlişkin Uygulama Yönetmeliği. <http://www.tmo.gov.tr/tr/images/stories/dokuman/celtikalimesas.pdf> (11.04.2009).

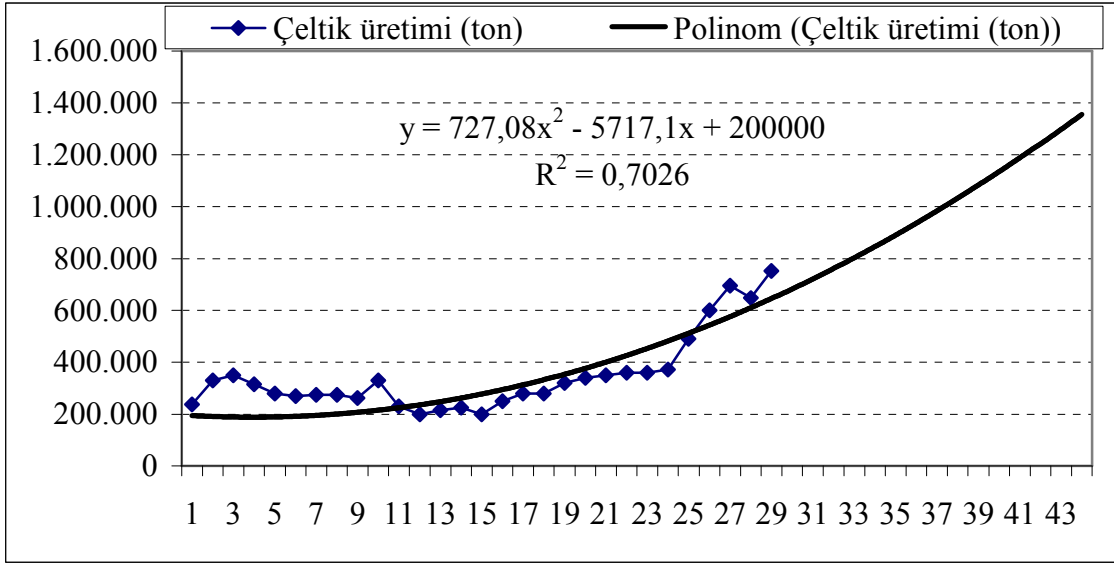
- TMO, 2009. Tarama bölüm 11 Tarım ve Kırsal Kalkınma Gündem maddesi 16g: çeltik_ <http://www.tmo.gov.tr/tr/images/stories/dokuman/celtiksunusutr.pdf> (12.05.2009).
- Topcu, Y., 2008. Çiftçilerin Tarımsal Destekleme Politikalarından Faydalanma İstekliliğinde Etkili Faktörlerin Analizi: Erzurum İli Örneği. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 2008, 21(2), 205–212.
- TÜİK, 2009. Yazılı görüşme, Türkiye İstatistik Kurumu , bilgi@tuik.gov.tr
- TÜİK, 2009. İstihdam, İşsizlik ve Ücret. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=25&ust_id=8 (11.02.2009)
- TÜİK, 2009. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Nüfus Sayım Sonuçları. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul?kod=2> (07.07.2009)
- TÜİK, 2009. Tarım sayımları, Türkiye İstatistik Kurumu , <http://www.tuik.gov.tr/> (09.07.2009)
- TÜİK, 2009. İllere Göre GSYH. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=56&ust_id=16 (10.07.2009)
- TÜİK, 2009. Nüfus İstatistikleri ve Projeksiyonlar. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=39&ust_id=11 (10.07.2009)
- TÜİK, 2009. Dış Ticaret İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (10.07.2009)
- Tweeten, L., 1989. Agricultural Policy Analysis Tools for Economic Development. (Edited by Luther Tweeten), Westview Pres, Inc., Colorado.
- TZOB, 2009. Türkiye Ziraat Odaları Birliği . www.tzob.org.tr/tzob.../tarim_bakan_ziyaret_sunulan_rapor.doc (11.03.2009).
- Uçtu R., 2005. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türk Ortak Tarım Politikasına Uyumu. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 180s.
- USDA, 2009. United States Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service. <http://www.fas.usda.gov> (14.03.2009).
- Uysal Y., 1990. Türkiye'de 1980 Sonrası İzlenen Tarım Politikalarının Tarım Sektörü Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,184s.
- Yamane, T. 1967. Elementary Sampling Theory. Printice Hall Inc., Englewood, New Jersey.

- Yavuz, F., Gaytancıoğlu, O., 2009. Türkiye'nin AB'nin Ortak Piyasa Düzenine Uyumunun Ekonomik Etkileri (Yayınlanmamış Rapor), Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Tubitak 1007 Projesi, Ankara.
- Yiğit U., 1995. Avrupa Topluluğu Ortak Tarım Politikası. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 266s.
- Yurdakul, O., Smith, D., Koç, A., Fuller, F., Şengül, H., Akdemir, Ş., Ören, N., Aksoy, Ş., Yavuz, F., Saner, G., Akbay, A.Ö. ve Yalçın, İ. 1999. Türkiye'de Hayvansal Ürünler Arzı ve Yem Talebi: Mevcut Durumun Değerlendirilmesi ve Alternatif Politika Senaryoları. Proje Sonuç Raporu, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Zan A., 2004. Kastamonu İli Tosya İlçesinde Çeltik Yetiştiren İşletmelerin Ekonomik Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 49s.

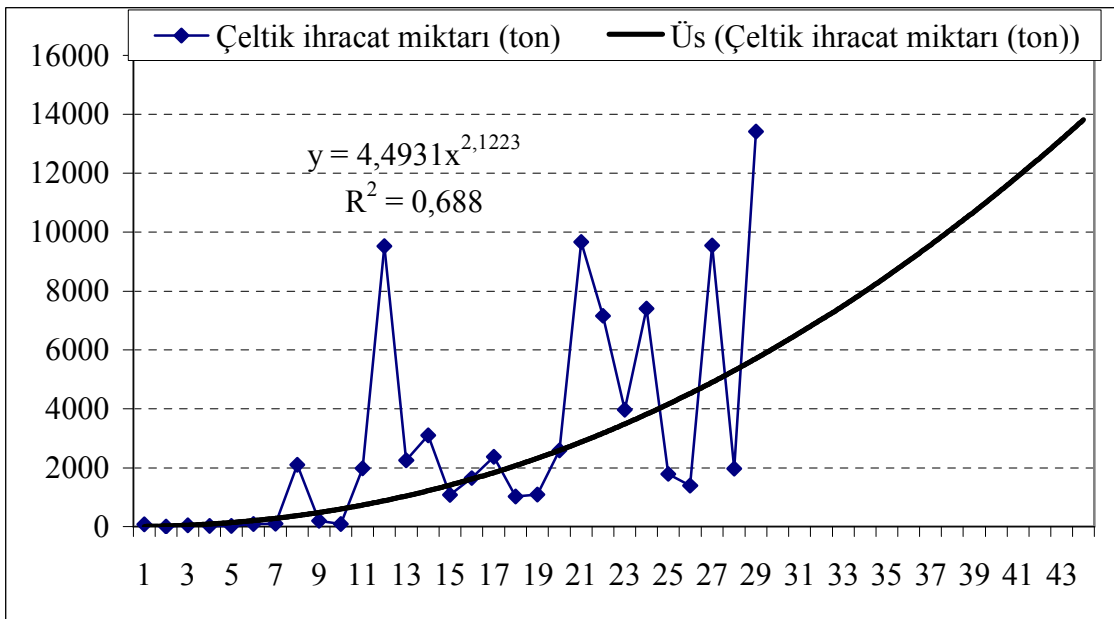
13. EKLER

Ek 1. Türkiye'nin Çeltik Piyasasına Ait Projeksiyonlar

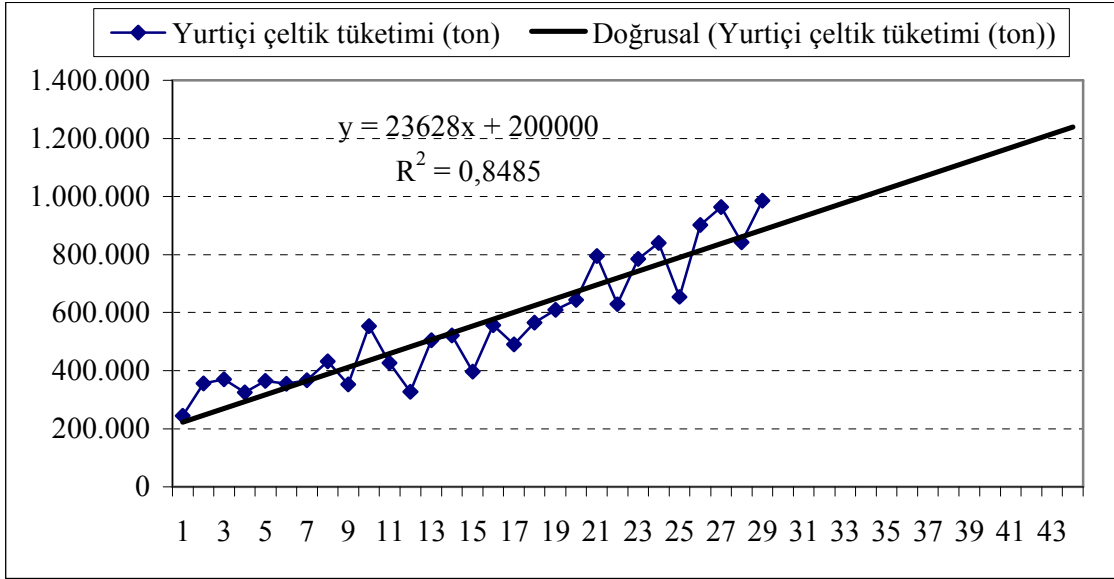
- Türkiye'nin çeltik üretim projeksiyonu

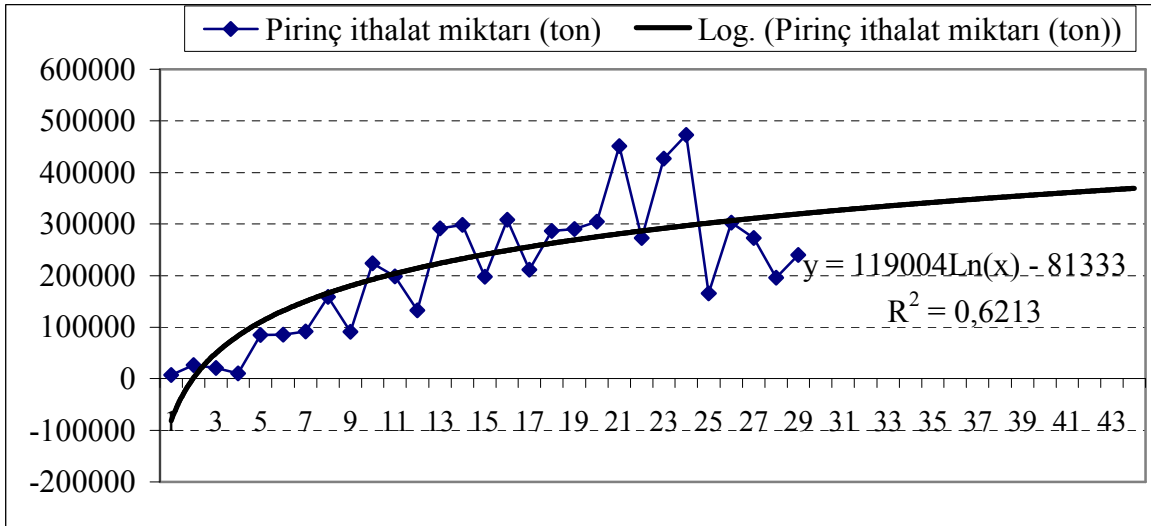
- Türkiye'nin çeltik ihracat projeksiyonu

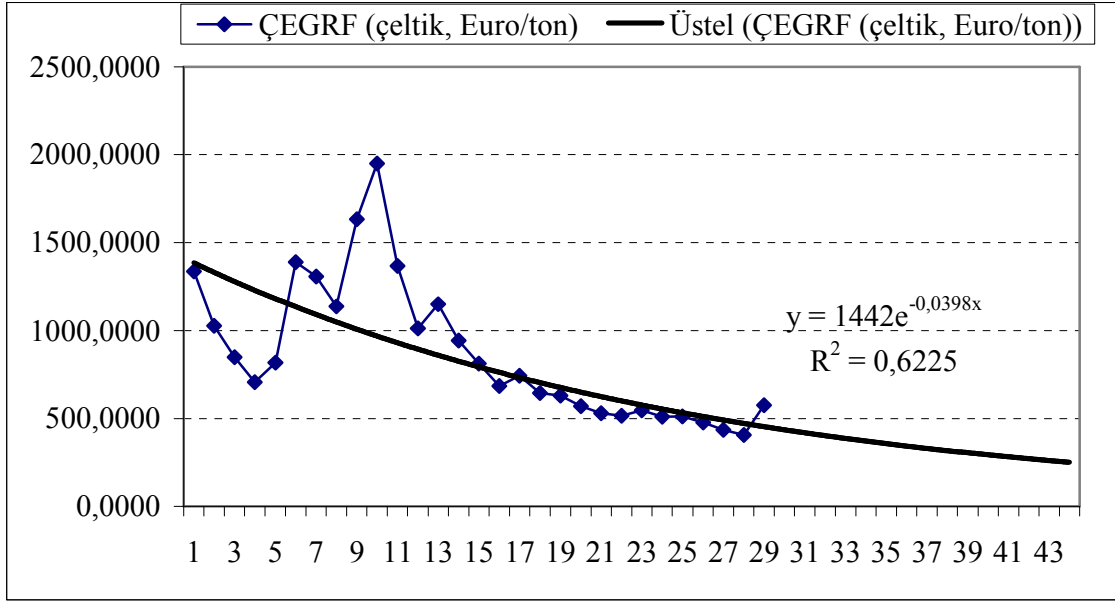
- Türkiye'nin yurtiçi çeltik tüketim projeksiyonu

- Türkiye'nin pirinç ithalat miktarı projeksiyonu

- Çeltikte çiftçi eline geçen reel fiyat projeksiyonu (Euro/ton)

Ek 2. Araştırmada Kullanılan Anket Formu

SAMSUN İLİ ÇELTİK İŞLETMELERİ ANKET FORMU

...../...../2007

- Deneğin Adı, soyadı:.....
- Telefon numarası:.....
- İlçesi:..... Köyü:.....
- İşletme yöneticisinin cinsiyeti: 1. Kadın 2. Erkek
- İşletme yöneticisinin yaşı:.....
- İşletme yöneticisinin eğitim süresi:.....

1. ÇELTİK ÜRETİM BİLGİLERİ**1. Çeltik Ekim Alanı ve Üretimi**

	Çeltik Ekilen Arazi Miktarı (Da)	Çeltik üretim miktarı (kg)	Tava Sayısı (2007)	Tava Büyüklüğü (da)	
				En	Boy
2000			1. Tava		
2001			2. Tava		
2002			3. Tava		
2003			4. Tava		
2004			5. Tava		
2005			6. Tava		
2006			7. Tava		
2007			8. Tava		

2. Çeltik Üretiminde Girdi kullanımı**Tohumluk****a. Hangi tohumluğu kullanıyorsunuz?**

- Baldo Veneria Rocca Ribe Akçeltik Osmancık-
- 97 Koral Negiş Diğer (.....)

b. Ekimini yaptığınız tohumluk çeşidini kaç yılda yeniliyorsunuz?

c. Tohumluğu nereden temin ediyorsunuz?

TMO Tarım İl. Md. Tarımsal Araşt.Ens. Üretilen Ürün

Tüccar Başka İşletmelerden Diğer

d. Tohumluğa kaç para ödediniz? YTL/kg

e. İstedığınız tohumluğu her zaman bulabiliyor musunuz? Evet Hayır

f. Dekara kaç kg tohumluk kullanıyorsunuz?

g. Kullandığınız tohumluk sertifikalı mı? Evet Hayır

Kimyevi Gübre**h. Gübreyi nereden temin ediyorsunuz?**

Tüccar Tarım Satış Koop. Tarım Kredi Koop. Ziraat Odası Diğer

i. Hangi gübreden ne kadar satın aldınız?(Amonyum Sülfat,TSP,Çimen-AN,KAN)

1. kg 2. kg 3.kg

j. Ne kadar hayvan gübresi kullanıyorsunuz?**k. Gübreyi peşin mi aldınız kredili mi? Oran verebilir misiniz?**

Peşin (%.....) Kredili (%.....)

l. Gübreye kaç para ödediniz ?.....YTL/kg

m. Toprak tahlili yaptırıyor musunuz? Evet Hayır

n. Dekara hangi gübreden ne kadar kullanıyorsunuz ve her birinin fiyatı nedir?

o. Aşırı gübreden dolayı üstten biçme yapıyor musunuz? Evet Hayır

Zirai İlaç**p. Zirai ilacı nereden temin ediyorsunuz?**

Tüccar Tarım Satış Koop. Tarım Kredi Koop. Ziraat Odası Diğer

r. Tarım ilacına ne kadar ödeme yaptınız? YTL/kg

s. Dekara hangi ilaçtan ne kadar kullanıyorsunuz ve her birinin fiyatı nedir?

Belirtiniz.

3. 2007 yılı Çeltik Satış Bilgileri :

Satılan Ürün Miktarı	Satış Zamanı	Satılan Yer	Satış Fiyatı	Tahsil Şekli

4. İşletmenizi ve/veya çeltik ürününüzü sigorta yaptırdınız mı?

0. Hayır 1. Evet (Sigorta çeşidi....., yıllık prim.....)

5. 2007 Çeltik Üretiminde kullanılan yabancı işgücü

Geçici İşçilik			Daimi İşçilik	
Çalışan Sayısı	Çalıştığı Gün Sayısı	Ücret (TL/Gün)	Çalışan Sayısı	Ücret (TL/Ay)

- 2007 yılında yabancı işgücüne yapılan aynı ödeme değeriTL'dir.

6. İşletmedeki çeltik üretiminde kullanılan alet makine sermayesi:

Alet / Makine	Sayısı	Yaşı	Şimdiki haliyle değeri (YTL)
Traktör			
Pulluk			
Gübre mak.			
Ekim mibzeri			
Kültivatör			
Su pompası			
Tamburlu sulama mak.			
Yükleme vagonu			
Römork			
İlaçlama mak.			
Biçerdöver			
Karık pulluğu			
Tırmık			
Dipkazan			
Merdane			
Diskaro			

7. 2007 yılında çeltik tarlasına verilen ruhsatiye (sıhhi tedbir): YTL

8. 2007 yılında çeltik tarlasına verilen su bedeli : YTL

10. Neden çeltik tarımı yapıyorsunuz?

- Arazim başka ürüne elverişli değil İyi geliri olduğu için

11. Sulama suyunu sağladığınız ver?

- Baraj Nehir Göl Dere Artezyen

12. Arazi tipi ? Kumlu Killi Diğer**13. TMO'nun verdiği fiyat 0,72 YTL/kg' dan 0,59 YTL' ve düşerse çeltik üretmeye devam eder misiniz?**

- Evet (Ne kadar alanda üretirsiniz? da)
 Hayır (Neden üretim yapmazsınız?)

2. *YAYIM VE HİZMETLERDEN YARARLANMA***1. Çeltik ile ilgili yayım hizmetlerinden yararlanma durumu**

	Son üç yılda başvurma sıklığı	Başvurma sebebi	Ücret
Tarım il veya ilçe müdürlüğü			
Özel danışman			
Kooperatif			
İlaç-gübre-tohum bayii			
Televizyon			
Radyo			
Kitap, Dergi			
Önder Çiftçiler			
Komşu Çiftçiler			
Diğer (.....)			

3. *TARIM TEKNIĞİ***1. Çeltik tarımı yapmak için yeterli zirai aletiniz var mı? 0. Evet 1. Hayır****2. Hangi ekim metodunu uyguluyor sunuz?**

0. Fideleyerek 1. Mibzerle 2. Serpme (elle) 3. Serpme (Aletle)

3. Ekim nöbeti uyguluyor musunuz? 1. Evet 2. Hayır**4. Ekim nöbeti uyguluyorsanız hangi ürünler münavebeye giriyor?****5. Aynı tarlaya üst üste kaç yıldır çeltik ekiyorsunuz? yıl****6. Hasatı ne ile yapıyorsunuz? 1. Elle biçim 2. Biçerdöverle****7. Bölgenizde toprak toplulaştırması yapıldı mı/ yapılacak mı?****8. Lazerli tesvive aletiniz var mı?**

9. Çeltik üretimde karşılaştığınız sorunlar nelerdir?

1.	3.	5.
2.	4.	6.

10. Tuzluluk sorunu var mı?

11. Yabancı ot mücadelesini nasıl yapıyorsunuz? 1. Elle 2. İlaçla 3. Mekanik

12. Yabancı otları mücadeleleyen kimler yapıyor, bayanlar yapıyorsa bundan kaynaklanan hastalıkları var mı? 1. Erkekler 2. Bayanlar (Var / Yok)

13. Beyaz uç nematodu var mı?

14. Çeltiği hangi şartlarda depoluyorsunuz?

15. Kurutma işlemini nasıl yapıyorsunuz?

4. PAZARLAMA**1. Çeltiği pazarlamadaki sorunlarınız nelerdir?**

.....

2. Üretilen çeltiğin ne kadarını tohumluğa, aile tüketimine, ortakçı hakkına vs. ayırıyorsunuz?

-Tohumluk kg -Aile Tüketimi kg -Ortakçı.....kg -Diğerkg

5. SOSYOEKONOMİK NİTELİKLER**1. İşletmedeki birey sayısı:**

Yaşlı (65-+)	: kadınerkek
Yetişkin (15-64)	: kadınerkek
Çocuk (0-14)	:kadınerkek
Toplam	:kadınerkek

2. İşletmedeki (15-64 yaş arası) işsiz sayısı:.....kadın,.....erkek.

3. İşletmedeki bireylerin sosyal güvence durumları:

İşletmedeki Bireyler	Sosyal Güvence				
	Yok	SSK	Bağkur	Emekli Sandığı	Diğer
İşletme Yöneticisi					
İşletmecinin Eşi					

4. Kısa dönemde işletmeden göç edecek kimse var mı?

0. Hayır 1. Evet (Nedeni:.....)

5. Sizden sonra tarımsal üretimi kime/kimlere devredeceksiniz?

0. Bilmiyorum 1. Eşime 2. Bütün çocuklarıma 3. Bir (kız/erkek) çocuğuma
4. çocuğuma 5. Akrabalarıma 6. Tarım dışı kullanılacak

6. İşletmeden 2000 yılından itibaren göç eden birey sayısı:

Göç Edilen Yıl	Erkek		Kadın	
	Sayı	Göç Nedeni	Sayı	Göç Nedeni
2000				
2001				
2002				
2003				
2004				
2005				
2006				
2007				
Toplam				

7. Örgütlenme ve örgütlenme hizmetlerinden yararlanma durumu:

Üye Olunan Örgüt	Üyelik Süresi (yıl)	Yararlanılan Hizmet	Yönetime Katılma
Hiçbiri			
Tarım Kredi Kooperatifi			
..... Tarım Satış Kooperatifi			
..... Tarımsal Üretici Birliği			
Organik Tarım Derneği/Birliği			
Ziraat Odası			
Ticaret Odası			
Diğer (.....)			

1. Yönetim Kurulu (Y.K.) 2. Denetleme Kurulu (D.K.)

6. DİĞER ÜRETİCİ BİLGİLERİ

1. Bitkisel üretim deseni, üretimi ve pazarlanması (2007)

Yetiştirilen Ürün	Yetiştirme Süresi (yıl)	Ekim Alanı (da)	Üretim (kg)	Satılan Ürün (kg)	Satılan Yer*	Fiyatı TL/kg

* Tüccar, koop, vs.

2. Hayvan varlığı, üretimi ve pazarlanması (2007)

Hayvan Varlığı	Sayısı	Yetiş. Süre (Yıl)	İrki	Üretim (kg)	Satıl. Ürün (kg)	Satılan Yer*	Fiyatı TL/kg
Boğa							
İnek							
Düve							
Tosun							
Dana							
Buzağı							
Koç							
Koyun							
Kuzu							
Tavuk							
Arı kovanı							
Diğer							

1. Yerli ırk 2. Melez ırk 3. Kültür ırkı

* Tüccar, koop, vs.

3. Tarımsal Kredi ihtiyacınız oluyor mu? Evet Hayır

4. 2007 yılında kimden, ne kadar, hangi vade ve faiz ile kredi/borç aldınız?

Alınan Yer	Miktar	Vade	Faiz Oranı	Kullanıldığı Yer/Amaç*
Tüccar				
Ziraat Bankası				
TKK				
Eş-Dost				
Tefeci				

* Gübre, ilaç, tarım makinesi, mazot vb. girdilerin alım, işçi ücreti ödenmesi, tarım dışı tüketim ihtiyaçları vb.

5. Size verilen krediler yeterli mi? Evet Hayır

6. Yılda ne kadar işletme kredisine ihtiyaç duyuyorsunuz? YTL

7. İŞLETME İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1. İşletmenin yerleşim merkezine uzaklığı: İlçe:.....km, ile:.....km

2. Kaç yıldır tarımla uğraşıyorsunuz?.....yıl.

3. İşletmede işletmecilik ile ilgili kayıt tutuyor musunuz?

0. Hayır 1. Evet (a. Fiziki b. Mali c. Diğer)

4. Çiftçi Kayıt Sistemine dahil misiniz?

0. Hayır 1. Evet

5. Hayvan kayıt sistemine dahil misiniz?

0. Hayır 1. Evet

6. İşletme arazisinin büyüklüğü ve mülkiyet biçimi

Arazi Kullanım Şekli	Alan (da)	Arazi Kullanım Şekli	Alan (da)
1. Mülk Arazi		4. Ortağa Verilen	
2. Ortağa Tutulan		5. Kiraya Verilen	
3. Kiraya Tutulan		6. Toplam İşletme Arazisi	

7. **Mülk arazinin tapusu kaç kişiye aittir?**.....kişi.

8. **Sulanabilir arazi miktarı:**.....dekar.

9. **Kıraç arazi miktarı:**.....dekar.

10. **İşlenen arazi miktarı:**.....dekar.

11. **Nadasa bırakılan arazi miktarı:**dekar.

12. **Boş bırakılan arazi miktarı:**.....dekar.

13. **Arazinin boş bırakılma nedeni:**

1. İşgücü yetersiz. 2. Sermaye yetersiz. 3. Üretimden yeterli kazanç elde edilemiyor

4. Diğer (.....)

14. **İşletmedeki parsel sayısı:**adet

15. **Gelecekte arazi kiralamayı düşünüyor musunuz?**

0. Hayır 1 Evet (Nedeni:.....)

16. **2007 yılında işletmenin işletme dışından elde ettiği toplam tarımsal geliri:**YTL

17. **2007 yılında tarım dışı işlerden elde ettiğiniz gelir nedir?**

Çalıştığı Tarım Dışı İş	Elde Ettiği Gelir (aylık/yıllık)
Kamu İşçisi	
Devlet Memuru	
Özel Sektör	
Kendi İş Yeri Var	
İnşaat İşçisi	
Diğer	
Toplam	

18. **İşletmenin 2007 yılındaki borç miktarı:**YTL'dir.

8. TARIMSAL DESTEKLERDEN YARARLANMA (2006/2007)

2007 yılında hangi devlet desteklerinden yararlandınız? Düzeyi neydi?

0. Devlet desteği almadım.

1. Girdi Desteği:

Gübre alım miktarı.....kg ve İlaç alım miktarıkg

Tarımsal mazot sübvansiyonu:..... YTL/..... da

İşletme kredisi desteği: YTL Diğer (Sulama vb.) YTL

2. Destekleme Alımı:

Sattığı Ürün	Sattığı Miktar (kg)	Satış Fiyatı (YTL/kg)

3. Alternatif ürün desteği:

Fındık:..... YTL/.....da Tütün: YTL/.....da Şekerpancarı:..... YTL/..... da

4. Prim desteği:

Ayçiçeği, soya, kanola, dane mısır:..... YTL

5. Organik tarıma geçiş desteği:

Yatırım kredisi:..... YTL İşletme kredisi:..... YTL

6. Hayvancılık destekleri:

Yem bitkileri desteği: Tek yıllık: da YTL Çok yıllık:daYTL

Suni tohumlama buzağı desteği: adet YTL

Suni tohumlama desteği: adet YTL

Süt primi: kg YTL

Et primi: kg YTL

Hayvan kimlik sistemi desteği (hayvan tanımlanması ve tescili): YTL

Ana arı primi: adet YTL

Süzme bal primi: kg YTL

Örtü altı tarımda bambus arısı desteği: adet YTL

7. Yatırım teşviki: 0. Hayır 1. Evet**8. Genel devlet hizmetleri:**

Tarımsal yayım çalışmaları 0. Hayır 1. Evet (belirtiniz:.....)

Devlet sulaması 0. Hayır 1. Evet

Toplulaştırma 0. Hayır 1. Evet

Toprak ıslahı 0. Hayır 1. Evet

9. Diğer.....TL

14. ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Elif (YURDAKOŞ) YÖRÜK

Doğum yeri : Zile

Doğum Tarihi : 15. 08. 1982

Medeni hali : Evli

Bildiği yabancı diller: İngilizce

Eğitim durumu

Lise : Samsun Milli Piyango Anadolu Lisesi

Lisans : İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi

Yüksek Lisans : Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Böl.

Çalıştığı Kurumlar

Yeşilirmak Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi İnsan Kaynakları Müdürlüğü 2004-2008

Akdeniz Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi İnsan Kaynakları Müdürlüğü 2008-

İletişim Bilgileri

elifyurdakos@hotmail.com